נושאים באגרות הראי"ה

הספדים, תנחומים ופטירות

42 אגרות · כרכים א', ב', ג', ד'

הנושא בקצרה, הנושאים המרכזיים שבו ומה מלמדות האגרות,

ונוסח כל האגרות שבנושא, כל אחת עם התמצית שלה

igrot.shlomo-aviner.net

הנושא בקצרה

אגרות התנחומים של הרב קוק פונות לגדולי תורה ולאנשי היישוב החדש באותו חום. האבל על אדם גדול הוא בעיני הרב קוק אבל של הכלל: על פטירת בעל 'דורות הראשונים' הרב קוק כותב ש"האומה כולה נתיתמה מאביה" (כרך ב', אגרת תרצב), ולמשפחת החוקר שלמה בובר: "אבדתכם, אדונים יקרים, אבדת רבים היא" (כרך א', אגרת מט).

הנחמה באגרות באה מן האמונה. "במלים אנושיות פשוטות" קשה לנחם, אבל יש "אוצר שלם ועשיר של נחמה" בדברי ה' (כרך ג', אגרת תתלא). ובסתיו תר"פ (1919), זמן קצר אחרי שובו לארץ, נפטרה פתאום בתו הצעירה של הרב קוק, והאגרות של אותם ימים נושאות את האבל הזה (כרך ד', אגרת תתקפח; כרך ד', אגרת תתקצג).

אבל של הכלל

כרך ב', אגרת תרצב: למשפחת הרב יצחק אייזיק הלוי, בעל 'דורות הראשונים': הנחמה היא שהרב הלוי חי בספריו ובמלחמותיו למען התורה.

"האומה כולה נתיתמה מאביה חוקר תולדותיה הנאמן היחיד בעולמנו"

כרך א', אגרת מט: למשפחת החוקר ר' שלמה בובר, שההדיר את דברי הקדמונים.

"חכמת שלמה חיה היא, וחיה תחיה לעד בישראל"

כרך ב', אגרת שפא: למשפחת הבלשן אליהו ספיר, שנפטר פתאום, ופעל לתחיית ישראל וארץ ישראל.

"חי חי הוא, ורוחו לעד תחיה בקרב עם ד' על אדמת הקודש"

כרך ד', אגרת ארטו: למשפחת הרב זאב יעבץ, החוקר של תולדות ישראל.

"כולנו הננו הולכים קדורנית בלב נשבר, על השבר הפתאומי"

כרך ד', אגרת אקעג: לרב אברהם דובער כהנא שפירא, רב קובנה, על פטירת אביו.

"אכן לא פללנו שכל כך בקרוב ילקח מאתנו ארון-קדש זה"

פטירת הרידב"ז

כרך ב', אגרת תרה: לרב בן ציון ידלר: צער גדול על פטירת הרידב"ז, שהיה בר הפלוגתא של הרב קוק בעניין השמיטה.

כרך ב', אגרת תרט: לרב יהודה לייב זלצר: צער על פטירת הרידב"ז ועל מצבה הדחוק של משפחתו. הרב קוק יכתוב ל'אגודת ישראל' לעזור לה.

לנחם חבר

כרך ב', אגרת שלז: לרב יעקב משה חרל"פ על פטירת אמו: הרב קוק מחזק אותו לשלוט ביגון.

"יתנוצץ עליו קו זוהר מזקן אהרן תכונת כהן גדול המתעלה מעל כל דאב"

כרך ב', אגרת תרסג: לרב יעקב משה חרל"פ, אחרי פטירת אחיו: הנחמה תבוא מלמעלה, והנשמה שיצאה ממאסר הגוף מתענגת על ה'.

"דוקא מאתר עילאה לפום דרגיה, ינחם וינחם"

כרך ג', אגרת תתלא: לאברהם קמחי, ביידיש, על פטירת רעייתו.

"אבל ב"ה על חסדיו השמימיים, אשר נתן לנו אוצר שלם ועשיר של נחמה"

כרך ב', אגרת תסג: לד"ר ארתור רופין על פטירת אשתו.

"כי בהגיוני אנוש הצרים קצר המצע מהשתרע עליו נוחם לאבל גדול של אבדה נוראה כזאת"

כרך א', אגרת ח: לר' יונה לוין באמריקה: הרב קוק מודיע לו שאביו, הרב מאיר לוין, נפטר, ומזכיר לו את חובות הבן.

"אם כי לא טובה הבשורה, אבל לצורך מצוה הננו מוזהרים להודיע לכבודו"

האבל של הרב קוק

כרך ד', אגרת תתקפח: לר' בנימין ליב דייכאווסקי בלונדון: תודה על הניחומים. דווקא בימי השמחה של השיבה לארץ באה הפגיעה.

"והנה נהפכה שמחתנו לתוגה בפתע פתאום"

כרך ד', אגרת תתקצג: לרב דב לוינטל בפילדלפיה: האסון עיכב את העבודה.

"יסור יסרני ד' פה באסון נורא, בבתי הצעירה"

כרך ד', אגרת אכב: לרב זלמן פינס: הרב קוק מתנצל על שלא כתב, בגלל האסון. ובכל זאת 'הסתדרות ירושלים' מתאמצת.

"ראשית יודע כ"ת את האסון הנורא והאיום אשר הלמנו בראשית זמן באנו אל הקודש"

מה מלמדות האגרות

אבל הרבים. על אדם גדול מתאבלת כל האומה, ולכן גם הנחמה היא נחמת הכלל: "צרתכם צרת רבים היא" (כרך ב', אגרת תרצב).

נחמה מן האמונה. מה שמילים אנושיות אינן יכולות, יכול "אוצר שלם ועשיר של נחמה" שבדברי ה' (כרך ג', אגרת תתלא).

להמשיך בעבודה. גם באבלו הרב קוק מבקש "לעבוד במנוחה והשקט עבודתו ועבודת עם קדשו" (כרך ד', אגרת תתקפח).

הרב שלמה אבינר על הנושא

הרב אבינר מביא כמה מהספדיו של הרב קוק, שבכל אחד מהם הפך את דמות הנפטר להוראה כללית. בהספד על הרב שמואל מוהליבר, "גדול וגיבור", הבחין בין גדול שגדולתו נשמרת רק כשהחיים זורמים כסדרם, לבין גדול גיבור שעומד במשברי המציאות. בהספד על הרצל, "המספד בירושלים", הסביר את עניין משיח בן יוסף, הכוח הדואג לבסיס החומרי של האומה. ובהספד על רבי יצחק אלחנן למד שגם בעולם העליון צריכים את הצדיק. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"עשרת הדברות לניחום אבלים" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: עשרה כללים, הלכה ודרך ארץ, למי שבא לנחם אבלים. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"מדוע מתאבלים, אם הכל לטובה?" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: שאלה ותשובה: מדוע מתאבלים על מת, אם אנו מאמינים שהכל לטובה. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"המוות - מום שעתיד להחלים" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: המוות אינו המצב הטבעי של העולם, אלא מום שבא בעקבות החטא ועתיד להיתקן. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"'אמי נרצחה על ידי מחבלים'" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: שאלה ותשובה: מדוע לוקח הקב"ה צדיקים, ואיך יתמלא חסרונם. (מקור: מתוך ספרי הרב)

נוסח האגרות – עם ביאור

42 האגרות שבנושא, לפי סדר הכרכים, כל אחת עם התמצית שלה. הביאור משולב בתוך נוסח האגרות:
בסוגריים מרובעים, באות קטנה ועל רקע תכלת. הוא אינו חלק מלשון האגרת

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת ח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ליל יום ו', ערב שבת, ארבעים לעומר, תרנ"ט (בויסק) **נמען:** ר' יונה לוין (סנט פול, אמריקה)

מכתב קצר שבו הרב קוק מודיע לבן שאביו, הרב ר' מאיר לוין, נפטר בכ"ד באייר, ומזכיר לו את חובות הבן. הרב קוק מוסיף שהנפטר השאיר צוואה של מוסר ויראת שמים, ושההלוויה תתקיים ביום שישי.

עיקרי הדברים

- הודעת פטירה ותנחומים.
- חובות הבן אחרי פטירת אביו.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1]. אור ליום ועש"ק[2] ארבעים לעומר, [ליל יום שישי, ערב שבת קודש, היום הארבעים לספירת העומר] תרנ"ט[3] [בויסק [בויסק שבלטביה, שבה כיהן הרב קוק]].

המנחם ציון ינחם את היקר המופלג מו"ה[4] יונה נ"י[5] לעווין (ס. פאל, אמריקה). [סנט פול שבארצות הברית]

אם כי לא טובה הבשורה, אבל לצורך מצוה הננו מוזהרים להודיע לכבודו, שאביו הרב הגדול ר'[6] מאיר ז"ל[7] נפטר לבית עולמו, תנצב"ה[8], יום ה' דנא ל"ט לספירה, כ"ד אייר. וידע כ'[9] לקיים חובות המוטלים על הבן. גם צוואה הניח, כוללת מוסר ביראת ד' כדרכו בקודש. ויבא לקבורה בעה"י[10] יום ועש"ק דנא. והשי"ת[11] יגדור פרצותינו ופרצות עמו ישראל. וזכותו יגן בעדנו ויהי'[12] לנו למליץ יושר.

הכותב בדמע,

אברהם יצחק הכהן קוק

1. ב"ה - ברוך השם
2. ועש"ק - וערב שבת קודש
3. תרנ"ט - השנה תרנ"ט (1898/1899)
4. מו"ה - מורנו הרב
5. נ"י - נרו יאיר
6. ר' - רבי
7. ז"ל - זכרונו לברכה
8. תנצב"ה - תהא נשמתו צרורה בצרור החיים
9. כ' - כבוד
10. בעה"י - בעזרת השם יתברך
11. והשי"ת - והשם יתברך
12. ויהי' - ויהיה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת מט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ז טבת תרס"ז - יפו **נמען:** משפחת החוקר ר' שלמה בובר

מכתב תנחומים על פטירת ר' שלמה בובר, שההדיר את דברי הקדמונים והגיש אותם בכלי נאה לאוהבי תורה וחכמה. הרב קוק כותב שאבדת המשפחה היא אבדת רבים, ושמעשיו יעמדו לדורות.

עיקרי הדברים

- הספד על חוקר ספרות חז"ל.
- ערכה של עבודת ההוצאה לאור.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1] עיה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ז טבת תרס"ז[4].

מנחם ציון וירושלים ינחם את המשפחה הכבודה והנעלה, משפחת כבוד האיש הגדול בישראל, הרב החכם הגדול, גאון ותפארת עמנו וספרותנו, מר שלמה באבר [שלמה בובר, חוקר ומהדיר ספרות המדרש; נפטר בתרס"ז] זצ"ל[5]. תנצב"ה[6].

משפחה רוממה ומפוארה, כרעם בגלגל [תהלים עז, יט] הרעישנו השבר הגדול, אשר השברתם זה מקרוב, בהלקח מאתכם נזר תפארתכם ותפארת בית ישראל, כבוד אביכם החכם הנשגב ז"ל[7]. אבדתכם, אדונים יקרים, אבדת רבים היא, וצרת לבבכם עד הכלל כולו נגעה, במות עלינו אביכם, הרב הגדול בעמנו ז"ל, נפקד ממנו כח פועל כביר ואדיר לטובת סגולת קדשנו ואוצרות מחמדנו הגנוזים מימים עתיקים. הה מי יתן לנו תמורתו, ספרא רבא בישראל, [סופר גדול בישראל (ארמית)] סופר ומונה אותיות [על פי חגיגה טו] דברי קדמונינו, מאיר עליהם אור יקרות ומגישם בכלי טהור, נאה ומהודר, לפני כל אוהבי תורה וחובבי חכמה, מוסר ודעת בישראל. גדול כים שברנו, אך בזאת ננחם אנחנו כולנו, ובזאת תנוחמו גם אתם, אבלים כבודים, כי כל אשר יכול כח אנוש לעשות, בשקידה, משך ימי שני החיים, עשה באמונה, וחרף נפש כבוד המנוח הגדול ז"ל, ומעשיו יעמדו לדור דורים. דברי חכמים כמסמרות נטועים, [קהלת יב, יא] ויותר חזקים ואמיצים מכל עמודי פאר וחטיבי זכרון. חכמת שלמה חיה היא, וחיה תחיה לעד בישראל, וזכרו כיין לבנון [הושע יד, ח] עדי יקיצו וירננו שוכני עפר. [ישעיהו כו, יט] ישלם ד' לכם ולכל ישראל נחומים, בנחמת ציון וירושלים.

כנפשכם הנכבדה, ונפש מוקיר פעלו ושמו וזכרו של כבוד אביכם המנוח ז"ל, כותב בלב נשבר ומצפה לישועה ונחמה,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

עבד לעם קדוש על אדמת הקדש, פה עה"ק[8] יפו והמושבות ת"ו

1. ב"ה - ברוך השם
2. עיה"ק - עיר הקודש

3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ז - השנה תרס"ז (1906/1907)
5. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
6. תנצב"ה - תהא נשמתו צרורה בצרור החיים
7. ז"ל - זכרונו לברכה
8. עה"ק - עיר הקודש

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת סט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ער"ח ניסן תרס"ז - יפו **נמען:** הרב אברהם בנימין קלוגר

הרב קוק מנחם את הנמען על פטירת חתנו. הרב קוק שמח שיצטרף למאבק להחזרת מצוות אתרוג לכשרותה: בימי אביו (ר' שלמה קלוגר) היה רק חשש למורכבים, וכיום כמעט כל האתרוגים מורכבים. הפתרון הוא מטעי אתרוגים בידי יהודים בארץ ישראל. הרב קוק מספר שקונטרס שלו בעניין זה עומד להידפס.

עיקרי הדברים

- כשרות אתרוגים.
- חיזוק חקלאי ארץ ישראל.
- תנחומים.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ער"ח[4] ניסן תרס"ז[5].

ברכה ונחמה, אורה ושמחה, מהרר קודש ישלח צור ישראל לכ'[6] ידי"ע[7] הרב הגאון המפורסם נזר תפארה פ"ה, כקש"ת[8] מוהר"א[9] בנימין קלוגר [הרב אברהם בנימין קלוגר, בנו של רבי שלמה קלוגר מבראד] שליט"א[10].

שלו'[11] שלו בכפילא. הגיעני מכתב כ"ג[12] שי'[13], ושמחה ויגון נפגשו בלבבי. שמחתי לראות מעשי אצבעותיו ולדעת משלומו הטוב, ולבבי נשבר לשמע האסון אשר קרהו מפטירת חתנו הרה"ג[14] ז"ל[15]. יגדור השי"ת[16] את פרצותיו ופרצות עמו ב"י[17], ולא יוסיף עוד לדאבה, וחדות ד' ואור ישע ימינו ב"ה תעודדהו, ותשגבהו חיל לאורייתא לאוי"ט[18], כחפץ לבבו הטהור.

וע"ד[19] האתרוגים, אשמח מאד שגברא רבא ככ"ג שי' יתן ידו עמנו לעדור בלא לב ולב, [דברי הימים א יב, לד] להחזיר עטרת המצוה ליושנה. כי בעוה"ר[20] עד כה כמעט שמצות אתרוג כהלכתה הולכת ומתבטלת, מפני המורכבים המתרבים על פני כל רוחב הארץ, ואין איש שם על לב. בימי הגאונים בעלי הקונ' פעה"ד[21], ובראשם כ'[22] מרן אביו [רבי שלמה קלוגר, מגדולי הפוסקים בגליציה, שעסק בפסול האתרוגים המורכבים] מאוה"ג[23] זצ"ל[24], היו[25] רק ספק וחשש מורכבים, ועתה נהפך הכל למורכבים. ואי אפשר להעמיד את המצוה על כנה, כ"א[26] ע"י[27] מטע אתרוגים באה"ק[28], ע"י אחינו עובדי אדמת הקודש, העומדים בחסדי השי"ת תחת פקודתי. ומי אשר לו לב קדוש ונאמן לשם השי"ת ואהבת מצוותיו ב"ה, ואהבת אה"ק[29] בוערת בלבבו, שלא יחפץ להיות משמיע לדבר הגדול הזה, לפעול בכל עז שישובו עם ד' לקנות אתרוגים כשרים מגנות אחינו באה"ק. ובעז"ה[30] גם ממני הצעיר הולך ונדפס בזה קונ' הגון [קונטרס "עץ הדר" של הרב קוק, על פסול האתרוג המורכב] ב"ה, יזכנו השי"ת לראותו כלול בהדרו, ולהיות מחובר לטהורים, צדיקי וגאוני עולם, לרומם את קרן אדמת קדשנו ולחונן קיום מצוה כמאמרה.

ואחתום בברכה ואה"ר[31],

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. ער"ח - ערב ראש חודש
5. תרס"ז - השנה תרס"ז (1906/1907)
6. לכ' - לכבוד
7. ידי"ע - ידידו עוז
8. כקש"ת - כבוד קדושת שם תפארתו
9. מוהר"א - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות א (כגון אברהם / אליהו / אהרן / אליעזר) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
10. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
11. שלו' - שלום
12. כ"ג - כבוד גאונו
13. שי' - שיחיה
14. הרה"ג - הרב הגאון
15. ז"ל - זכרונו לברכה
16. השי"ת - השם יתברך
17. ב"י - בני ישראל
18. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
19. וע"ד - ועל דבר
20. בעוה"ר - בעוונותינו הרבים
21. פעה"ד - פרי עץ הדר (קונטרס)
22. כ' - כבוד
23. מאוה"ג - מאור הגדול
24. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
25. הי' - היה
26. כ"א - כי אם
27. ע"י - על ידי
28. באה"ק - בארץ הקודש
29. אה"ק - ארץ הקודש
30. ובעז"ה - ובעזרת השם
31. ואה"ר - ואהבה רבה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת ריז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"א מנחם אב תרס"ט - רחובות **נמען:** הרב ניסן רנין

הרב קוק מודה על הספר של אביו המנוח של הנמען, ידיד נפשו, ומשבח את הבן על שמוציא לאור את כתבי אביו. הרב קוק משבח גם את החוברת שכתב הנמען ביידיש לצעירים: כל דבר טוב שמגיע ללב הצעירים צריך להיאמר. הרב קוק מעודד לשלב ברעיון הלאומי את מקור קדושתו ואת חיבת הארץ.

עיקרי הדברים

- תודה על ספרי אביו של הנמען.
- חוברת ביידיש לצעירים.
- הרעיון הלאומי במקור קדושתו.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], רחובות ת"ו[2], י"א מנ"א[3] תרס"ט[4]. [י"א במנחם אב תרס"ט (1909), ברחובות, שבה שהה הרב קוק בימי בציר הענבים]

שלו'[5] וברכה מהרי יהודה, לכ'[6] ידידי ויקירי מימי נעורי, הרב הנכבד, אוצר תו"ר[7], מו"ה[8] ניסן ראבין שליט"א[9], וכא"ל[10] שו"ר[11],

אחדשה"ט[12] באה"ר[13].

בשבתי כעת בקרייתא דארעא דישראל, [בעיירה שבארץ ישראל (ארמית)] במושבה רחובות ת"ו, כדרכי בכל שנה לעת בציר הענבים מכרמי חמד של אדמת הקודש ת"ו, קראתי עונג ורויתי דשן נחת ושמחת לב ממנחת כבודו הטהורה, ספרו היקר והנחמד של כבוד מר אביו, ידידי עז המנוח הגאון זצ"ל[14]. אשרי חלקו של כבוד ידידי, אשר זכה להיות בן מכבד אב, בדבר הגדול הזה, של הארת הגיוני לב טהור ונפש קדושה של כבוד אביו, רב חביבי הגאון וצדיק ז"ל[15], על פני תבל. רב תודות לכבוד אהובי על העונג הרב אשר השביעני. כה יזכהו ד' להוציא לאור את כל כתבי קודש של כבוד אביו הגאון ז"ל, אשר ידעתי את יושר הגיונו ועומק שכלו, בצירוף עוצם שקידתו, ויראת ד' הטהורה שהאירה בלבבו, שהיתה מחוברת עם אהבת האמת, באופן נעלה, מצורף לחריפותו, בקיאותו וענות צדקו, שכל אלה הנם ערובה בטוחה על יקרת מעשי ידיו וגדולת התועלת אשר יקבלו מהם למודי ד', בצאתם לאור בע"ה[16], ישוטטו רבים ותרבה הדעת. [דניאל יב, ד]

כן אפריון אמטי לכבודו [ביטוי של שבח – אחלוק לו כבוד; על פי בבא מציעא קיט] על החוברת הזרגונית, [חוברת ביידיש] מעשה ידיו. ילך אהובי בכחו זה, וכל הגיון טוב וישר, המיוסד על אדני אמונה טהורה, הנאמר בסגנון שיוכל להכנס בלב איזה חלק מהצעירים בני דורנו, המעולפים בצחיחות צמאון, צריך הוא להאמר. וחלילה חלילה לכבוש את רוח ד' זה. כל אשר העיר ד' את לבבו, כמה שיועיל, כמה שיציל, כמה לבבות שיכשיר, מעט או רב, כמה שיקליש את זוהמת האויר המחניק של החמריות הבורית החצופה, ההולכת ומתרוממת דוקא סמוך לגויעתה, אין די באר את גודל החוב. אמנם נכון הדבר לפני סופר בעל כשרון שכמותו, שיכניס בתוך הצעותיו את טהרת הרעיון הלאומי, במקור קדושתו האמיתית, למלאות לבבות

רבות בחבת ארץ הקודש ובאמונת קודש בתחית עם ד' על ארצו. לעת כזאת, אשר מהליכות החיים וזרמי המעשים המדיניים והרוחניים נוכל לקחת תורה רבה על פקודת ד' את עמו, על התנוצצות קרן ישועה לישראל מהררי קדש, מהתחלת שיבת בנים לגבולם, רוממות רוח האומה אל מרומי הררי קודש, כשתכנס בתוך כל הארג של המחשבות כולן, המשוטטות בעולם בדבר שאלות הזמן והחיים, תתן לכלן עז ויפעה, ברק קודש והדרת כבוד. ועכשיו אין הדברים עומדים רק בגי-חזיון לבד, כי"א[17] הולכים הם ונעשים. רק חובת כולנו היא שלא לעמוד מרחוק, להיות פועלים עם ד', כל אחד כפי כחו וכשרונו, ויותר מן הכל החובה מוטלת על כל סופר מוכשר, אשר רוח ד' תניחנו. אקוה, שיצליח כבודו בדרכו זה, בתתו לוית חן על כתבי ידו, ועל כל אשר ברוח עמו, להוציא לאור לטובת המון עם ד' הנפוץ, הנתון למשיסה רוחנית, [על פי ישעיהו מב, כד] עוד יותר ממה שהוא נתון למשיסה חמרית, את המחשבה הקדושה והרוממה של תחיית האומה על אדמת קדשה, אשר כעת חיה הגיע הזמן להופיע עליה אורות רבים מעברים שונים.

מאד הייתי חפץ להשתעשע הרבה עם כבודו. יקר הי'[18] לי מאז, וחמודות הוא לי כעת, וביחוד שקשר נשמתי ואהבה עמוקה של אמת היו ביני ובין כבוד מר אביו הגאון ז"ל, נבדל לחיים טובים, אבל משא טרדת עבודות יעצרוני כעת.

כן שמחתי בבשורה טובה שנתקבל כי[19] גיסו הרב הגאון שי'[20] לאב"ד[21] בק' פאלאנגען. [לאב בית דין בקהילת פולנגן (פלנגה) שבליטא] יצו ד' אתו את הברכה וירומם אף ינשא כערכו הנעלה.

הנני חותם בברכה, באהבה נאמנה, כנפשו היקרה ונפש אחוז באהבתו ודורש"ת[22] מהררי קודש,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

מאד חפצתי לדעת ממעשה כי חותנו הרב הנכבד וספריו הנ"ל[23]

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. ת"ו - תבנה ותכונן
3. מנ"א - מנחם אב
4. תרס"ט - השנה תרס"ט (1908/1909)
5. שלו' - שלום
6. לכ' - לכבוד
7. תוי"ר - תורה ויראה
8. מו"ה - מורנו הרב
9. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
10. וכא"ל - וכל אשר לו
11. שוי"ר - שלום וישע רב
12. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
13. באה"ר - באהבה רבה
14. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
15. ז"ל - זכרונו לברכה
16. בע"ה - בעזרת השם
17. כי"א - כי אם
18. הי' - היה

19. כ' - כבוד
20. שי' - שיחיה
21. לאב"ד - לאב בית דין
22. ודורש"ת - ודורש שלומו ותורתו
23. הנ"ל - הנזכר לעיל

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רפה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ר"ח אדר שני תר"ע - יפו **נמען:** הרב יעקב יוסף, רב עקרון

הרב קוק מתנצל על האיחור: הרב קוק שרוי ביגון על פטירת צדיקים ברוסיה ועל חובת הספדם. בעניין חיזוק הדת בארץ, עדיין לא התברר לו דרך ישרה, אבל צריך לנסות, ולהתחיל 'כחודה של מחט'. הרב קוק מציע להיפגש בראשון לציון, ומקווה לאסוף ועד רבנים לענייני היהדות ביפו.

עיקרי הדברים

- אבל על צדיקים ברוסיה.
- חיזוק הדת - התחלה קטנה.
- ועד רבנים ביפו.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], אדר"ח[4] אד"ש[5] תרע"ן.

לכ"[6] ידי"נ[7] הרה"ג[8] היקר, אוצר תו"י[9] מו"ה[10] יעקב יוסף שליט"א[11]. רב במושבה עקרון ת"ו, שלו'[12] וברכה.

מכתביו היקרים קבלתי. ומרוב טרדא, ויגון קודר על השמועות הנוראות מסילוקם של צדיקים ברוסיא וחובת הספדם, הייתי כגבר אין איל, [תהלים פח, ה] ד"י[13], ומצורף לזה עצמת הטרדות, לא לקחתי מועד להשיב לכת"ר[14] על שאלתו הנכבדה, בענין. חיזוק הדת באה"ק[15]. אמנם עוד לא הוברר לי דרך איך לעשות בענין קדוש זה, ולא סלותי לפני עדיין שום מסילה אשר אומר עלי'[16] שהיא ישרה ומופנה מאבני מכשול, אבל בכ"ז[17] עלינו לנסות כחנו, אולי ד' עמנו, ונתחיל כחודה של מחט סידקית והשי"ת[18] יפתח לנו פתחים רחבים כפתחו של אולם. [על פי שיר השירים רבה ה, ב]

אם חפץ כת"ר[19] לבא להתישב בזה מה טוב, אז נדברו יראי ד' וגו'[20]. [מלאכי ג, טז] בראשית ימי השבוע הבע"ל[21] עלי להיות בראש"ל[22]. אם יאבה כת"ר לסור שמה נוכל שם ג"כ[23] לדבר ולהתיעץ בענין זה, ואם יהי'[24] הדבר דורש נשוב משם יחד לפה ונתישב בענין הדק היטב. הנני מקוה בע"ה[25] לאסף ועד רבנים לענייני היהדות פעה"ק[26], ואולי תהי'[27] לו השפעה ויחש ג"כ על המושבות. יהי נא ד' עמנו לעזרנו ע"ד[28] כבוד שמו.

ידי"ע[29] דוש"ת[30] באה"ר[31],

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. אדר"ח - א' דראש חודש (היום הראשון של ראש חודש)
5. אד"ש - אדר שני

6. לכ' - לכבוד
7. ידי"נ - ידיד נפשי
8. הרה"ג - הרב הגאון
9. תו"י - תורה ויראה
10. מו"ה - מורנו הרב
11. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
12. שלו' - שלום
13. ד"י - ד' ירחם
14. לכת"ר - לכבוד תורתו
15. באה"ק - בארץ הקודש
16. עלי' - עליה
17. בכ"ז - בכל זאת
18. והשי"ת - והשם יתברך
19. כת"ר - כבוד תורתו
20. וגו' - וגומר (וכן הלאה בפסוק)
21. הבע"ל - הבא עלינו
22. בראש"ל - בראשון לציון
23. ג"כ - גם כן
24. יהי' - יהיה
25. בע"ה - בעזרת השם
26. פעה"ק - פה עיר הקודש
27. תהי' - תהיה
28. ע"ד - על דבר
29. ידי"ע - ידידו עוז
30. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
31. באה"ר - באהבה רבה

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת שלז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ט תשרי תרע"א - יפו **נמען:** הרב יעקב משה חרל"פ

מכתב תנחומים לחרל"פ על פטירת אמו. הרב קוק מחזקו לשלוט ביגון: כל יהודי שקרבת ה' מעודדת אותו מתעלה כמו כהן גדול מעל האבל. ההורים שבצרור החיים שמחים בשמחת בניהם בתורה, ואשרי אמו שהשאירה בן יגע בתורה.

עיקרי הדברים

- תנחומים על פטירת האם.
- שמחת התורה מעל האבל.
- האם שמחה בבנה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ט תשרי תרע"א[4].

מנחם ציון וירושלים, ינחם בברכת שמים, את כבוד ידי"נ[5] וחביבי, הרב המאוה"ג[6] עדיו לגאון ותפארת בתו"י[7], מו"ה[8] יעקב משה חרל"פ[9] [הרב יעקב משה חרל"פ, תלמידו וידידו של הרב קוק] שליט"א[10], רב לקה"ק[11] שערי חסד [רבה של שכונת שערי חסד בירושלים] בעיקו"ת[12] ירושת"ו[13],

היום הגיעה לאזני השמועה המדאיבה לב, כי נלקח מכת"ר[14] ידי"נ נזר תפארת אמו היקרה תנצב"ה[15].

איני צריך להודיע לכת"ר[16] ידי"נ שליט"א כי בצרתו לי צר ודאבון לבבו הטהור ידאיב לבבי ג"כ[17]. אמנם בטוח הנני בגבר חכם בעז כי[18] ידידי שי'[19], שידע ג"כ עת ומשפט לכל חפץ [קהלת ח, ו] ובעז רוח ד' אשר תניחנו ידע להבליג עלי יגון, ובאור אהבת השי"ת[20] וחדות ישועתו, ידע להמתיק ג"כ את מרורות האבל. וידע נאמנה, שגם בכל אדם מישראל בעת אשר קרבת ד' תעודדהו לשמחת לב ונפש, יתנוצץ עליו קו זוהר מזקן אהרן תכונת כהן גדול [הכהן הגדול אינו מתאבל כשאר אדם (ויקרא כא, י-יב); על פי תהלים קלג, ב] המתעלה מעל כל דאבונות ואבל, אשר אך בעפר יסודם, וק"ו[21] ת"ח[22] אשר תורת ד' תשעשעהו. חלילה לכבוד ידידי לחסר את נפשו היקרה מאור ששון תורת אמת ועבודה טהורת לבב, וידע נאמנה כי רק בשמחת ד' וגילת ישרים של הבנים יגילו הורים אשר בצרור החיים, ותוה"ק[23] היקרה מפנינים מתעלה היא עוד בעז חדותה ממעלת כה"ג[24], ואשרי יולדתו שהניחה בן יגע בתורה ביראת ד' מנעוריו, מה נעים גורלה. [על פי תהלים טז, ו]

יתנחם נא ידידי חביבי, ומציון ינוחם בכפלים, ונזכה לראות בישועת עולמים, ויקיצת נרדמים, בטל אורות טל חיים, וחדות עדנים, בישועת ד' לעמו ונחלתו בהר הקודש בירושלים, כנה"י[25] ונפש ידי"ע[26] דוש"ת[27] באה"ר[28], מברכו בישועה ונחמה מלונ"ח[29],

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם

2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"א - השנה תרע"א (1910/1911)
5. ידי"נ - ידיד נפשי
6. המאוה"ג - המאור הגדול
7. בתו"י - בתורה ויראה
8. מו"ה - מורנו הרב
9. חרל"פ - הרב יעקב משה חרל"פ (תלמידו של הרב קוק)
10. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
11. לקה"ק - לקהילה קדושה
12. בעיקו"ת - בעיר קודשנו ותפארתנו
13. ירושת"ו - ירושלים תבנה ותכונן
14. מכת"ר - מכבוד תורתו
15. תנצב"ה - תהא נשמתו צרורה בצרור החיים
16. לכת"ר - לכבוד תורתו
17. ג"כ - גם כן
18. כ' - כבוד
19. שי' - שיחיה
20. השי"ת - השם יתברך
21. וק"ו - וקל וחומר
22. ת"ח - תלמידי חכמים
23. ותוה"ק - ותורתנו הקדושה
24. כה"ג - כהאי גוונא
25. כנה"י - כנפשו היקרה
26. ידי"ע - ידידו עוז
27. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
28. באה"ר - באהבה רבה
29. מלונ"ח - מצפה לנחמת ציון

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת שפא

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ג' אלול תרע"א **נמען:** משפחת אליהו ספיר, והרב בן ציון שטיל

מכתב תנחומים על פטירתו הפתאומית של הבלשן והחוקר אליהו ספיר, שפעל לתחיית ישראל וארץ ישראל. העם כולו שותף לאבל, ורוחו תחיה בקרב העם בארץ.

עיקרי הדברים

- תנחומים על אליהו ספיר.
- פועלו לתחייה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], י', ג אלול תרע"א[2].

מנחם ציון ובונה ירושלים, [מנוסח ברכת המזון] ינחם את המשפחה היקרה והחביבה, משפחת.

החכם הנעלה, הבלשן המפואר, העובד הנשגב בעבודת תחיית ישראל וארץ ישראל, מר אליהו ספיר [אליהו ספיר, חוקר ובלשן, מחלוצי העברית ביפו] ז"ל[3], תנצב"ה[4], ובראשה, כבוד חביבי מחותני, [קרובו מצד הנישואין] הרב הישיש, מלא תורה ויראת שמים, ואהבת ארץ ישראל ובנינה, מוהר"ר[5] בנציון שטיל, שליט"א[6].

אבלים נכבדים ויקרים, החביבים בכל לב ונפש,

בעמל גדול הנני מרהיב עז לבא לפניכם בדברי תנחומים, על השבר הנורא והפתאומי אשר השברתם, בהלקח מכם מחמד עיניכם, אבן הספיר הטוב, [משחק מילים על שמו של הנפטר, "ספיר"] אשר האיר באור חכמתו ופועל כפיו, את האופק הארץ-ישראלי. פצעי הלב, מה איומים המה, מה נורא ונעכר הוא הכאב. אמנם מחמדי לבבי, משפחה יקרה ונכבדה, תהי נא זאת תנחומתכם, כי לא אתם לבדכם הנכם חשים את השבר ואת המכאוב, כי עמכם עם רב, מקהל עדת ישראל, אשר הביטו ונהרו לפעולת חכם לב וגדל דעה, אשר ידיו ולבו אמונה [שידיו ולבו היו נאמנים] לעבודת עם ד' וארץ חמדה, כבוד המנוח ז"ל, יחושו את. הכאב הגדול הנוגע עד עמקי הנשמה. ואם ברוח השכל נשפט על ערך החיים, רבות הנה התנחומות, אשר נוכל למצא, כי גדלו ורבו מעשי איש חי רב פעלים, מחמד לבבנו המנוח ז"ל. חי חי הוא, ורוחו לעד תחיה בקרב עם ד' על אדמת הקודש. החובש לשבורי לב [תהלים קמז, ג] יחבש לעצבון לבבכם, ובדבר ישועה ורחמים תנוחמו, ותאושרו בארץ הטובה אשר אהבתם סלה.

וגודר פרצות עמו [על פי עמוס ט, יא] הוא יגדור את פרצותיכם, וינחכם בכפלים, ויחזק ויאמץ לבבכם לחיים טובים ארוכים ומתוקנים, לשם ולתפארת, להצלחה וברכת השנים, כנפשכם היקרה ונפש פצועה מפצע לבבכם, מיחל לחסדי ד' על עמו ונחלתו המביע לכם את הגיוני נחומיו מקרב לב עמוק.

ברגשי כבוד ויקר,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרע"א - השנה תרע"א (1910/1911)
3. ז"ל - זכרונו לברכה
4. תנצב"ה - תהא נשמתו צרורה בצרור החיים
5. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
6. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת שפב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ג אלול תרע"א - רחובות **נמען:** משפחת ארנסט הרדיג

מכתב תנחומים קצר על מות האב.

עיקרי הדברים

- תנחומים.

נוסח האגרת

ב"ה[1], י"ג אלול תרע"א[2].

לכבוד המשפחה הנכבדה, בית המנוח הנעלה, האדון הנכבד ארנסט הרדיג, זכרו ברוך.

בשבתי במושבה רחובות, הפתיעה אותי השמועה המדאיבה, ממות אביכם הנכבד, הישר באדם.

הנני מביע לכם, אבלים נכבדים, את רגשי השתתפותי בצערכם, על הפרידה של אביכם האהוב והיקר, והיושב בשמים האב הרחמן, אשר בידו נפש כל חי, יחון את נשמתו בכלל נשמת חסידי עולם המתענגים על טובו, וינחם את. כל אבליו, ויברכם בחיים מאושרים לאורך ימים טובים.

ברגשי כבוד נעלים,

אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרע"א - השנה תרע"א (1910/1911)

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תסג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"א מרחשוון תרע"ג - יפו **נמען:** ד"ר ארתור רופין

מכתב תנחומים לרופין על פטירת אשתו.

עיקרי הדברים

- תנחומים לרופין.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], י"א מ"ח תרע"ג[4].

מנחם ציון ינחם ברחמיו את כבוד הדרת אדם ביקר, כביר דעה ורב עלילה מר ד"ר[5] רופין [ארתור רופין, ראש המשרד הארץ ישראלי של ההסתדרות הציונית] נ"י[6].

אדוני הנעלה,

יקבל נא ברצון דברי המעטים היוצאים מקירות לבבי, בתור תנחומים לנפש הדרתו, על האסון הגדול אשר פגע בו, בהלקח ממנו אוצר נחמד, אשת נעוריו הגברת, זכרה ברוך.

אמת הדבר, אדון חביב, כי בהגיוני אנוש הצרים קצר המצע מהשתרע [ישעיהו כח, כ] עליו נוחם לאבל גדול של אבדה נוראה כזאת, של נפש יקרה המסולאה בפז. אבל עז לנו באלקים אשר תשועתו תשגבנו תמיד, גם בעת צרה היותר כבדה, ואורו יאיר לנו גם את המחשכים היותר מאופלים, וחדות ד' תהי'[7] מעוז גם לכבוד הדרתו, וחובש לשבורי לב יחבש בטובו ואור חסדו את פצעי לבבו, ויאיר לו חלד מצהרים, [על פי איוב יא, יז] ויעמוד ימים ושנים רבות חי על עבודתו הפוריה כשדה התושיה ובמטע ישראל על אדמת הקודש.

ברגשי כבוד ובברכת נחמה,

מוקיר יקר ערכו,

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
5. ד"ר - דוקטור
6. נ"י - נרו יאיר
7. תהי' - תהיה

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תסט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"א כסלו תרע"ג - יפו **נמען:** הסכמה לקונטרס 'תקוות אהרן' של הרב אהרן הכהן אורלנסקי

הרב קוק נותן הסכמה לבן, ר' אברהם יעקב, שמוציא לאור את כתבי אביו, רב פתח תקווה במשך 27 שנה מראשית המושבה. האב היה עניו, 'נחבא אל הכלים', גדול בתורה, ונינו של ר' נחמן מאורלא. בנספח הלכתי: 'כפר אונו' אינו אונו עצמה, ולכן אין לחשוש לדין עיר מוקפת חומה. גם יש דיון ב'חזקת סבראי' בשחיטה.

עיקרי הדברים

- הסכמה ל'תקוות אהרן'.
- שבח לרב אורלנסקי.
- הלכה: כפר אונו ומגילה.
- חזקת סברא בשחיטה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], י"א כסלו תרע"ג[4]. [י"א בכסלו תרע"ג (1912)]

מצאתי לי חוב נעים לחזק ידי עושי מצוה, בן יכבד אב, בכבודה של תורה, הוא ניהו ידידי הרב החו"ב[5] מו"ה[6] אברהם יעקב הכהן שליט"א[7], בן כבוד ידי"נ[8] הרב הגאון אוצר תורה ויראת שמים מוהר"ר[9] אהרן הכהן אורלאנסקי [רבה של פתח תקוה מראשית המושבה] זצ"ל[10], ששמש בכתר הרבנות במושבה הנכבדה ויקרה פתח-תקוה ת"ו באה"ק[11] ז"ך[12] שנים, מעת הוחל יסוד בנין המושבה, שהי'[13] הוא ז"ל[14] מראשי העולים, מאהבת ארץ חמדה וחבת בנינה, עד אשר נבנה רחוב וחרוץ, [דניאל ט, כה] בחסדי צור ישראל על עמו, ותהי המושבה הזאת לפנת יקרת בישוב אה"ק[15], לשמחת לבב כל השמחים אלי גיל בבנין ד'. [על פי איוב ג, כב] והנה מאז עלותי אל הקודש, ומשא עם ד' אשר על אדמת הקודש, בהישוב הקדוש, עלה עלי, והמושבה הנכבדה הזאת הקשורה עם הישוב הכללי, וביחוד אשר ביהודה, בקשרים רבים ועניינים שונים, בחיי התורה וחיי המעשה, בקודש ובחול, נתקרבו עניניה לרוחי ולבי, ודין גרמא [וזה גרם (ארמית)] לחבת קודש בין הרב הגאון המנוח מוהר"א[16] הכהן הנ"ל[17] זצ"ל ובינינו נבדל לחיים טו"א[18], ותכנתי את רוחו הטהורה ואת גדולת מעלתו בתורה וביראה, ובכל מדה יקרה, ומרוב ענוה היה הוא ז"ל נחבא אל הכלים [על פי שמואל א י, כב] וגריס באורייתא תדירא, ועובד באמונה עבודת הקודש של המושבה הקדושה הנ"ל, ולא שם לבו להעלות על הספר חידושים ופלפולים, אף כי היה ידיו רב לו, לשא ולתן בהלכה כאחד הגדולים אשר בארץ אנשי השם, בחריפות ובקיאות גדולה, שבאה לו מרוב עמל ושקידת תוה"ק[19] ביראת ד' כל היום.

אמנם כעת כאשר נגנז ארון הקודש, ויאסף אל עמו כבוד הרב הנ"ל ז"ל, שם אל לבו בנו ידידי הנ"ל שליט"א להציב יד וזכרון לכבוד אביו הרב הגאון, ולהוציא מעט כתבי קודש, אשר במקרים שונים נרשמו ממנו ז"ל בכתי"ק[20], ואמרתי לפעלא טבא ישר חילי', כי כדאי וראוי הוא הרב הגאון המנוח ז"ל, מצד עצמו ומעלתו, ומצד קדושת אבותיו הקדושים נוחי נפש ז"ל, שהיה נין ונכד להרב הגאון החסיד

מו"ה נחמן מאורלא זצ"ל, הנזכר בספר "אגדת אזב", שהספידו הגאון המחבר זצ"ל, והיה אחד ממחברי הספר הנחמד הנודע לתהלה "שבת אחים" זי"ע[21] ועכ"י[22], ובפרט מצד עבודתו לרבים על שדי ישובנו הקדוש בארץ חמדת עולמים תובב"א[23], להציב לו ציון וזכרון דברי קודש ע"י[24] דברי תורה הישרים אשר יצאו מעטו. ואקוה בצדק, שכל אוהבי תורה, ומחבבי שכלול ארצנו הקדושה ובנינה, ישמחו לקראת החוברת היקרה הזאת, הנקובה בשם "תקות אהרן" [שם הקונטרס רומז לפתח תקוה, מקום כהונת המחבר, ולשמו, אהרן] ע"ש[25] מקום כבוד המחבר ושמו היקר ז"ל. וברכת ד' על עמו ואדמת קדשו, וגבול נחלתו, תחול על כל מכבדי הרב המחבר ז"ל, בחבבם את דבריו, כנפשם היפה ונפש חותם בברכה לכבוד התורה והוגיה, וכבוד שיבת בצרון ותקות גאולי ד' לארץ צבי קודש ד' אשר אהב סלה, הקשורה עם עבודת הרב המחבר ז"ל ותולדות ימי חייו באה"ק ת"ו,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש פעה"ק[26] יפו והמושבות תובב"א

לסי' ה' (בקונט' "תקות אהרן"). י"ל[27] שהשם כפר אונו מורה שאינה אונו גופה, וכחילוק שבין כפר-לודים ללוד בריש גיטין, [גיטין ב] וכה"ג[28] במכות י' ע"א[29] גבי חברון ופרוורהא. ומי יודע כמה התפשטו הכפרים הסמוכים לאונו, עד שנחוש משום סמוך לכפר-אונו. וחוץ מזה העיר כבר בטו"א[30] דע"כ[31] תרי אונו היו, חד דיהודה וחד דשאר ארצות, ע"פ[32] סוגיא דערכין ל"ב א', ולרבא אונו דבנימין לאו מוקפת חומה היא ודידן דהיא סמוכה ללוד דבנימין היא, כדפירש"י[33] בסוגיין דמגילה ד' א', וראוי לומר דהלכה כרבא לגבי רי"בל[34], דהא בתרא הוא, ובפרט דשם אביי ורבא הוא דפליגי בזה, וראוי להיות הלכה כרבא.

אמנם מה שהעיר כת"ר[35] מד' ברכ"י[36], ["ברכי יוסף" לחיד"א] לפשט הירושלמי משמע דדוקא בגוף הכרך אין קורין כשחרב מישראל וישבו בו נכרים, אבל מחו"ל[37] קורין. אך לפי' א' בביאורי הגר"א[38] סי'[39] תרפ"ז[40] מסיק דהוא בתמיהא, אבל לפי פירושו גם בו קורין כשאין בו ישראל. אמנם לשי' כמה מרבוואתא, דס"ל[41] דכשחרב מעשרה בטלנים נידון ככפר, משמע דלגמרי דינו ככפר, ואין לחייב גם סמוך ונראה.

ס' ו', בדוחק י"ל דקאי על אידיהם שנמשך כמה ימים, כמו קלנדא וסטרנורא, [חגים רומיים (קלנדס וסטורנליה), הנזכרים במסכת עבודה זרה (ח)] דרק יום העקרי אסור, ושאר אידיהם גופא מותר, לת"ק דלא דייק לאחר אידיהם מותר, דמשמע מיני' הא אידיהם גופייהו אסור על כל אידיהם. ויש לזה סיוע קצת מדהגמ"י[42] [מדברי "הגהות מיימוניות" על הרמב"ם] (פ"ט דע"ז ה"א אות ב'). והוא נגד ד' הרמב"ם[43] שם ה"ג. יעי' בכ"מ[44]. ["כסף משנה" על הרמב"ם] ובלי"מ[45] שם ["לחם משנה" על הרמב"ם] מטי לה מ"הן בלא אידיהן", וע' ד' ו' ע"א אלא קלנדא כו'[46], ואם נצרף לזה ד' הגהמ"י[47] הנ"ל י"ל לאידך גיסא, דלת"ק[48] הן בלא אידיהן, ולא חשיב האיד כולו ליום אחד, א"כ[49] י"ל דדוקא יום ראשון כלול בלפני אידיהם, ואידך רק נפקי הם מכלל שלאחר אידיהם, וחכמים דמפרשי בהדיא לאחר אידיהם מותר. איכא למשמע שאידיהם עצמם כל הימים אסורים, ולת"ק[50] דלית ביה דיוק זה בדבריו י"ל דכל דמפיק מכללא דלפני מותר, ורק יום

הראשון הוא בכלל לפני, ולא יומי אחריני, - אמרתי זה להציל משגיאה גמורה גם חכם מגדולי דורותינו כהרב ת"י ז"ל. שגם ע"ז[51] נאמר "אם לקיים דברי חכמים, הן".

סי' ז. מלשון הרמב"ם (פ"י[52] ממע"ש[53] ונט"ר[54] הי"ח) "הרי שהבריך בד בארץ וצמח, והבריך בד כו' ואפילו הן מאה", שהוא לקוח ממשנתנו דהבריכה שנה אחר שנה, וכמ"ש[55] בכ"מ שם, וכדמסיים שם "ואם נפסק עיקר ראשון מונה לכל משעה שנפסק", משמע דאפילו עברו שנים רבות, ואפילו מאה שנים, מונה משעה שנפסק, ולא מהני מה שעברו שני ערלה לפני העקירה, דלעולם לשיטת הפוסקים העקירה חשיבה נטיעה חדשה, ולשון הירושלמי, על המשנה דאילן שנעקר, מכיון שיש כמחט של מיתוי דבר בריא שיש לו שלש שנים, לשיטת הפוסקים דעכ"פ[56] לפני שלש שנים ודאי מונים משעת עקירה, אי-אפשר לומר שניתן שיעור זה לומר, דאחר שלש לא נידון משעת עקירה בו, וה"ה[57] בבריכה, שהרי בירושלמי שם בעי אם שליש מחט שנה, שני שלישים שתי שנים, ולמאי נפ"מ[58] הרי בשתי שנים ודאי מונים מהעקירה, א"ו[59] מוכרח כפי' המפרשים, דהכונה היא מעת נטיעת האילן הוי שלש שנים, והוא סימן שעברו על האילן שני ערלה, כדי לפרש לשון "פטור" דמתניתין דמשמע שמותר מיד, ודחיק הירושלמי לאוקמי כשאין ידוע אם עברו שני ערלה על האילן שיעור השורש מוכיח, ואינו דומה כלל להבריכה, דשם ע"י העקירה של האילן חשיב לדידן כנטיעה חדשה, וכאן עיקר הטעם הוא מפני שיכול לחיות מהשורש חשיב שלא נעקר כלל, ולא נשתנה מעמדו מכפי מה שקדם, כלשון הרמב"ם שם בהלכה י"ב, שמפרש מפני שיכול לחיות, ודרך אגב הוי סימן לזקנת האילן גופיה.

ואע"פ[60] שהלשון נדחק קצת, מוכרחין לפרש כן לשי' הפוסקים, וע"פ[61] הצעת הסוגיא דירושלמי בהאיבעיא דחזקיה משליש או שני שלישים כמש"כ[62].

אמנם לשיטת הגר"א ודאי רווחא שמעתתא דהירושלמי, ונראה דלבד הכרעת הסברא מתוך הירושלמי נאיד רבינו ז"ל משיטת הפוסקים, ומגיה במשנה "משעה שנברכה", ולדידיה מה שנשאר השורש הוא דין אחד עם הבריכה, ועקירת האילן ופסיקת הבריכה ענין אחד היא, וטעם של "שורש כמחט של מיתון" הוא מפני שעברו שלש שנים מעת התחלת השורש, ומונין ממנו, וה"ה כשעברה שנה או שתים, מונים ג"כ[63] משעת התחלת השורש, ומשו"ה[64] בעי חזקיה אם נאמר דשליש מחט הוי שנה, ושני שלישים שתי שנים, ונמנה לפי חשבון. ולפ"ז[65] יהי'[66] לדעת הגר"א לעולם משעה שנברכה, ולדעת הפוסקים משעת עקירה, ובין למר ובין למר אין הבדל בין היתה ההפסקה של הבריכה, או העקירה של האילן, לפני שלש או לאחר שלש, כ"א[67] מה שלדעת הגר"א הוא לפי חשבון הבריכה והתחלת השורש. ולבנות על דקדוק של הר"ש[68] לבד קשה לע"ד[69], די"ל[70] שנמשך אחר לשון המשנה, "שנה אחר שנה", ע"כ[71] אומר "שנה או שנתים", והמשנה בעצמה בהוה דברה.

אבל ה"ה מאה כלשון הרמב"ם. וכן בתה"ד[72] דיבר כפי ההוה והנהוג בעבודת הכרמים.

סי' ח " צ"ל[73] סי' שס"ד ס"ב במקום סי' שס"ב. ובודאי הכונה שהדלתות. הן קבועות אלא שהן מתקפלות בהחדר ואפשר לפושטן ולנעול בהן. אבל בודאי אם יהיו דלתות מונחות בחדר, שלא באופן

קבוע ומוכן לנעול, לא מהני מידי. וראוי להעיר ע"ז, דלא תיפוק מינה חורבא במקומות שאינם בני תורה.

סי' ט. בקושית רע"א, לשי' רמב"ן[74] הנודעה דזיתים וענבים לאכילה-פטורים מה"ת[75] איך תורמין זיתי שמן על זיתי כבש, הא הוי מהחיוב על הפטור, וכן זיתי כבש על זיתי שמן איך הוי בדיעבד תרומה, הא הוי מהפי' עה"ח[76], י"ל עפ"ד[77] המרדכי פ"ב דמגילה סי' תשצ"ח, דמחויב דרבנן כשיש אפשרות שיבא באיזה פעם לחיוב דאורייתא, מוציא יד"ח[78] המחויב מה"ת, ומשו"ה לדעתו סומא מוציא פקח יד"ח במצות של תורה, גם לרבי יהודה, משום דחייב לסברתו עכ"פ[79] מדרבנן. ויש אפשרות שיבא לידי חיוב תורה, אם יתפתח, ובכה"ג[80] מהני להוציא גם חיוב של תורה, וי"ל[81] דההי"נ[82] לענין לתרום מחיוב דרבנן על חיוב של תורה, כה"ג[83] שאפשר לו להתחייב מה"ת כשימלך לעשות מהן יין ושמן, ואע"ג[84] דאז יהי' פטור משום דלא נגמרה מלאכתן, אבל ע"ז הרי רבי קרא דהויא תרומה מה"ת, כדי הר"ש מהא דהקדימו בשבלין, א"כ חשוב חייב מה"ת, לפטור חיוב גמור של תורה.

סי' יוד. שי'[85] הרמב"ן[86] בנימוקי תורה סותרת היא ודאי את שיטתו בשיטה. מקו' דבב"מ[87]. והראי'[88] מירושלמי דחלה לפ"ד[89] המפרשים, דפירוש זיתי מסיק היינו שעומדים לשמן כרוב זיתים, ומשום דלא נגמרה מלאכתם היא דהוי טבל דרבנן, אבל בעומדים לאכילה י"ל דכו"ע[90] מודו דהוי חיוב של תורה. ונראה דסוגית הירושלמי הכריחה הראי'[91] משום שיש בידו להמלך ולחשוב לעשותם יין ושמן הראוי שתבטל מחשבת גמר מלאכה דידי', כמו שמתבטלת לר"י אליבא דירושלמי ע"י מעשה של עירוב תבן אחר מירוח, א"כ יש תקנה בזה לעשות טבל דרבנן ויבטל ברוב, ולא מצינו איסור ביטול איסור לכתחילה כשהוא רק במחשבה בעלמא. ומשו"ה הוכרח לומר דמיירי בשמן שכבר נתחייב מה"ת.

סי' יא. יש לעיין איך הצבר יכלל בכלל אילן סרק, הרי הוא עושה פירות חשובים לאכילה כידוע. ומדדייק רשב"ג[92] בתוספתא "אילן סרק לסייג", מבואר שאילן מאכל אסור גם לדידי', וק"ו[93] לדידן דס"ל כרבנן, דאפילו בסרק אין היתר. ובאו"ח[94] סי' ר"ג ס"ד מדובר ע"ד[95] פירות של אילני סרק, וכ"מ[96] קצת בירושלמי סוטה (פ"ח ה"ה), מיהו כתב ט"ז שם, שהוא דוקא כשגרועים ביותר ואינם ראויים להאכל חיים בלא בשול, ומשמע באמת שאפילו כשיש בו פירות חשובים מ"מ[97] כשעיקרו אינו בשביל פריו נקרא עדיין בשם אילן סרק, והוא כדברי הרב המחבר ז"ל.

סי' יב. האגדה של "הביאו כפרה עלי" [חולין ס: מאמר חז"ל על מיעוט הירח, ששעיר ראש חודש בא "כפרה עלי"] אסור לחשבה כפשוטה, כ"א ע"ד משל וסוד. והקושי שבפשוטה אינו מפני שאין מוצאין בצורה החיצונה שלה ענין על מה שתהי הכפרה נצרכת, שהרי הלבנה טענה "בשביל שאמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי", והיא טענה הוגנת, שהרי אנו רואין שהסכימה דעתו של הקב"ה[98] להנחה זו, דאין ראוי לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד". וא"כ[99] אין צורך בענין אחר של הצרכת כפרה. גם אין שייך לומר לגבי טעות עע"י[100], דלדידהו אין אלקות כשהם שנים, שהרי זהו עיקר יצרא דע"ז וטעותם, שאיוו לאלהות הרבה, "ומספר עריך היו אלהיך יהודה, [ירמיהו ב, כח] "וכ"מ שפקרו המינים תשובתם בצדם" [סנהדרין לח] היינו מלשון רבים האמור בתורה, שזהו כל יסוד פיקורם.

אך לא שייך כלל לומר לגבי הקב"ה שום ענין של חסרון שלמות ח"ו[101], ואיך שייך כפרה, ומי הוא המכפר, וכל מעשיו בצדק ובחכמה, ולתכלית הטוב. וע"כ[102] האגדה הזאת מצוה לפרסם שאינה כפשוטה, כ"א כלולות בה מחשבות נעלות מסוד ד' ליראיו, והדברים מעוטפים בלבוש עב כדי להעלים האור הגדול שיש בדעות הנשגבות הללו, שרק יחידים בדורות ראויים לחשוב בהם, וכבוד אלקים הסתר דבר. [משלי כה, ב]

סי' יג. עיקר הדבר הרי מיוחס להגר"א[103], כמו שהעיר כ"ת[104] מהגהות הרצה"ח[105]. [הגהות ר' צבי הירש חיות על הש"ס] אבל מה שמבליט כ"כ[106] בעל החידוש ז"ל, "ואין שום חילוק בזה משבת לנזיקין, ולא נצטרך לחילוק של התוספות, כי למה לנו לעשות חילוקים בזה מנזיקין לענין שבת", יל"ה[107] דאי אפשר לומר כן בהחלט. שהרי עכ"פ בענין שבת איכא למ"ד ע"י הדחק לא שמה אכילה, יהיה ריו"ח[108] או ר"ל, לפי שינויי הפירושים והגירסאות, ואילו בב"ק[109] י"ט ב' שם הוא סתמא דברייתא באין חולק, דפרה שאכלה שעורים וחמור שאכל כרשינין וכו'[110] משלמין נ"ש[111], פשוט דהוא אליבא דכו"ע ומוכרח הדבר לחלק בין הנושאים. והמשנה עצמה מוכיחה כן, מדיוק "אכלה כסות או כלים", דמשמע דוקא הוא דלאו אורחא כלל לאכול אפילו בשעת הדחק, ולישנא דרב פפא בגמ'[112] שם דייק דיש חילוק, דלא אמר בפשיטות ש"מ אכילה ע"י הדחק לא שמה אכילה, אלא כל מידי דלאו אורחה ואכלה ליה ע"י הדחק, וה"ט[113] כיון שאכלה ש"מ שהיא רעבה ובשעת רעבון אורחה בכך, אבל בסתם לא חשבינן לעומד לכך ע"י אכילת הדחק דלא שכיח כ"כ, למ"ד אכילה ע"י הדחק לא שמה אכילה. וכ"כ[114] הרשב"א[115] בחידושי ב"ק[116], וז"ל[117] אפילו למ"ד בפרק כלל גדול לא שמה אכילה, ה"מ[118] לענין הוצאה, ובעינן מידי דחשיב ומצנעי ליה לאכילה, אבל כל דלא אכלי ליה אלא ע"י הדחק לא מצנעי ליה, דל"ח אכילה, אבל מ"מ אי אכליה לאו משונה הוא, ע"כ.

וי"פ[119] כונתו, דאכילתו ראיה היא על רעבונו, היוצא מדרך הרגיל, ואז היא דרך אכילה. והגי' ר'[120] הושעיה היא ג"כ גירסת הר"ח[121], ובירושלמי הדבר מבורר דכו"ע הכי ס"ל[122], דלא מצינו חולק שם אהוציא תבן לגדי כמלא פי גדי, והיינו ג"כ מטעם אכילה ע"י הדחק.

ומשו"ה פסק הרמב"ם הכי לדינא, ומסתברא דברישא דברייתא שם הגי' הנכונה היא ג"כ "עצה לפרה כמלא פי פרה", ממש כבסוגיין. ועיקר דברי הגדולים שמישבים הסוגיא ב"עיקר חסר מן הספר" קשים, ולאו מרן הגר"א חתים עלה. ולהיפך דרך הש"ס[123] בכמה דוכתי כה"ג, דאמרינן על הנמשך מהלשון המתבטל - "להד"מ", [לא היו דברים מעולם] ולא צריכין כלל להעמיד העובדא דלצפרא הדר ביה אליבא דרבין' וכמבואר בד' תוס'[124] בכורות ד' ד' ע"ב[125] ד"ה[126] אלא, ובב"ת[127] קנ"ד ב' ד"ה ברם, ובגי' הש"ס נרשם נדה ל"ד וצ"ל[128] כ"ד, ובתוס'[129] שם ד"ה אמר, דהא דקאמר איתיביה ריו"ח לר"ל להד"מ[130]. הרי האמת יורה דרכו, שכך הוא הסיגנון של חילופי שמועות, וכר"כ[131] ור"א שבועות כ"ו א'. ואיך נאמר שע"ז[132] ייסד הרמב"ם את יסוד פסקו, נגד המפורש, לחדש בדברי רבין מה שלא אמר, ואין עושין כן בשום עדות בעולם. א"ו כמש"כ בטעמא וכד' הרב המגיד,,[ומש"כ[133] "הכסף משנה" הוא טעות, דהמ"מ[134] אמר הכי, והיא גירסתו כגירסת הגאונים המובאה בר"ח, וירושלמי מסייע ליה], וכמש"כ[135],

וכה"ג בע"ז כ"ב ע"א, דמסיק על סידור שו"ט[136] דגמ' שם "להד"מ". אמנם בר"ה ט"ו ע"ב "תמיהני אם השיבה ר"ל תשובה זו", מקשה בפשיטות "הא אותבה", ול"א להד"מ, נראה דמשני כה"ג רק במקום דא"א[137] בשינויא אחרינא. ומ"מ[138] אין זה סותר את הכלל שלא לחדש מה שחסר מהספר, וכדהתו' הנ"ל.ועוד כמה דוכתי. ובפרט די"ל דרבין העיד עדותו רק על המסקנא האחרונה דצפרא, או אולי היתה עוד חזרה להיפך ור"ד לא קבלה, וכה"ג דביצה כ"ד ב' בעובדא דרב ולוי.

לסי' יד. בפס"ד[139] כתבתי אז בנ"ד[140] י, שאם דד"מ[141] הוא שמהקרקע העקורה צריכים לשלם כמו מהכרמים הנטועים, הלא אין בזה שאלה שהם צריכים לעשות כדד"מ[142], אבל אם הדד"מ[143] הוא רק שלא לעקור לכתחילה, ואם נעקר הדין לשלם כפי מס הבור, אז לא מהניא כלל הטענה של אוקי גברא בחריקאיך, שהרי העקירה היתה טובה כללית, ואין זה ענין לשותפין שחלק אחד בלא דעת חבירו. ונדון תה"ד[144] הוא רק במס של שעה שיכול השר להטיל כרצונו, ואין ע"ז חק, וכ"ה נדון דהחו"י[145] ענין פרטי דרך תקנה שאין ללמוד ממנה.

לסי' טו. לא היתה כוונתי לסמוך ע"ז כ"א בתור סניף לצדדים אחרים, ולא ע"ד האחרונים. וידעתי שאפי'[146] מכמה מדברי הראשונים נראה שאין לחלק בזה, רק שתליתי את הדבר בחילופי גירסאות, שבגירסא שלפנינו בתוספתא, כלאים פ"ב הט"ז, נכרי שהרכיב הפרסק ע"ג עובש, אע"פ[147] שאין ישראל רשאי לעשות כן, נוטל הימנו וחוזר ונוטע במקום אחר, ולא כתוב "נוטל הימנו יחור", וגירסא זו של "חוזר ונוטע" יכולה להתפרש שנוטל את האילן המורכב הימנו מן הנכרי שהרכיבו, וחוזר ונוטע במקום אחר, והיינו שנאמר שאין איסור כלאי אילן כ"א בפעולת ההרכבה בעצמה, וכיון שכבר הורכב אין בו איסור, והנטיעה דומה אח"כ[148] לזריעת כלאים, דלדידן אינה נוהגת באילנות, ובסיפא בכלאי זרעים, "הרכיב תרד ע"ג ירבח, אע"פ שאין ישראל רשאי לעשות כן נוטל הימנו זרע וזורע במקום אחר", והיינו שבזרעים יש איסור לא רק בהרכבה כ"א גם בזריעה, ע"כ רק הזרע שנולד אח"כ מותר ליקח ולזרע, ולא את הגוף המורכב.

אמנם לפי הגירסא המוגהת ע"פ ההגהות, וכ"ה בירושלמי, וכ"ה גי' הרמב"ם, גם ברישא "נוטל ממנו יחור", ודאי אסור לעולם כ"א לקחת יחור, והאיסור נמשך אע"פ שנעשה גוף אחד. וי"ל דתליא מילתא ג"כ באיסור קיום בכלאי אילן, שנחלקו בזה הראשונים.

לסי' טז. ראוי לדעת, שהגאון בעל "בית אליקום" לא צדד בהיתר המורכבים להרכיב ח"ו לכתחילה, ואדרבא כל דבריו סובבים ככל דברי הפוסקים שאתרוג ע"ג לימון הוא כלאים, ולא נחלק ע"ז שום אחד מבעלי הוראה המפורסמים, רק ביראה גדולה, צדד אולי יש להתיר לברך בשעה"ד[149], כשא"א[150] להשיג אתרוג כשר, על המורכב ג"כ. וזה פשוט, שהרי יש פוסקים מתירין לברך על כל הפסולים בשעה"ד. וחלילה ללמוד מזה שום צד קולא.

לדברי הרב ר"ש[151] פיינשטיין נ"י[152]. לקושית הגדולים חולין י"ב, דילמא משום דאין שחיטה לעוף מה"ת מקילה הברייתא במצא תרנגולת שחוטה, י"ל דדייק מהלשון "חזקתו שחוט", משמע שברור לנו שהוא שחוט. א"כ הויא דוגמא דדף ד' ע"ב לעיל "ותיהוי נמי ר"ש, מי קתני שאני אומר החליפו. מפני

שמחליפין קתני, דודאי מחליפין, ומה בדרבנן ל"ש[153] היתירא וא"א[154], בדאורייתא לא כ"ש". וה"נ[155] י"ל שמה מדרבנן הדבר ברור אצלנו שלא נמצא מי שאינו מומחה שיקל ראש לשחוט, עד שחזקתו שחוט, שהוא כמו "שאני אומר שנשחט" ולא אמר מותרת סתם, בדאורייתא בודאי חזקתו קיימת. (שו"ר[156] שבסו"ד[157] העיר מהלי "חזקתו שחוט" מטעם אחר). ולא ידעתי איך יש להשוות את נוסח התוספתא עם נוסח הש"ס, שהרי בתוס'[158] איתא "הולכים אחר הרוב" ואין מכאן שום ראי'[159] לרו"מ[160] אצל שחיטה מומ"ה[161], אלא דהולכין אחר הרוב המבורר. ומלשון התוספתא י "השוחט שני חצאין בעוף, שחיטתו פסולה", י"ל דש"מ דשחיטה לעוף מה"ת, דבדרבנן ודאי צריך להיות מחצה ע"מ[162] כרוב, כעירובין ד' ה' ע"ב ר"א אמר אפ"ת[163] במבוי שמנה, מה נפשך אי עומד נפיש כו' אי פרוץ נפיש כו' מאי אמרת דשוו תרוייהו כהדדי הוי ספק דדבריהם, וספק דדבריהם להקל, ועי' בתוס' שם ד"ה וספק, משמע דעכ"פ כשיש שני צדדים בכה"ג[164] ג"כ מותר בספק דדבריהם, וא"כ בשני חצאין הרי יש כאן כמין ס"ס[165] שמא הוא רוב, ואת"ל[166] מיעוט או מחצה מכיון שמא השני רוב, וכה"ג לא מצינו מדרבנן גזירה, דילמא לא אתי למיעבד פלגא, כדי כ"ח ב' בחולין.

גם דבלא"ה[167] נראה דזהו רק למ"ד יש שחיטה לעוף מה"ת, דאל"כ[168] הו"ל[169] גזל"ג[170], אבל בשני חצאין משכח"ל[171] רק למ"ד דיש שחיטה לעוף מה"ת.

ובענין הלשון "חזקתו שחוט" אם הוא ממש ודאי, משמע מדהתוס' פסחים ד' ע"ב ד"ה לאו, דלא בכל דוכתי שוה, שחזקתו בדוק מ"מ צריך לשאלו כדאיתיה במתא, וגבי טבל הטעם הוא משום דשלח מורה שהוא מתוקן, וא"כ הי'[172] מקום לחלק בין דאורייתא לדרבנן, מצד הסברא. וכה"ג מצינו חילוק בחזקת סברא דחזקה שליח עושה שליחותו, דלר"נ[173] מחלקינן בעירובין ל"ב א' בין של תורה לשל סופרים, אע"ג[174] דהיא חזקה של סברא. וחילא דידי הוא רק מדלא אמר "מותרת", ואמר "חזקתו שחוט", משמע דהדבר ברור מטעם חזקה שאין אדם מעיז לשחוט כשאינו מומחה, וטעם העזה כל שהוא יותר חמור הויא חזקה יותר גדולה, כה"ג דודאי מחליפין א, שהוא ג"כ משום יראת החטא, ואם יראים מחטא קל ק"ו[175] מחמור, וה"נ בהעזה וזכר לדבר בכתובות כ"ד ב' ה"מ תרומה דעון מיתה, אבל נ"כ[176] דאיסור עשה לא. ומשפט ההפכים אחד. ומ"מ בכללות הדבר ודאי חזקת סברא עדיפא טובא. ובס' נחלת דוד החזיק בענין ודאות של חזקת סברא הרבה בשם הגר"ח[177] מוואלאזין ז"ל, [רבי חיים מוולוז'ין] וכתב על הכלל שם "והדברים האלה המה לטוטפות בין עיני, [על פי דברים ו, ח] כי ממקור חיים יצאו". ומ"מ יש בזה כמה חילוקין, ועניני חזקות דקידושין ד"פ[178] ע"א הן ג"כ קצת דומין לזה, ומ"מ יש בהם חילוקין, על איזה דבר סומכין ועל מה אין סומכין.

והדברים עתיקין.

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
5. החו"ב - החריף ובקי
6. מו"ה - מורנו הרב

7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. ידי"נ - ידיד נפשי
9. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
10. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
11. באה"ק - בארץ הקודש
12. ז"ך - עשרים ושבעה (27)
13. שהי' - שהיה
14. ז"ל - זכרונו לברכה
15. אה"ק - ארץ הקודש
16. מוהר"א - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות א (כגון אברהם / אליהו / אהרן / אליעזר) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
17. הנ"ל - הנזכר לעיל
18. טו"א - טובים וארוכים
19. תוה"ק - תורתנו הקדושה
20. בכתי"ק - בכתב ידו הקדושה
21. זי"ע - זכותו יגן עלינו
22. ועכ"י - ועל כל ישראל
23. תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן
24. ע"י - על ידי
25. ע"ש - עיין שם
26. פעה"ק - פה עיר הקודש
27. י"ל - יש לומר
28. וכה"ג - וכהאי גוונא
29. ע"א - עמוד א
30. בטו"א - בטורי אבן (שם ספר)
31. דע"כ - דעל כרחך
32. ע"פ - על פי
33. כדפירש"י - כדפירש רש"י
34. ריב"ל - רבי יהושע בן לוי
35. כת"ר - כבוד תורתו
36. ברכ"י - ברכי יוסף (שם ספר)
37. מחו"ל - מחוץ לארץ
38. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
39. סי' - סימן
40. תרפ"ז - השנה תרפ"ז (1926/1927)
41. דס"ל - דסבירא ליה
42. מדהגמ"י - מדהגהות מיימוניות
43. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
44. בכ"מ - בכמה מקומות
45. ובל"מ - ובלחם משנה
46. כו' - וכולי (וכן הלאה)
47. הגהמ"י - הגהות מיימוניות
48. דלת"ק - דלתנא קמא
49. א"כ - אם כן
50. ולת"ק - ולתנא קמא
51. ע"ז - על זה
52. פ"י - פרק י'
53. ממע"ש - ממעשר שני

54. ונט"ר – ונטע רבעי
55. וכמ"ש – וכמו שכתב
56. דעכ"פ – דעל כל פנים
57. וה"ה – והוא הדין
58. נפ"מ – נפקא מינה
59. א"ו – אלא ודאי
60. ואע"פ – ואף על פי
61. וע"פ – ועל פי
62. כמש"כ – כמו שכתב
63. ג"כ – גם כן
64. ומשו"ה – ומשום הכי
65. ולפ"ז – ולפי זה
66. יהי' – יהיה
67. כ"א – כי אם
68. הר"ש – הרב רבי שם שמתחיל באות ש (כגון שמואל / שלמה / שמעון / שמחה / שאול) – הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
69. לע"ד – לעניות דעתי
70. די"ל – דיש לומר
71. ע"כ – על כן
72. בתה"ד – בתרומת הדשן
73. צ"ל – צריך להיות
74. רמב"ן – רבי משה בן נחמן
75. מה"ת – מן התורה
76. עה"ח – על החתום
77. עפ"ד – על פי דברי
78. ידי"ח – ידי חובה
79. עכ"פ – על כל פנים
80. ובכה"ג – ובכהאי גוונא
81. וי"ל – ויש לומר
82. דהה"נ – דהכי נמי
83. כה"ג – כהאי גוונא
84. ואע"ג – ואף על גב
85. שי' – שיחיה
86. הרמב"ן – רבי משה בן נחמן
87. דבב"מ – דבבבא מציעא
88. והראי' – והראיה
89. לפ"ד – לפי דעתי
90. דכו"ע – דכולי עלמא (שהכל מסכימים)
91. הראי' – הראיה
92. רשב"ג – רבן שמעון בן גמליאל
93. וק"ו – וקל וחומר
94. ובאו"ח – ובאורח חיים
95. ע"ד – על דבר
96. וכ"מ – וכן משמע; לפני "ש..."; וכל מקום / וכל מה
97. מ"מ – מכל מקום
98. הקב"ה – הקדוש ברוך הוא
99. וא"כ – ואם כן
100. עע"י – ככל הנראה; עובדי עבודה זרה

101. ח"ו - חס ושלום
102. וע"כ - ועל כן
103. להגר"א - להגאון רבי אליהו מווילנה
104. כ"ת - כבוד תורתו
105. הרצה"ח - הרב צבי הירש ח... - שם אדם
106. כ"כ - כל כך
107. יל"ה - יש להעיר
108. ריו"ח - רבי יוחנן
109. בב"ק - בבבא קמא
110. וכו' - וכולי (וכן הלאה)
111. נ"ש - נזק שלם
112. בגמ' - בגמרא
113. וה"ט - והאי טעמא (וזה הטעם)
114. וכ"כ - וכל כך
115. הרשב"א - רבי שלמה בן אדרת
116. ב"ק - בבא קמא
117. וז"ל - וזכרונו לברכה
118. ה"מ - הני מילי (דברים אלו אמורים)
119. וילי"פ - ויש לפרש
120. ר' - רבי
121. הר"ח - הרב רבי שם שמתחיל באות ח (כגון חיים / חנוך) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
122. ס"ל - סבירא ליה
123. הש"ס - השישה סדרים (התלמוד)
124. תוס' - תוספות
125. ע"ב - עמוד ב
126. ד"ה - דיבור המתחיל
127. ובב"ת - ובבבא בתרא
128. וצ"ל - וצריך לומר
129. ובתוס' - ובתוספות
130. להד"מ - לא היו דברים מעולם
131. וכר"כ - וכרב כהנא
132. שע"ז - שעל זה
133. ומש"כ - ומה שכתב
134. דהמ"מ - דהמגיד משנה
135. וכמש"כ - וכמו שכתב
136. שו"ט - שלום וטוב
137. דא"א - דאי אפשר
138. ומ"מ - ומכל מקום
139. בפס"ד - בפסק דין
140. בנ"ד - בנדון דידן
141. דד"מ - דינא דמלכותא (חוק המדינה)
142. כדד"מ - כדרכי משה
143. הדד"מ - הדרכי משה
144. תה"ד - תרומת הדשן
145. דהחו"י - דהחוות יאיר
146. שאפי' - שאפילו
147. אע"פ - אף על פי

148. אח"כ - אחר כך
149. בשעה"ד - בשעת הדחק
150. כשא"א - כשאי אפשר
151. ר"ש - רבי שמעון
152. נ"י - נרו יאיר
153. ל"ש - לא שייך
154. וא"א - ואי אפשר
155. וה"נ - והכי נמי
156. שו"ר - שוב ראיתי
157. שבסו"ד - שבסוף דבריו
158. בתוס' - בתוספות
159. ראי' - ראיה
160. לרו"מ - לרום מעלתו
161. מומ"ה - מומחה
162. ע"מ - על מחצה
163. אפ"ת - אפילו תימא
164. בכה"ג - בכהאי גוונא
165. ס"ס - ספק ספיקא
166. ואת"ל - ואם תמצא לומר
167. דבלא"ה - דבלאו הכי
168. דאל"כ - דאם לא כן
169. הו"ל - הוציא לאור
170. גזל"ג - גזל גוי
171. משכח"ל - משכחת לה (מוצאים מצב כזה)
172. הי' - היה
173. דלר"נ - דלרבי נתן
174. אע"ג - אף על גב
175. ק"ו - קל וחומר
176. נ"כ - נשיאת כפים
177. הגר"ח - הגאון רבי חיים (מבריסק או מוולוז'ין)
178. ד"פ - דף פ' (בציון מקור)

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תעד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ה כסלו תרע"ג - יפו **נמען:** רבני ירושלים וראשי הכוללים

השוק בירושלים הוא 'הבריח התיכון' של שמירת תרומות ומעשרות ביהודה. עד כה עזרו לכך האדר"ת, ר' שמואל סלנט ור' חיים ברלין. אחרי פטירתם הרב קוק מבקש מכל רבני ירושלים להמשיך לתמוך ולממן את ההשגחה.

עיקרי הדברים

- השוק בירושלים - הבריח התיכון.
- זכר האדר"ת, ר' שמואל סלנט ור' חיים ברלין.
- בקשת המשך תמיכה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ה כסלו תרע"ג[4].

עתרת שלו'[5] וברכה לראשי עם קדוש בעיר קדוש עליון, הרבנים הגאונים, גדולי עיקו"ת[6] ירושלים עה"ק תובב"א[7], ב"ד[8] הצדק, וראשי הכוללים; וכל הרבנים העומדים על הפקודים למוסדי הקודש, לכל העדות ומקהלות עם ד' בעיר עז לנו, יברך ד' חילם ובאור פניו יברכם, באורך ימים טובים וכל טוב סלה.

רבותי הגדולים,

זה עדן ועדנים [זה זמן רב (דניאל ז, כה)] אשר אנחנו עומדים בחסדי השי"ת[9], צור ישראל ומושיעו, בקשר קדוש ואמיץ להגן על יסוד המצות החביבות התלויות בארץ, בחיי ישובנו החדש, ותוצאותיו לכל ארה"ק[10] כולה, ולכל קהל הגולה, יברכם ד'.

החטיבה היסודית הצריכה טיפוח תדירי והשגחה תמידית, היא השמירה מאיסור טבלים, [השמירה שלא יימכרו פירות שלא הופרשו מהם תרומות ומעשרות] שלא יופקר חלילה, וחבת הקודש של הפרשת תרומ"ע[11] שלא תאבד מאתנו, אחרי אשר בחסדי ד' ניתן לנו בימינו ובדורנו גדר ויתד במקום קדשו, [עזרא ט, ח-ט] ות"ל[12] שנתחייבנו בקדושת שמירתם. וצדקת ד' וישרת לב אמונת אומן אשר לעם קדוש, נספר בזה, שב"ה[13] הדברים הולכים ונשמעים ורבים ממרבית בני הישוב, באהבה נוטים אזן לשמע קול תורה, וזריזות תיקון היבול של אדמת קודש מכל מכשול איסור טבל הולכת ומתאמצת. אמנם כבר הודעתי כמה פעמים, שהבריח התיכון, [שמות כו, כח] שמחזק את גבול המצות הקדושות הללו בארץ בכלל, וביהודה ביחוד, הוא השוק הירושלמי, [שוק הפירות בירושלים, שאליו הגיע היבול מן המושבות] שיהיה נצור מכל מכשול, בשימת עין לטובה, כאשר ב"ה עלתה בידינו עד כה, ביחוד ע"י[14] עזרתם והשפעתם הטובה של שלשת הרועים, שבשנים האחרונות, נוחי נפש ז"ל[15], הלא המה כבוד מו"ח[16] הגאון האדר"ת[17] [חותנו, הרב אליהו דוד רבינוביץ תאומים, האדר"ת, רב העדה האשכנזית בירושלים (נפטר תרס"ה)] והגרש"ס[18] [הרב שמואל סלנט, רבה של ירושלים (נפטר תרס"ט)] ואחריהם הגר"ח[19] ברלין, [הרב חיים ברלין (נפטר תרע"ג)] זכר צדיקים לברכה, תנצב"ה[20], זכותם יגן עלינו ועכ"י[21].

וביחוד מיום באתי אל הקודש, ומשא עם ד' בעבודת הישוב החדש נפל עלי, הגאונים הצדיקים הללו ז"ל המה תמיד עודדוני ועמדו לימיני בכל הנוגע ביחוד לשמירת קדושת המצות התלויות בארץ, וגם כעת כאשר בעוה"ר[22] סעו למנוחות, הגדולים נקובי השם [על פי במדבר א, יז] הנ"ל[23], יבדלו לחיים כל הגאונים והרבנים החשובים יקירי עיר הקודש, יהי שמם לעולם, אשר מאז גם יד קדשם היתה עמנו להחזיק בדק, אקוה שתחזיקו גם להבא את דגל הקודש ברמה, ומשמרת הקודש תשמר מסח, ולא תקמצו את ידכם הנדיבה לכל ההוצאות הדרושות לתיקון הענין הקדוש, המאיר בהודו על יפעת קדושת ארצנו הקדושה, ושרידי מחמדינו מימי קדם, מצות הארץ יאצרו ויחסנו ע"י עמלנו למשמרת קודש, עדי יציץ מהרה קץ פדות, ואור ישע ימין ד' רוממת, לעם ד' וארץ חמדתו.

בתקותי החזקה כי דברי אלה אל הדרת כבוד תורתכם, רבותי היקרים, יעשו את פרים, וכולכם יחד לאגודה אחת התאגדו, שלא להרפות את המצות הקדושות הללו, הראויות להשמר כאישון בת עין, [דברים לב, י] בקרן האורה, במקום גיא חזיון [ישעיהו כב, א] לפליטת שאר יהודה, ולראשית שיבת בצרון של גוי קדוש שומר אמונים, אל מקום שם היה אהלו בתחילה", [בראשית יג, ג] בחסדי צור ישראל ומושיעו בעת צרה, הנני חותם בכל חותמי ברכות, באהבה נאמנה ורחשי כבוד כבירים ונאמנים, כנפש הרוממה ונפש דוש"ת[24] באהבת עולמים, מצפה לתשועת ד' על עמו, ולרוממות קרן תורתו ויראתו, בעיר שחוברה לה יחדו, [תהלים קכב, ג] ובארץ חמדה כולה לשם ולתפארה, במהרה בימינו.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש פעה"ק[25] יפו והמושבות תובב"א.

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
5. שלו' - שלום
6. עיקו"ת - עיר קודשנו ותפארתנו
7. תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן
8. ב"ד - בית דין
9. השי"ת - השם יתברך
10. ארה"ק - ארץ הקודש
11. תרומ"ע - תרומות ומעשרות
12. ות"ל - ותודה לא-ל
13. שב"ה - שברוך השם
14. ע"י - על ידי
15. ז"ל - זכרונו לברכה
16. מו"ח - מורי חמי
17. האדר"ת - אליהו דוד רבינוביץ־תאומים
18. והגרש"ס - והגאון רבי שמואל סלאנט
19. הגר"ח - הגאון רבי חיים (מבריסק או מוולוז'ין)
20. תנצב"ה - תהא נשמתו צרורה בצרור החיים
21. ועכ"י - ועל כל ישראל

22. בעוה"ר - בעוונותינו הרבים
23. הנ"ל - הנזכר לעיל
24. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
25. פעה"ק - פה עיר הקודש

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תקטז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ה אדר ראשון תרע"ג - יפו **נמען:** הרב שלום אלחנן הלוי יפה, ניו יורק

הרב קוק מסכים לתת הסכמה לשו"ת 'שאילת שלום'. הרב קוק מנחם על פטירת אמו של הרב יפה, שנקברה הרחק מקבר בעלה, ומשווה לקבורת רחל אמנו בנפרד מיעקב - 'הכול לטובה'. עוד: הרב יוסף אליהו יעמוד בראש ההנהגה הרוחנית של 'תורת חיים', ולענייני הכספים ימונה גביר ירא שמים.

עיקרי הדברים

- הסכמה ל'שאילת שלום'.
- תנחומים - קבר רחל.
- הנהגת 'תורת חיים'.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ה אד"ר[4] תרע"ג[5].

עתרתו ברכה ושפעת נחומים, יאתיו מני קודש מגנזי מרומים, לכבוד רב רחימאי הרב הגאון הגדול, אוצר תורה ויראה טהורה, רב פעלים. נודע במהללים לשם ולתפארה, בנאות יעקב שה פזורה, ובשערי ציון במלחמת שערה, כקש"ת[6] מוהר"ר[7] שלו'[8] אלחנן הלוי יפה [הרב שלום אלחנן יפה, רבה של בית המדרש הגדול בניו יורק] שליט"א[9], הגאב"ד[10] דביהמ"ד[11] הגדול בעוב"י[12] נוייארק יצ"ו[13], וראש לאגודת-הרבנים, הכללית לארצות הברית וקענעדע, ויו"ר[14] לועד הרבנים דקהלת נוייארק הנ"ל[15] יצ"ו.

מכתב-קודש דמר הדר"ג[16] שליט"א הגיעני. ואשר מרוב ענוה דרש שאבא בהסכמה על ספרו היקר, שו"ת[17] שאילת שלו', אף כי לפי דעתי יש בזה משום הפרזה על המדה משני הצדדים, מ"מ[18] חביבה עלי בקשת הדר"ג חביבי וידיד לבי, ובעה"י[19] סמוך ונראה להגעת הגליונות לידי אשתדל בל"נ[20] להביע את שמחת לבבי על שמחת תורה דכבוד ידידי מר שליט"א כחפצו הטהור בעה"י[21].

ע"ד[22] מקום מנוחת אמו הרבנית הצדקנית ז"ל[23]. לצערי לא הייתי בעיר ביומא דאשכבתא דידה ע"ה[24], ובמשך כמה ימים אח"כ[25] בבאי נודע לי דבר פטירתה ז"ל. וחושב אני שלו הייתי אז באתרי ודאי לא הייתי מניח להרחיק קבורתה מקברו דכבוד אביו הרב הצדיק זצ"ל[26]. אך בודאי הכל הוא בהשגחה נפלאה מן השמים תוכן עלילות ב"ה, ואבוהון דכולהו" - קברה של אמן של ישראל רחל אמנו [יעקב אבינו, שקבר את רחל בדרך אפרת ולא במערת המכפלה (בראשית מח, ז)] ע"ה, שלמרות קדושת אהבת בחיר שבאבות" נתרחק מקום קבורתה, וכמה ענינים נוראים וגדולים כלולים במאורע זה לדורות עולמים, וכעין זה כל הנהגות זרע קודש תולדות כאבות, ודאי הכל לטובה ולקדושה ולברכה. וזכותם יעמד לזרעם ולכ"י[27] ותנצב"ה[28]. וכמה סבות גרמו שנתעכב מכתב תנחומים ממני להדר"ג[29] שליט"א, ואת כתה"ר[30] הסליחה, וינוחם מן השמים, בנחמת ציו"ר[31], ובכל טוב ושמחה, ונס יגון ואנחה, ואור צדיקים ישמח, ויציץ ופרח לאוי"ט[32] בכט"ס[33].

ע"ד תו"ח[34], [ישיבת "תורת חיים" בירושלים; ראו (כרך ב', אגרת תצה)] לדעתי נכון הדבר שיעמד הרב ר"י אלי' נ"י[35] בראש ההנהגה הרוחנית של המוסד, ועל עניני הכספים ראוי למנות אחד מהגבירים המפורסמים באמונת רוחם, וביחוד ביראת שמים ואהבת התורה, שנמצאים כאלה ב"ה בירושלים עה"ק ת"ו, ואז יבא הכל על מכונו בע"ה[36], והישיבה הקדושה הנ"ל תוכל לחזור לאיתן כבודה. וע"פ[37] יסוד זה כתבתי את הסכמתי, שנדפסה ביחד עם עוד הסכמות של סגנונים שונים.

והנני בזה חותם בכל חותמי ברכות לכ"ג ידי"נ[38] וכא"ל[39], כנה"ר[40] ונפש ידי"ע[41] דרש"ת[42] מקודש באה"ר[43],

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. אד"ר - אדר ראשון
5. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
6. כקש"ת - כבוד קדושת שם תפארתו
7. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
8. שלו' - שלום
9. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
10. הגאב"ד - הגאון אב בית דין
11. דביהמ"ד - דבית המדרש
12. בעוב"י - בעיר ואם בישראל
13. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
14. ויו"ר - ויושב ראש
15. הנ"ל - הנזכר לעיל
16. הדר"ג - הדרת גאונו
17. שו"ת - שאלות ותשובות
18. מ"מ - מכל מקום
19. ובעה"י - ובעזרת השם יתברך
20. בל"נ - בלי נדר
21. בעה"י - בעזרת השם יתברך
22. ע"ד - על דבר
23. ז"ל - זכרונו לברכה
24. ע"ה - עליו השלום
25. אח"כ - אחר כך
26. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
27. ולכ"י - ולכל ישראל
28. ותנצב"ה - ותהא נשמתו צרורה בצרור החיים
29. להדר"ג - להדרת גאונו
30. כתה"ר - כבוד תורתו הרמה
31. ציו"ר - ציון וירושלים
32. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
33. בכט"ס - בכל טוב סלה
34. תו"ח - (ישיבת) תורת חיים

35. נ"י – נרו יאיר
36. בע"ה – בעזרת השם
37. וע"פ – ועל פי
38. ידי"נ – ידיד נפשי
39. וכא"ל – וכל אשר לו
40. כנה"ר – כנפשו הרמה
41. ידי"ע – ידידו עוז
42. דרש"ת – דורש שלומו ותורתו
43. באה"ר – באהבה רבה

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תרא

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ח אלול תרע"ג - יפו **נמען:** הרב יואל וגמייסטר, ורשה

כחבר בוועד החברה להחזקת המקומות ההיסטוריים, הרב קוק פונה לוגמייסטר להצטרף. קברי מלכים, נביאים וצדיקים 'זנוחים בידי זרים', בעוד ששאר הארץ נגאלת לאט. הרב קוק קורא לגדולי החסידות בוורשה לתמוך - 'עד מתי עוזך בשבי'.

עיקרי הדברים

- גאולת המקומות הקדושים.
- פנייה לגדולי החסידות.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ח אלול תרע"ג[4]

שלו'[5] רב וכוח"ט[6], מקודש לכבוד אדם ביקר, הרב הגביר המרומם, גדול המעשים, מוכתר בתורה ויראה וחכמת לב, מו"ה[7] יואל וואגמייסטער [ר' יואל ווגמייסטר, מנכבדי חסידי ורשה] נ"י, מיח"ס[8], מנהלי עוב"י[9] ווארשא יצ"ו[10].

אחדשה"ט[11], בכבוד הראוי להדרת מעלתו, מהררי קודש,

בתור אחד מחברי ועד החברה הנכבדה, שנוסדה מקרוב, להחזקת המקומות ההיסטוריים [חברה שנוסדה בתרע"ג לרכישת המקומות הקדושים וההיסטוריים בארץ ישראל] באה"ק[12], שמטרתה להתעסק בתעמולה תדירית, לרכוש לנו את כל המקומות המצויינים בקדושתם בכללות אה"ק[13], קמא קמא דמטי לידינו [ראשון ראשון שיגיע לידינו (ארמית)] בעה"י[14], שאנכי נתתי ידי להחברה הנכבדה הזאת, אחרי אשר הכרתי את רוממות ערך מטרתה הקדושה, הנני פונה בזה לכבוד הדרתו, הנודע ברבת פעליו ובגודל השפעתו, שיואיל נא בטהרת לבבו ונפשו המלאה לבת אש קודש, לתן יד להאגודה הגדולה, רבת-ערך זאת.

נשען הנני בזה על שיחתו של כ'[15] הנכבד מר אברהם פודלישבסקי, בן עיר כת"ר[16], אשר בשר לאחד מחברי הועד שלנו, החכם הנכבד מר דוד ילין, [דוד ילין, מחנך ופעיל ציבור בירושלים] שקרוב הדבר שהוד כבודו יתן את ידו לאגודתנו, כשנציע לפניו את פרשת ערכה. וכמה נכבד היה הדבר לישראל, אם גדולי החסידות, בעדת ד' אשר בווארשא ופרוורהא, [ופרבריה] יתנו את ידם להמפעלים הרבים הצפויים לצאת לכבודם של ישראל וכבוד אה"ק, ממעשי החברה הנכבדה ומטרתה.

כמה ידאב הלב ותשוח הנפש, לזכר עתיקות קדושות, קברי מלכים, צדיקים, נביאים, שרידי זכרונות קדומים, מעת האיר אור ד' בכל מלא תפארתו על עמנו וארצנו הקדושה, ואבני נזר הללו הם זנוחים בידי זרים, בעת אשר ב"ה לחלקים אחרים, לשמושי החול של אה"ק, עכ"פ[17] הולכת לאטה יד גואלת ורוכשת, בחסדי ד' על עמו. בתקופת ימינו אלה, כפולה היא האנחה של "עד מתי עוזך בשבי ותפארתך ביד צר".

מובן הדבר שאין כל הזכרונות והמקומות הקדושים עומדים במדרגה אחת, יש הבדל בין קודש לקודש, ולפעמים יש שדוקא קודש חמור ונשגב, לא תוכל עדיין היד להשיג את גאולתו בראשית מעשנו, והננו נגשים לעבודה בכל מדה אשר תשיג ידנו. אבל המטרה נשאה היא, מתרוממת היא עד מרומי קדשי קדשים, וראוי הדבר שכל גדולי עם ד' הצדיקים והחסידים, אדירי הכסף ואדירי יראת ד' ואמונת אומן באהבה, הם המה יתנו יד לחזק את פעולת אגודתנו הנכבדה.

הנני מקוה שדברי המעטים מספיקים הם ללב מלא רשפי קודש ליראת ד' טהורה, לאהבת עם ד' וארץ חמדתו, וזכרונות קדושת עולמים, כהוד כבודו. ובתקותנו להתכבד בתשובתו הנכבדה, לעבוד שכם אחד בעבודת קודש זאת לשם ד' וארה"ק[18], הנני חותם בכל חותמי ברכות, בצפיית ישועה וגאולה קרובה, כנה"ר[19],

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
5. שלו' - שלום
6. וכוח"ט - וכתיבה וחתימה טובה
7. מו"ה - מורנו הרב
8. מיח"ס - מיחידי סגולה
9. עוב"י - עיר ואם בישראל
10. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
11. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
12. באה"ק - בארץ הקודש
13. אה"ק - ארץ הקודש
14. בעה"י - בעזרת השם יתברך
15. כ' - כבוד
16. כת"ר - כבוד תורתו
17. עכ"פ - על כל פנים
18. וארה"ק - וארץ הקודש
19. כנה"ר - כנפשו הרמה

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תרד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ערב ראש השנה תרע"ד - יפו **נמען:** הרב יעקב משה חרל"פ

ברכת שנה טובה נלהבת לרב חרל"פ ולמשפחתו, שמעיינותיו יפוצו חוצה ויאירו את אור ה'. בהערה: התקבל מברק מצפת שמצבו של הרידב"ז השתפר. הרידב"ז אינו צריך מחילה מהרב קוק, כי האהבה ביניהם שלמה.

עיקרי הדברים

- ברכת שנה טובה.
- הרידב"ז - אין צורך במחילה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ערב רה"ש[4] תרדע

שנה טובה ומבורכת וכתיבה וחתימה טובה בספרן של צדיקים גמורים לכבוד רחימא דנפשאי, תפארת רוחי והוד נשמתי, הרב המאוה"ג[5], עוטה הדרת קודש, אוצר שמן ונחמד לתורה ויראת ד' הטהורה, לחכמה ושכל טוב, מוהר"י[6] משה חרל"פ[7] [הרב יעקב משה חרל"פ, מתלמידיו הקרובים של הרב קוק בירושלים] שליט"א[8],

ביתו וזרעו. זרע ברך ד', כולם לברכה, לטובה, לבריות גופא ונהורא מעליא לאוי"ט[9], יכתבו ויחתמו ביום הזכרון הבעל"ט[10] לאלתר לחיים טובים, ארוכים ומתוקנים.

יקבל נא, חביבי וחמדת לבבי, את ברכתי, ברכת השנה הבעל"ט, במעולות שבברכות, ואור חסד אל חיי העולמים, צור ישראל מעולם עד עולם, יעטרהו תמיד. שובע שמחות וחדות ד' ירוה נחת מכל אשר לו, ביתו וצאצאיו יכונו לשם ולתפארת, שתולים בחצרות ד', [על פי תהלים צב, יד] מדושני עונג, דשנים ורעננים, ומטל שמים וטוב ארץ חמדה ירויו זוהר תורה, ואור חכמת אדם תאיר פניו תמיד, ועז ד' ועדן קרבתו יתי'[11] בהדר מצוה וזיו תורה, תוסיף לו מדי יום ביומו, חיל רב חדשים לבקרים, ומעינותיו הברוכים יפוצו חוצה להחיות עם רב, לקומם נתיבות עולם, לפקח עינים ולהאיר אור ד' במשכנות הרועים, ועקבי צאן [על פי שיר השירים א, ח] קדשים. ונזכה לראות יחד כולנו, וכל ישראל חברים הר בית ד' ברום יפעת כבודו, בית נכון ונשא על מכונו, מלך ביפיו וכהן צדק במלא זיוו, וישראל עושה חיל בימין ד' רוממה, כנה"י[12] ונפש ידי"ע[13] קשור בכל לב לנעימת חבת קודש אהבתו,

הק' אברהם יצחק ה"ק

נ. ב. תמול הגיעתני ט"ג[14] מצפת"ו[15], [ככל הנראה על הרידב"ז, הרב יעקב דוד וילובסקי מצפת, שחלק בחריפות על הרב קוק בעניין היתר המכירה] שת"ל[16] הוטב רב חביבנו הגאון שליט"א. אמנם צריך הוא לרחמים, ורחמי שמים בכל מקורות חסד וטוב עליו יושפעו להחיותו לאוי"ט ויעמד חי ובריא אולם עד ביאת גואל ובנין היכל ואולם. הוא שי'[17] א"צ[18] למחילה מצדי, כי מיני ומיני יתקלס עילאה, ובכל אופן ישנה מחילה

שמהפכת לזכיות, ובעה"י[19] מרב רחימתין לאהבת תוה"ק[20] וגדוליה היא במילואה בדידן. יה"ר[21] שנתבשר מהרה בשו"ט[22] ממנו שי' ומכל יראי ד' וחושבי שמו, לאוי"ט.

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. רה"ש - ראש השנה
5. המאוה"ג - המאור הגדול
6. מוהר"י - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
7. חרל"פ - הרב יעקב משה חרל"פ (תלמידו של הרב קוק)
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
9. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
10. הבעל"ט - הבא עלינו לטובה
11. יתי' - יתברך
12. כנה"י - כנפשו היקרה
13. ידי"ע - ידידו עוז
14. ט"ג - טלגרמה
15. מצפת"ו - מצפת תבנה ותכונן
16. שת"ל - שתודה לא-ל
17. שי' - שיחיה
18. א"צ - אין צריך
19. ובעה"י - ובעזרת השם יתברך
20. תוה"ק - תורתנו הקדושה
21. יה"ר - יהי רצון
22. בשו"ט - בשלום וטוב

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תרה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ח' תשרי תרע"ד - יפו **נמען:** הרב בן ציון ידלר

צער גדול על פטירת הרידב"ז. האתרוגים והשקדים מפתח תקווה כבר הוחזקו בהיתר על ידי הרב המקומי, ועד אחד אינו נאמן לאסור. אין להרעיש, אבל להבא רק על ידי המשגיח הקבוע. בפרסום ב'המוריה' יש להוסיף שהשליחות הייתה גם מטעם גדולי ירושלים, ותודה לרבני הגליל.

עיקרי הדברים

- אבל על הרידב"ז.
- אין לאסור בדיעבד.
- להבא - רק משגיח קבוע.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ח' תשרי תרדע

שלו'[4] וברכה וגמח"ט[5] לכ'[6] ידידי הרב ר'[7] בנציון ידלר נ"י[8].

מפני דכאות הלב מהשבר הגדול אשר השברנו, מסילוקו של אותו צדיק הגאון הרידב"ז[9] [הרב יעקב דוד וילובסקי, הרידב"ז, רב צפת, שנפטר בתרע"ד; בינו לבין הרב קוק הייתה מחלוקת השמיטה, אבל גם אהבה רבה] זצ"ל[10], קשה לישב הדעת ולצאת ידי"ח[11] מכתבים. השי"ת[12] יגדור פרצות עמו ישראל, ברחמיו, ולא ישמע עוד שוד וישבר בגבולנו, [ישעיהו ס, יח] ויגמור לטובה עלינו ועל כל שאר עמו ויראיו לאוי"ט[13].

ע"ד[14] האתרוגים והשקדים מפי"ת[15], [פירות מפתח תקוה, שנחשדו שלא הופרשו מהם תרומות ומעשרות כראוי] קשה לי בדיעבד להחליט איסורם, כיון שעפ"ד[16] אין עד אחד נאמן לחומרא, [שעל פי דין אין עד אחד נאמן לאסור דבר שהוחזק בהיתר] וכבר הוחזקו בהיתר ע"י[17] הרב שם. אע"פ[18] שהבטיח לי הרב משום מהיות טוב לתקן עוד הפעם ע"י המשגיח הקבוע, אבל קשה מאד, אחרי שלא נתמלא הדבר, לעשות הרעשה ע"ז[19], שיהי'[20] נחשב לעלבון. ולהבא ודאי א"א[21] לקבל כ"א[22] ע"י המשגיח הממונה הקבוע.

וע"ד[23] המכתב ב"מורי"[מכתב שפורסם בעיתון "המוריה" בירושלים] ישר כחו שהזכירני, להזכיר לטובה את אהובינו גדולי עיה"ק[24] ת"ו ורבני הגליל ת"ו שליט"א[25], שנשמט ממני אז בחפזון.

רצו"פ[26] [רצוף פה, מצורף] החלטת ועד חדרה ת"ו. אמנם תיבות "בשנה זו" אין להן משמע כ"כ[27].

והנני חותם בברכה ואה"ר[28] וגמח"ט,

הק' אברהם יצחק ה"ק

באה"ר[29] אדר"ש[30] כבוד מר אביו הרה"ג[31] שליט"א, גמח"ט[32] וכט"ס[33] לאוי"ט.

הנ"ל

אם ידפיס ב"המורי"' יוסיף בזה"ל[34]: "בשליחות גדולי עיקו"ת[35] ירושת"ו[36] ובשליחותי, ואפריון נמטי [ונותנים שבח (ארמית)] לגדולי הרבנים בערי ומושבות הגליל שהחזיקו בידינו ע"י צירנו הנ"ל[37].

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. שלו' - שלום
5. וגמח"ט - וגמר חתימה טובה
6. לכ' - לכבוד
7. ר' - רבי
8. נ"י - נרו יאיר
9. הרידב"ז - הרבי יעקב דוד בן זאב
10. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
11. יד"ח - ידי חובה
12. השי"ת - השם יתברך
13. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
14. ע"ד - על דבר
15. מפ"ת - מפתח תקוה
16. שעפ"ד - שעל פי דברי
17. ע"י - על ידי
18. אע"פ - אף על פי
19. ע"ז - על זה
20. שיהי' - שיהיה
21. א"א - אי אפשר
22. כ"א - כי אם
23. וע"ד - ועל דבר
24. עיה"ק - עיר הקודש
25. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
26. רצו"פ - רצוף / רצופה (מצורף למכתב)
27. כ"כ - כל כך
28. ואה"ר - ואהבה רבה
29. באה"ר - באהבה רבה
30. אדר"ש - אחר דרישת שלום
31. הרה"ג - הרב הגאון
32. גמח"ט - גמר חתימה טובה
33. וכט"ס - וכל טוב סלה
34. בזה"ל - בזה הלשון
35. עיקו"ת - עיר קודשנו ותפארתנו
36. ירושת"ו - ירושלים תבנה ותכונן
37. הנ"ל - הנזכר לעיל

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תרט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ג תשרי תרע"ד - יפו **נמען:** הרב יהודה לייב זלצר

צער על פטירת הרידב"ז ועל מצבה הכלכלי הדחוק של משפחתו; הרב קוק יכתוב ל'אגודת ישראל'. אין הרב קוק חושש לכבודו, אלא למטרה: לעורר את ת"ח לפנימיות התורה, ש'דא קני מה חסר'. מלבדו ומלבד הרב פנחס הכהן לינטופ, אין מי שמקנא לה בספרות, ואין להתנפל על כך בכלליות. 'רחמנות' של מניעת צרימה מאוזן לא רגילה היא 'אכזריות גמורה'.

עיקרי הדברים

- אבל על הרידב"ז ועזרה למשפחתו.
- חשיבות נשמת התורה.
- 'למול את האוזן הערלה'.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ג תשרי תרע"ד[4]

כ'[5] ידי"נ[6] הרב הגאון החו"ב[7] סוע"ה[8] איש האשכולות מוהר"ר[9] יהודה ליב זעלצער [הרב יהודה לייב זלצר, מרבני ירושלים] שליט"א[10].

שלו'[11] וברכה, ישועה ונחמה, וכט"ס[12].

עוד לא הוגלד הפצע הגדול, [עוד לא העלה הפצע הגדול קרום] של יגון ישראל בהלקח עטרת תפארת פאר הדור הגאון רידב"ז[13] [הרב יעקב דוד וילובסקי, הרידב"ז, רב צפת, שנפטר בתרע"ד] זצ"ל[14]. בכבדות הבלגתי עלי יגון לשמח בשמחת יו"ט[15] הקדוש העבר. יגדור השי"ת[16] פרצותינו ופרצות עמו ברחמיו. והנה נוסף לי מכאוב בהודעי שמצב ביתו של הגאון המנוח הידיד היותר נאמן, נבדל לחיי"ט[17] וארוכים, וזי"ע[18] ועכ"י[19], מדולדל הוא בעוה"ר[20], במעמד הגשמי. הה מי יכול להעלות זאת על דעתו. ד' ירומם פליטת סופריו. והנני מוכן לכתוב בלא איחור לאגו"י[21].

וע"ד[22] כת"ר[23], יאמין ידידי, לא לכבודי אני חש, כי"א[24] למטרת הענין הנשגב של שימת לבם של המצוינים של ת"ח[25], בעניני הרוח הפנימיים, בנשמתא דאורייתא, ביסוד הדעת, דדא קני מה חסר, ודדא חסר מה קני. ["דא קני מה חסר, דא חסר מה קני": מי שקנה את הדעת – מה חסר לו? ומי שחסר לו הדעת – מה קנה? (נדרים מא)] שאם מוצאים על כל התעוררות קדושה עוררין, ונוהגין עוד מנהג חולין וזלזול בת"ח[26], כמה הפרת תורה יש בזה. ד' יודע כמה גדול הוא הקלקול. וביחוד לא אדע מי הוא מבני תורה המקנאים קנאתה של פנימיותה של תוה"ק[27], בכח הספרות, חוץ מהרב ר"פ לינטוף [הרב פנחס הכהן לינטופ, רבה של בירז' בליטא, ממפיצי ספרי קבלה וחסידות] נ"י[28] מבירז וממני, ואיך שייך להתנפל ע"ז[29] בדרך כללות. להיפוך על רב כשרון ות"ח[30] מובהק שכמותו מוטלת חובת הסיוע לענינים העומדים ברומו של עולם, ולמיהדר אזכותא [ולחפש זכות (ארמית)] גם בדברים שהם צורמים את האוזן הבלתי-רגילה לשמע דא"ח[31] [דברי אלוהים חיים] ממקור טהור וקדוש בדעות ואמונות. כי הננו חייבים למול את האוזן הערלה, ורחמנות כזאת של

מניעת צרימה אכזריות גמורה היא. ומלאכת ד' היא זו ברום מעלתה. והי'[32] ז"ש[33] וברכת אהבה רבה, כנה"ר[34] ונפש ידי"ע[35] דוש"ת[36] מצפה לחסדי השי"ת אורו וישעו לעם ד' הגוי כולו.

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ד - השנה תרע"ד (1913/1914)
5. כ' - כבוד
6. ידי"נ - ידיד נפשי
7. החו"ב - החריף ובקי
8. סוע"ה - סיני ועוקר הרים
9. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
10. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
11. שלו' - שלום
12. וכט"ס - וכל טוב סלה
13. רידב"ז - רבי יעקב דוד בן זאב
14. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
15. יו"ט - יום טוב
16. השי"ת - השם יתברך
17. לחיי"ט - לחיים טובים
18. וזי"ע - וזכותו יגן עלינו
19. ועכ"י - ועל כל ישראל
20. בעוה"ר - בעוונותינו הרבים
21. לאגו"י - לאגודת ישראל
22. וע"ד - ועל דבר
23. כת"ר - כבוד תורתו
24. כ"א - כי אם
25. ת"ח - תלמידי חכמים
26. בת"ח - בתלמידי חכמים
27. תוה"ק - תורתנו הקדושה
28. נ"י - נרו יאיר
29. ע"ז - על זה
30. ות"ח - ותלמידי חכמים
31. דא"ח - דברי אלקים חיים
32. והי' - והיה
33. ז"ש - זה שלום
34. כנה"ר - כנפשו הרמה
35. ידי"ע - ידידו עוז
36. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תרמא

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ראש חודש שבט תרע"ד - יפו **נמען:** זלמן רבינוביץ, קרוב משפחה

תנחומים על פטירת אמו. הרב קוק משבח אותו על שבחר 'אורח ישרים', ומצרף מכתב ברכה לאגודת 'עדת בני ישראל'.

עיקרי הדברים

- תנחומים.
- ברכה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ראש חדש שבט תרע"ד[4]

שארי היקר [קרובי היקר] ונעלה מר זלמן ראבינאוויץ שליט"א[5].

ינחמך השי"ת[6], בנחמת ציון וירושלים, אותך ואת כל משפחתך, שארינו היקרים, על הלקח מאתם צפירת תפארת [עטרת תפארת (ישעיהו כח, ה)] אמך אשת החיל תנצב"ה[7]. מדותיה הטובות וצדקת לבה יהיו לזכרון טוב לצאצאיה, לאוי"ט[8] וברכת ד' בכל הליכות חייהם לאוי"ט.

ואתה חביבי חזק ואמץ. אשריך אשר אורח ישרים סלולה בחרת לך להיות חבר ליראי ד' המישרים ארחותם. יצליחך ד' ותהיה לברכה ולתפארת, תשא ענף ופרי משמח אל' ואנשים לשמחת לבב כל קרוביך אוהביך מצפי אשרך באמת.

הנני מליט בזה מכתב ברכה להאגודה הנכבדה "עדת בני ישראל", אשר לקחו להם למטרה את יסוד התורה והיהדות קדושת ש"ק[9], בזמן ובמקום הדורש כ"כ[10] אימוץ וחיזוק. יצו ד' אתם את הברכה, ותראה יפעתם והדרת תהילתם לחוגים רחבים לקדש שם ד' אלהי ישראל, תורתו ועמו. והי'[11] זה שלו'[12] רב וברכת אהבה וחבת אמת, כנפשך החביבה ונפש שארך דו"ש[13] והצלחתך כה"י[14],

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ד - השנה תרע"ד (1913/1914)
5. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
6. השי"ת - השם יתברך
7. תנצב"ה - תהא נשמתו צרורה בצרור החיים
8. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
9. ש"ק - שבת קודש
10. כ"כ - כל כך
11. והי' - והיה
12. שלו' - שלום

13. דו"ש - דורש שלום
14. כה"י - כנפשו היפה

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תרסא

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט"ו שבט תרע"ד - יפו **נמען:** הרב יעקב משה חרל"פ

תנחומים על פטירת אחיו של הרב חרל"פ. אור דעת עליון יזרח גם בחושך לישרים. הרב קוק מבקש לדעת על מצב המשפחה.

עיקרי הדברים

- תנחומים.
- בקשה לדעת על המשפחה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ט"ו שבט תרע"ד[4] [ט"ו בשבט תרע"ד (1914)]

מנחם ציון ינחם את כבוד רב חביבי ורחימא דנפשאי, הדר תפארת מעוטר ומפואר בימין גבורת קודש, הרב המאוה"ג[5] אוצר כל חמדה, מלא אורה ויראת ד' טהורה, מוהר"י[6] משה חרל"פ[7] [הרב יעקב משה חרל"פ; על מחלת אחיו ראו (כרך ב', אגרת תרמג)] שליט"א[8], וכל משפחתו היקרה ומשפחת כ'[9] אחיו המנוח הרה"ג[10] היקר זצ"ל[11]. גודר פרצות ישראל יגדור את הפרצה אשר פרץ ד', וינחתם ויעודדם ויחבש לשבר לבבם, [על פי תהלים קמז, ג: "הרפא לשבורי לב ומחבש לעצבותם"] ובירושלים ינוחמו [על פי ישעיהו סו, יג] בכפלים, ברב טוב וחסד, בימין ד' רוממה, מלאה נחת וחסד עליון לעד.

ידידי ומחמד חיי, כרעם בגלגל הלמתני השמועה [על פי תהלים עז, יט: "קול רעמך בגלגל"] מסילוקו של כ' אחיו הרה"ג ז"ל[12]. אנוש כאבי ממכאוב כבוד חביבי, צמיד רוחי נפשי ולבבי, אולם זאת אשיב אל לבי, כי אור מרפא ממקור החסדים העליונים, מאור דעת עליון הטהורה, המחיה ומאירה, הממלאת הוד גבורה וחיים לכל מחזיקים בה לבלי יותן מוט לצדיק, [על פי תהלים נה, כג] אור זה יזרח גם בחושך לישרים, [על פי תהלים קיב, ד: "זרח בחשך אור לישרים"] שכמותו ירבו בישראל. וממעין החיים של אור חסדי דוד הנאמנים [על פי ישעיהו נה, ג] סלה, מטל חרמון היורד על הררי ציון, משמן הטוב היורד על הזקן זקן אהרן [על פי תהלים קלג, ב–ג] כהן גדול לאל עליון, שעז ותפארת תמיד במקדשו, [על פי תהלים צו, ו] אשר חיי החיים תמיד מופיעים שם בכל צחצחות עזם, ירעיפו נטפי תחיית רוח ונפש ואומץ לבב וגבורת חיל להדרת כבוד חביבי, בשפע טוב מלא דשן, טופח על מנת להטפיח ולהזיל מטובו פלגי נחומים על כל המיוגעים והנדכאים שבאבל המשפחה היקרה, אשר לרגליו תוכו, ובאורו הטוב מאור ד' יראו אור וחיים, לחלץ עני בעניו [על פי איוב לו, טו] ולהגביר חילים בחיים טובים, ארוכים ומתוקנים. ונשמת טהר לבב ונקי כפיים, אוצר טוב ויקר סגולה כ' אחיו המנוח ז"ל, ישבע בצחצחות נעימות מפרי מעלליו ועבודת קדשו התמה בימי חייו, בצבא לאנוש עלי ארץ מאפליה, ומנוגה זרחו זכות והרוחה יזרח לנפשות הקרובות, והאנחות יהפכו לשמחות, וברכת ד' על ראשם בשפעת נחומים.

בטח יבליג עלי יגון ויתחזק בשם ד' מגן לבוטחים בו [על פי משלי ל, ה: "מגן הוא לחסים בו"] ולמיחלים לחסדו סלה, כנפשו התמימה והטהורה ונפש אוהבו בכל עז לבה קודש, מצפה לאור ישועה וחותם בברכת

נחמה באה"ר[13]

הק' אברהם יצחק ה"ק

אולי יש מה לכתוב ע"ד[14] מצב המשפחה, יואיל להודיעני בטובה הנ"ל[15]

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ד - השנה תרע"ד (1913/1914)
5. המאוה"ג - המאור הגדול
6. מוהר"י - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
7. חרל"פ - הרב יעקב משה חרל"פ (תלמידו של הרב קוק)
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
9. כ' - כבוד
10. הרה"ג - הרב הגאון
11. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
12. ז"ל - זכרונו לברכה
13. באה"ר - באהבה רבה
14. ע"ד - על דבר
15. הנ"ל - הנזכר לעיל

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תרסג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ג שבט תרע"ד - יפו **נמען:** הרב יעקב משה חרל"פ

חיזוק שוב: 'מאתר עילאה' יבוא הנחמה. הנשמה שיצאה ממאסר הגוף מתענגת על ה', ו'צדיקיא בתר חייהון יתיר מבחייהון'. האבל ניתן לבני אדם רק מחולשת הכרתם. הרב קוק מוכן לעזור למשפחת האח.

עיקרי הדברים

- נחמה מאתר עילאה.
- עליית הנשמה.
- עזרה למשפחה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ג שבט תרע"ד[4]

ברכה ונחומים וחיים טובים ונעימים לכבוד ידי"נ[5] וחביבי מחמד לבבי רוחי ונפשי, הרב המאוה"ג[6] לממשלת התורה והחכמה והיראה, אוצר החמודות מוהרי"מ[7] חרל"פ[8] שליט"א[9] וכא"ל[10] לברכה וכט"ס[11].

הנני מוצא את עצמי עוד הפעם מחוייב לחזק ולאמץ את רוח כת"ר[12] ידי"נ, שליט"א. אל יאמר איך ינחם ובמה ינחם. דוקא מאתר עילאה לפום דרגיה, [ממקום עליון, לפי מדרגתו (ארמית)] ינחם וינחם בעז"ה[13], מקור החיים והנחמות. דוקא בהשקפה עליונה לטובה, שכל האנינות והאבלות, על נפש יקרה שעזבה חיי הבל, אחרי אשר מלאה צבאה, בתיקון השכלול לפי מדתה, ועלה לרצון מדודנו מדוד, לארחא בתפוחא קדישא [לטייל בחקל תפוחין קדישין, השדה הקדוש, כינוי לגן עדן בזוהר (ארמית)] להתענג בצחצחות עליונים, וצדיקיא איתניהו בכולהו עלמין בתר חייהון יתיר מבחייהון, [והצדיקים נמצאים בכל העולמות אחרי חייהם יותר מבחייהם (זוהר, ארמית)] וכל אחד מעובדי ד' באמת, בתמימות רעותא דלהון, [בתמימות רצונם (ארמית)] הלא אין קץ להתפשטות החיים העליונים המאירים של נשמתם בצאתם למרחב ממאסר הגויה, אז תתענג על ד' ממש, - כל אותו האבל והקדרות אינו אלא ענין אשר נתן לבני אדם מחולשת הכרתם של רובא דעלמא, [מחולשת הכרתם של רוב העולם] ולא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר[14], [קידושין כא] ובכל ת"ח[15] לפום דרגיה, אור הציץ שעל ראש כה"ג[16] [הציץ שעל מצח הכהן הגדול מרצה את הקורבנות "בין ישנו על מצחו בין אינו על מצחו" (יומא ז)] זורח הוא ומרצה בין ישנו על מצחו בין אינו על מצחו, לפאר ענוים בישועה, לחבוש לשבורי לב ולהפוך אבלם לששון. וכת"ר[17] ידי"נ יחזיק במעוזו מעוז עליון, והיה רק למעלה, והשי"ת[18] לא יתן למוט רגל חסידיו, ואורך ימים וכ"ט[19] ישביעהו [על פי תהלים צא, טז] בעה"י[20].

כל מה שנדרש עוד לכתוב ולעשות לטובתו ולטובת בית אחיו הרה"צ[21] ז"ל[22], הנני בע"ה[23] הכן, ואל ימנע ידידי להעירני ע"ז[24] בכל עת חפץ.

הנני מוכרח לקצר, ואומר ברכה ואה"ר[25] פנימית, ידי"ע[26] מצפה צביונו ותפארתו בכל לב,

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ד - השנה תרע"ד (1913/1914)
5. ידי"נ - ידיד נפשי
6. המאוה"ג - המאור הגדול
7. מוהרי"מ - מורנו הרב רבי שמות שמתחילים באותיות י, מ (למשל: יעקב + משה) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
8. חרל"פ - הרב יעקב משה חרל"פ (תלמידו של הרב קוק)
9. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
10. וכא"ל - וכל אשר לו
11. וכט"ס - וכל טוב סלה
12. כת"ר - כבוד תורתו
13. בעז"ה - בעזרת השם
14. יצה"ר - יצר הרע
15. ת"ח - תלמידי חכמים
16. כה"ג - כהאי גוונא
17. וכת"ר - וכבוד תורתו
18. והשי"ת - והשם יתברך
19. וכ"ט - וכל טוב
20. בעה"י - בעזרת השם יתברך
21. הרה"צ - הרב הצדיק
22. ז"ל - זכרונו לברכה
23. בע"ה - בעזרת השם
24. ע"ז - על זה
25. ואה"ר - ואהבה רבה
26. ידי"ע - ידידו עוז

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תרצב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ח סיון תרע"ד - יפו **נמען:** משפחת הרב יצחק אייזיק הלוי, בעל 'דורות הראשונים'

תנחומים על פטירתו: 'האומה כולה נתייתמה מאביה, חוקר תולדותיה הנאמן היחיד'. הנחמה היא שהרב הלוי חי בספריו ובמלחמותיו למען ה'.

עיקרי הדברים

- אבל על בעל 'דורות הראשונים'.
- חי בספריו.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], י"ח סיון תרע"ד[4]

מנחם ציון וירושלים ינחם את המשפחה הנכבדה, יקרת הערך והמרוממה, כל בית הגאון פאר הדורות נזר ישראל מרן יצחק אייזיק הלוי בעל "דורות הראשונים" [הרב יצחק אייזיק הלוי, ההיסטוריון התורני, מחבר "דורות הראשונים" ומייסד "אגודת ישראל"; נפטר בסיון תרע"ד] זצ"ל[5],

משפחה יקרה וגדולה בישראל,

הנני הלום הרעם הגדול אשר הלמני משמועה פתאום של השבר הגדול אשר השברתם אתם בני משפחת גאון עמנו אביכם זצ"ל, לא פחות משברכם השברנו כולנו אנו, כל עדת ד', האומה כולה נתיתמה מאביה חוקר תולדותיה הנאמן היחיד בעולמנו. הצבי ישראל על במותיך חלל, [שמואל ב א, יט] מה אומר ואדבר, ולבי מר לי מר, איכה אוכל לנחמכם יקירי והננו כולנו דורשי נוחם, הנסתר מאתנו כעת, וטוב ויחיל ודומם לתשועת ד'. [איכה ג, כו] אמנם בזאת תהיה נא תנחומתכם משפחה גדולה רבת הפאר, כי צרתכם צרת רבים היא, ואבלכם אבל עם-ד' הוא, אבל גוי קדוש שומר אמונים, אשר נכאים יהגה, על גבורו אשר נפל, על אדרתו אשר שודדה. [על פי זכריה יא, ג] והרטיה הגדולה האחת לפצע לבבנו הלא היא כי לא מת כי-אם חי חי הוא הגאון הלוי אביכם, חי הוא וחיה יחיה בישראל לדורות עולמים, עד נצח יקום חלדו, שם-עולם אשר העמיד לו בספריו הגדולים, בגבורותיו אשר הראה במלחמות ד', אשר באמת וצדק, בגבורה ורוממות קודש, הם הם חיי עולם אשר נטע בקרבנו, ובהם עמנו יחיה לנצח, ויחד עם צרור החיים, שנשמתו הקדושה צרורה היא שמה, להתענג על ד' באור החיים, הנהו גר עמנו עולמים, ושפתותיו ידובבו ["שפתותיו דובבות בקבר" (יבמות צז)] עדי עד, ושמו הגדול ופעלו הנשגב יראה הדרו על צאצאיו וכל משפחתו לדור דורים.

הנני בזה חותם בברכת נחמת ציון וירושלים, וחדות ד' ותנחומותיו תהיינה ומעוזם ונחמתם כנפשם הרוממה ונפש צמאה לאור ד' ונחמתו מהררי קודש,

הק' אברהם יצחק ה"ק

רב ואב"ד פעה"ק יפו והמושבות תובב"א

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ד - השנה תרע"ד (1913/1914)
5. זצ"ל - זכר צדיק לברכה

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תשב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ט אלול תרע"ד **נמען:** ד"ר שמואל הלוי (בן בעל 'דורות הראשונים')

הרב קוק שמח שאמו של ד"ר הלוי תיסע איתם לארץ. הרב קוק שואל אם אפשר לנסוע דרך גנואה, מתי האוניות יוצאות ואם יש מניעה לנתיני רוסיה ואנגליה. הרב קוק גם שואל על גודל המצבה לבעל 'דורות הראשונים', כדי לנסח את הכתובת.

עיקרי הדברים

- הכנות לחזרה.
- מצבת בעל 'דורות הראשונים'.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], י"ט אלול תרע"ד[2]

ברכת השנים וכוח"ט[3] לכבוד ידידי הרה"ח[4] המרומם ונעלה מר שמואל ד"ר[5] הלוי [בנו של רבי יצחק אייזיק הלוי, בעל "דורות הראשונים", שנפטר באותה שנה] שליט"א[6]. כן יברך גבר ירא ד' בכט"ס[7], הוא וכא"ל[8].

בשמחה הגיענו מכתבו היקר, ומאד אחזיק טובה לכבודו על חסדו כאשר יודיענו כל הפרטים הנדרשים למסענו בעה"י[9] ולכבוד ונחת רוח גדול יהי'[10] לנו כאשר תסע עמנו בצוותא אמו הרבנית היקרה תחי'[11], לבא למחוז חפצה לארץ חמדה ת"ו[12].

אנו מוכנים בעה"י לנסע במוקדם האפשרי, כשרק נודע מהבטחת הדרך אי"ה[13].

פה אומרים שדרך גענוא אפשר לנסוע. [גנואה שבאיטליה, שהיתה עדיין נייטרלית במלחמה] יטיב נא כת"ר[14] להודע כמה יש בזה מן האמת, גם יטיב נא להודיענו את הזמן המדוייק של מסע האניות. גם אם אין לחוש למעצורים לנתיני רוסיא ואנגליא [הרב קוק היה נתין רוסי, ולכן אויב בעיני גרמניה ובעלות בריתה] מטעם הרשות.

ע"ד[15] נוסח המצבה לגאון עוזנו מרן אביו זצ"ל[16] הי'[17] נכבד לי לדעת את הגודל הכמותי אשר יחשבו לתן לאבן הציון, למען דעת כמה שורות בערך אפשר להכין לזה.

והשי"ת[18] ירחיב לנו, ויזכנו לשוב אל אדמת הקודש ולעבודת הקודש ברב עז ושלו'[19] בקרוב.

והנני בזה חותם בברכת ידידות נאמנה, יכתב ויחתם בספרן של צדיקים גמורים כנה"ר[20] ונפש ידי"ע[21] דוש"ת[22] באה"ר[23],

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרע"ד - השנה תרע"ד (1913/1914)
3. וכוח"ט - וכתיבה וחתימה טובה
4. הרה"ח - הרב החסיד
5. ד"ר - דוקטור

6. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
7. בכט"ס - בכל טוב סלה
8. וכא"ל - וכל אשר לו
9. בעה"י - בעזרת השם יתברך
10. יהי' - יהיה
11. תחי' - תחיה
12. ת"ו - תבנה ותכונן
13. אי"ה - אם ירצה השם
14. כת"ר - כבוד תורתו
15. ע"ד - על דבר
16. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
17. הי' - היה
18. והשי"ת - והשם יתברך
19. ושלו' - ושלום
20. כנה"ר - כנפשו הרמה
21. ידי"ע - ידידו עוז
22. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
23. באה"ר - באהבה רבה

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת נוספות ט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: פורים תרע"ב - ירושלים **נמען:** נוסח מצבה

מצבה לר' אריה סלוצקין, 'ירא ה'... רצוף אהבת תורה', שהגה בתלמודו עד יומו האחרון.

עיקרי הדברים

- נוסח מצבה.

נוסח האגרת עם ביאור

פ"נ

איש ירא ד', טהר רוח

רצוף אהבת תורה על לב לוח

ייקר עתו לשקידה מבלי זנוח

הגיון תלמודו עד יום אחרון יפוח

המופלג בתורה ויראה, השקדן המצויין תמים לב ונפש,

מוהר"ר[1] אריה ב"ר[2] אריה למשפחת סלוצקין ז"ל[3],

אשר עלתה רוחו אל על ביום הפורים לפרזים [י"ד באדר]

שנת תרע"ב[4], פעקו"ת[5] ירושלים ת"ו

תנצב"ה

1. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
2. ב"ר - בראשית רבה / בן רבי - לפי ההקשר
3. ז"ל - זכרונו לברכה
4. תרע"ב - השנה תרע"ב (1911/1912)
5. פעקו"ת - פה עיר קודשנו ותפארתנו

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתלא

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ז סיון תרע"ז - לונדון **נמען:** אברהם קמחי (ביידיש)

תנחומים על פטירת רעייתו, 'אשת חיל' עדינה וטובת לב. 'במילים אנושיות פשוטות' קשה לנחם, אבל יש 'אוצר עשיר של נחמה' באמונה. הרב קוק מבקש לדעת על מצבו ומצב ילדיו.

עיקרי הדברים

- תנחומים.
- נחמה באמונה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1] י"ז סיון תרע"ז[2].

כבוד ידידי היקר והנכבד נחמד ונעלה מר אברהם קמחי נ"י[3], וצאצאיו היקרים כולם יתברכו בכט"ס[4].

מנחם ציון וירושלים ינחמם [על פי נוסח ברכת "נחם"] מיגונם, ויהפך להם אבלם לששון בב"א[5]. טהייערסטער ליעבער פריינד, יעצט אבען באקאממע איך דעם טרויעריגען נאכריכט, פון דעם אבשיעד פון אייער זעליגען פרויא תנצב"ה[6]. איר קענט זיך פארשטעללען דעם טיעפען איינדרוק, וועכלע דיעזער גראסעע פארלוסט, פאר אייך און פאר אייערע ליעבע קינדער לעבען, און פאר דיע פאמיליע און גוטע פריינד בכלל, און פאר אללע וועלכע עס האבען נור קעננען געלערענט, דיא אדעלע פרומע אונד גוטע געפיהלען פון דיא אשת-חיל ע"ה[7], האט אף אונז געמאכט. בפרט מיר, וועלכע מיר האבען זא פיעל געאכטעט איהרע גוט-הערציגקטייט אונד אדעלמוטהיגקייט. יא ליעבער פריינד, מיט איינפאכע מענשליכע ווארטען איז גיוויס אונז שווער טראסטווערטער צו גאפינען פאר איהנען אין דיא נאהנסטע צייט פון דעם אומגליק איבעראלל. אבער ב"ה פאר זיינע הימעלישע גנאדען, וועלכער האט אונז אגאנצען רייכען אוצר פון טראסטונג געגעבען, אין זיינע הייליגע ווארטען, אין דיא טיעפקייט פון דיא אדעלע פראממיגקייט און דיא הויכע באאבאכטונג פון דיא הייליגע אמונה, און דיא געטליכע גערעכטיגקייט און גיטיגקייט.

איך האפפע, אז השי"ת[8] וועט אייך מיט גראססע מוטה, אונד אינערליכע הייליגע צופריעדענהייט שטארקען, און דיא ברכות פון מנחם אבלי ציון וירושלים דער אבי יתומים וועט אייך טרעפען, מיט איינעם בארוהיגטען גייסט, אונד שטארקייט צו פארטראגען דעם גרויסען שמערץ. ותשועת ד' תשגבהו, לרומם קרנו בכבוד, ולבנות את ביתו הנהרס, ולנחמהו מיגונו, ולחבוש ללבבו הנשבר, כי הוא ב"ה רופא לכל שבורי לב. [על פי תהלים קמז, ג] מאד מאד אבקש מכבודו המרומם, שיטיב לקחת מועד להודיעני, ממצב בריאותו ומשלו'[9] כל צאצאיו היקרים. גם רעיתי הרבנית תחי'[10] מבקשת בכל לב, שיואיל נא כבודו להרגיע את רוחנו השוקק לדעת את מצבם כעת, והמקוה לשמע ממנו נחומים ואומץ רוח. ואקוה שיטיב נא למלא את בקשתנו.

והנני חותם בברכה בלב נשבר ובנפש צופיה לתשועת ד' על כל עם קדשו ועולמו, ועל כבוד ידידי וכל אשר לו.

ידידו הנאמן המשתתף בצערו, ומצפה לנחמתו, החפץ שלומו והצלחתו בכל לב,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

תרגום [הקטע נכתב ביידיש, וזה תרגומו]

ידיד אהוב ויקר מאד, זה עתה קבלתי הידיעה המעציבה של פטירת אשתו המנוחה תנצב"ה. כי[11] יכול לתאר לו הרשם העמוק, אשר עשתה עלינו האבדה הגדולה הזאת לכי[12] ולילדיכם היקרים, ולמשפחה ולידידים בכלל, ולכל אלה אשר רק ידעו והכירו את עדינות הרגש הכשרות והישרות של אשת-חיל זאת ע"ה. בפרט אנחנו, אשר כל-כך הכרנו והערכנו את טוב-לבה ועדינות רוחה. כן, ידיד אהוב, במלים אנושיות פשוטות בודאי קשה לנו למצוא דברי נחומים לכם ביחוד בזמן הקרוב של האסון. אבל ב"ה על חסדיו השמימיים, אשר נתן לנו אוצר שלם ועשיר של נחמה, בדברי קדשו, בעמוקות היראה העדינה וההתבוננות העליונה של האמונה הקדושה במדת הטוב-והישר האלהית. אני מקוה כי השי"ת יחזק את כי בגודל רוח ושלוה פנימית קדושה, וברכות מנחם אבלי ציון וירושלים אבי היתומים ישיגוכם באומץ מרגיע לשאת את סבל המכאוב הגדול, ותשועת ד' תשגבהו וכוי[13].

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרע"ז - השנה תרע"ז (1916/1917)
3. נ"י - נרו יאיר
4. בכט"ס - בכל טוב סלה
5. בב"א - במהרה בימינו אמן
6. תנצב"ה - תהא נשמתו צרורה בצרור החיים
7. ע"ה - עליו השלום
8. השי"ת - השם יתברך
9. ומשלו' - ומשלום
10. תחי' - תחיה
11. כי - כבוד
12. לכי - לכבוד
13. וכו' - וכולי (וכן הלאה)

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתלה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט' תמוז תרע"ז - לונדון **נמען:** בנו, הרב צבי יהודה

קמחי לא השיב על מכתב התנחומים, והרב קוק מבקש מהרצי"ה לברר. השאלות הכלליות 'אוכלות זמן', והרב קוק היה רוצה 'לעסוק בחשאי בתיקונינו הפנימיים'. המכתב מהארץ עוד לא הגיע.

עיקרי הדברים

- דאגה לקמחי.
- טרדות כלליות.
- כמיהה לעבודה פנימית.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], ט' תמוז, עזר"ת[2],

בני מחמדי שליט"א[3], כמה אנו צמאים כבר לראות ממך מכתב כתוב כתוב קצת באריכות דברים, להשתעשע ולהשיב רוחנו השוקק, באמרותיך החביבות. הואל נא למלא את משאלנו כפי היכולת.

נקוה בעה"י[4] לנסע להאראגאטה [להרוגייט, עיר מרפא בצפון אנגליה] שבוע הבע"ל[5] ביום ג' או ד'. יתן ד' לחיזוק ולמרפא, ויאמץ חילנו לעבודת ד' וישראל עמו.

למר קמחי ידידנו שי'[6] כתבתי מכתב תנחומים, גם בקשתיו מאד שיודיענו משלומו וממצבו, ולא קבלנו שום תשובה. הודיענו נא אתה בטובך מכל אשר תדע ממצב ידידנו היקר הזה, אשר טעם מיסורי הצדיקים, [שאשתו נפטרה זה עתה] ד' ירחמהו, וישוב ויבנה חרבותיו, וירומם קרנו ויכוננהו בישועתו. אולי תכתב לו מצדך ג"כ[7] עד כמה שאנו מצטערים ממניעת תשובתו.

הרבה זמן וטרדא אוכלים כעת אצלי הענינים הכלליים של השאלות היומיות. ובאמת חפצתי מאד להיות נוטה מעט הצדה, ולעסוק בחשאי בתיקונינו היותר פנימיים, בעבודת הקודש, לתורה ולתעודה ולכל תכונה ישרה ומכוונת לשמים, אבל הסביבה מפרעת הרבה. יחנינו ד' לאמצנו ביושר לבב לעבדו באמת. הי'[8] פה צעיר אחד שהי'[9] עמך בניישאטל, [בנוישטל (Neuchâtel), עיר בשווייץ] והוא נוסע לרוסיא, ומסר לנו מאתך ד"ש[10], בהתנצלות שלא ידעת מנסיעתו דרך לונדון.

זה כמה שאלתיך יקירי באיזה מקצעות אתה עסוק, באיזה מסכתות ובאיזה הלכות, וכמו כן ביתר המקצעות העקריים והנטפלים. מה מאד תשמח לבבי בהודיעך לי דבר דבור על אפניו. [משלי כה, יא]

חזק בני, והשי"ת[11] יאמצך וירחיב דעתך וישגיא הודך ופארך, וחדות קודש יעטרך, ובצפיית ישועה לנגוהות מני אופל ירוממנו סלה.

המכתב מתמן [המכתב משם, מארץ ישראל (ארמית)] עדיין לא הגיענו. כמובן לבנו הומה לדעת משלומם. ועד כמה שהיד משגת הלא נחרץ לצאת לעזרתם.

והנני בזה אביך מצפה אשרך, ומיחל לתשועת ד' בכל עת, דורש"ת[12] בכל חבת קודש,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עזר"ת - השנה תרע"ז (1916/1917) - כתובה במילה "עזרת"
3. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
4. בעה"י - בעזרת השם יתברך
5. הבע"ל - הבא עלינו
6. שי' - שיחיה
7. ג"כ - גם כן
8. הי' - היה
9. שהי' - שהיה
10. ד"ש - דרישת שלום
11. והשי"ת - והשם יתברך
12. דורש"ת - דורש שלומו ותורתו

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתקס

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ו סיון (תרע"ט) - וסטקליף **נמען:** הרב י"ש

ראוי להספיד בכבוד את הרב הרכבי, אבל עיקר ההספד צריך להיות על הגאון ר' יצחק מפוניבז' שנפטר. על חירופי הכופרים 'אין קץ להשיב', אבל אולי יכתוב דברים אחדים.

עיקרי הדברים

- הספד הרכבי.
- עיקר ההספד לרב פוניבז'.
- תשובה לכופרים.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], כ"ו סיון וועסטקליף. [וסטקליף, עיירת נופש על חוף הים באנגליה]

ידידי הרב הגאון ר"י"ש[2] שליט"א[3].

קבלתי מכתביו, ומפני כמה טרדות הנני מקצר א) הרה"ח[4] הרכבי ז"ל[5] [אברהם אליהו הרכבי, שנפטר בתרע"ט; ראו (כרך ב', אגרת תרכז)] כדאי הוא ודאי להיות נספד בכבוד. אמנם ראיתי בעתונים שבעוה"ר[6] נפטר לב"ע[7] הגאון ר'[8] יצחק מפאניוועז ז"ל, [הרב יצחק יעקב רבינוביץ ("ר' איצלה פוניבז'ר"), שנפטר בתרע"ט] וראוי שהאי גברא רבא וגדול הדור בגדולת התורה יהי'[9] העיקר בההספד.

ב) ע"ד[10] חירופיהם ואפיקורסותם של פושעינו אין קץ להשיב כאולתם, בכ"ז[11] אולי אכתב בזה דברים אחדים בל"נ[12], והשי"ת[13] ישמחנו בישועתו וירומם קרן ליראיו ויחוס על שם קדשו וכבוד תוה"ק[14] ועם סגולתו להושיעם בקרוב תשועת עולמים, והי'[15] זה שלו'[16] כנה"ר[17] ונפש ידי"ע[18] דוש"ת[19] באה"ר[20],

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. ר"י"ש - רבי יוסף ש... - שם אדם
3. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
4. הרה"ח - הרב החסיד
5. ז"ל - זכרונו לברכה
6. שבעוה"ר - שבעוונותינו הרבים
7. לב"ע - לבית עולמו
8. ר' - רבי
9. יהי' - יהיה
10. ע"ד - על דבר
11. בכ"ז - בכל זאת
12. בל"נ - בלי נדר
13. והשי"ת - והשם יתברך
14. תוה"ק - תורתנו הקדושה
15. והי' - והיה

16. שלו׳ – שלום
17. כנה״ר – כנפשו הרמה
18. ידי״ע – ידידו עוז
19. דוש״ת – דורש שלומו ותורתו
20. באה״ר – באהבה רבה

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת תתקפז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ח מרחשון תר"פ **נמען:** הרב ישראל אבא ציטראן, רב פתח תקוה

על המשגיח לתרומות ומעשרות שנטה 'לצדי דרכים': בגלל ניסיונו לא הורחק לגמרי, אבל מינו עוד ממונה 'ישוקט ודובר שלום', ואת הישן הזהירו שלא יחרחר ריב. הרב קוק אינו מתרשל ביסוד 'הסתדרות הרבנים', אלא 'האסון הנורא אשר קראני' (מות בתו) מכביד עליו, 'והנני עדיין כגבר אין אילי'. ועם זאת הרב קוק עובד בהכנה.

עיקרי הדברים

- המשגיח לתרומות ומעשרות.
- ממונה נוסף.
- הסתדרות הרבנים.
- האסון.

נוסח האגרת עם ביאור

כ"ח מ"ח[1] פי'

לכ'[2] ידי"נ הרב הגאון החה"ש[3] מו"ה[4] ישראל אבא ציטראן [רבה של פתח תקווה; ראו (כרך ב', אגרת תרלו)] שליט"א[5]

האב"ד[6] דפתח תקוה ת"ו שלום וברכה מכתב קודש דמר כת"ר[7] ידי"נ[8] שליט"א הגיעני, ומאד נצטערתי על הצער שנצטער מר בענין רב"צ[9] ידלר, [הרב בן ציון ידלר, שהיה ממונה מטעם הרב קוק על תיקון תרומות ומעשרות במושבות; ראו (כרך ב', אגרת תקפו)] וגם פה שמעתי שנטה לצדי דרכים, אבל בהיותי יודע שהטיפול בעניני תיקון תרומ"ע[10] צריך נסיון וזריזות, והוא נתמחה בכך זה כמה שנים, לא מלאני לבי להעבירו לגמרי. ובישוב הדעת עם ידידינו היקרים חברי הבד"צ[11] ומשרד הרבנות דפעה"ק[12], הסכמנו לקחת עוד ממונה איש שוקט ודובר שלו'[13] לעמו. ובמקום שלא יהי'[14] אפשר לשלח את הראשון הישן נשלח את החדש. אקוה שגם כתר"ה[15] חביבי יסכים ע"ז[16] ויעזרנו לתמם את הענין בע"ה[17]. ומה שנוגע להסתדרות הרבנים, תמהני איך עלה ע"ד[18] כתר"ה שהנני מתרשל ביסוד הדבר הקדוש הזה, שכל בנין קדושת האומה באה"ק[19] תלוי בו, אבל הלא יודע מר את האסון הנורא אשר קראני, [ככל הנראה פטירת בתו אסתר יעל, זמן קצר לאחר שובו לארץ] אשר הוגה ד' ביום חרון אפו בעוה"ר[20], והנני עדיין כגבר אין איל, עד אשר ירחמנו השי"ת[21] בזכות הרבים מעודדני לעבוה"ק[22], עבודת ד' ועם קדשו על אדמת הקדש באיחוד כל ת"ח[23] נבוני לב יראי ד' וישרי דרך, ובכל חולשתי ויגון לבבי ל"ע[24], הנני עובד בהכנה הדרושה לענייננו הגדול, ואקוה להודיע פרטי דברים לכתר"ה[25] בע"ה כשיגמלו הדברים קצת, וצור ישראל יכונן את מעשי ידינו למען שמו.

מובן הדבר, שחוץ ממה שלקחנו את הממונה החדש הזהרנוהו להישן, באזהרה גדולה וכפולה, שלא יהין עוד לחרחר ריב ולהתערב בהשאלות הצבוריות בכל פרטיהן וסעיפיהן, ואם לא יקיים, מובן הדבר שנהי'[26] מוכרחים לטכס עצה איך להעמיד את המצב על מכון השלו'[27] וכבוד הצבור ושלותו, אבל תקותי חזקה בעה"י[28] כי הכל יבא על מקומו בשלו'[29].

והנני בזה חותם בכל חותמי ברכות כנפשו היקרה ונפש ידי"ע[30] דוש"ת[31] באה"ר[32]

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. מ"ח - מרחשון
2. לכ' - לכבוד
3. החה"ש - החיים והשלום
4. מו"ה - מורנו הרב
5. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
6. האב"ד - האב בית דין
7. כת"ר - כבוד תורתו
8. ידי"נ - ידיד נפשי
9. רב"צ - רבי בן ציון
10. תרומ"ע - תרומות ומעשרות
11. הבד"צ - הבית דין צדק
12. דפעה"ק - דפה עיר הקודש
13. שלו' - שלום
14. יהי' - יהיה
15. כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו
16. ע"ז - על זה
17. בע"ה - בעזרת השם
18. ע"ד - על דבר
19. באה"ק - בארץ הקודש
20. בעוה"ר - בעוונותינו הרבים
21. השי"ת - השם יתברך
22. לעבוה"ק - לעבודת הקודש
23. ת"ח - תלמידי חכמים
24. ל"ע - לא עלינו
25. לכתר"ה - לכבוד תורתו רום הדרתו
26. שנהי' - שנהיה
27. השלו' - השלום
28. בעה"י - בעזרת השם יתברך
29. בשלו' - בשלום
30. ידי"ע - ידידו עוז
31. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
32. באה"ר - באהבה רבה

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת תתקפח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ו' כסלו תר"פ - ירושלים **נמען:** ר' בנימין ליב דייכאווסקי, פרנס 'מחזיקי הדת', לונדון

תודה על דברי ניחומים. 'בעצם ימי שמחת לבבנו', כשזכו לשוב ונפגשו בחיבה מכל הכיתות, 'נהפכה שמחתנו לתוגה בפתע פתאום'. הרב קוק מבקש ברכה לקהילה, ולעורר את פעילות 'הסתדרות ירושלים'.

עיקרי הדברים

- תודה על ניחומים.
- שמחה שנהפכה לתוגה.
- עידוד ההסתדרות בלונדון.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1] ירושלם ת"ו[2], יום ו' לחדש כסלו תר"פ[3]

שלו'[4] וברכה באה"ר[5], לכ'[6] ידי"נ היקר והנכבד בתו"י[7] וכל מרה נכונה. מו"ה[8] בנימין ל'כ דייכאווסקי [ר' בנימין לייב דייכובסקי, פרנס קהילת "מחזיקי הדת" בלונדון, שבה כיהן הרב קוק] שליט"א[9],

פרנס עדת קודש היקרה מחזיקי הדת יצ"ו בלונדון. וככ"ב היקרים ונכבדים שי'[10] לאוי"ט[11] אחדשה"ט[12] באה"ר, ממצר נפשנו, בעת יגון אשר הוגה ד' אותנו ביום חרון אפו בעוה"ר[13], הנני מציג את רגשי תודתי לכבודו החביב, בעד דברי תנחומותיו היקרים והחביבים לנו. ב"ה הצדיק, על יושר משפטיו ודינו הצדק, אשר השביענו ממרומים בעצם ימי שמחת לבבנו, בהלו נר החדוה [איוב כט, ג] הכבוד והחבה מעברים שונים עלינו. בזכייתנו לשוב אל אדמת הקדש ולעיה"ק[14]. ות"ל[15] שבכלל נפגשתי מרוב הכתות והמפלגות בעם ד' יושבי אה"ק[16] בכ"כ חבה וחדות כבוד, אשר הרהיבוני בענות צדקם. [על פי שיר השירים ו, ה; תהלים מה, ה] והנה נהפכה שמחתנו לתוגה בפתע פתאום בעוה"ר, ירחם ד' ויחננו לעבוד במנוחה והשקט עבודתו ועבודת עם קדשו וחבל נחלתו, אשר לזה עיני ולבי נשואות כל-הימים. ומהרה יאיר לנו אור ישע ופדות, וירום קרן לעמו.

ופתחון פה יתן ליראיו [על פי נוסח "ובכן תן כבוד" בתפילת הימים הנוראים] ולמחכי ישועתו ותפארתו, והי'[17] שלו' כנה"י[18], ונפש ידי"ע[19] דושה"ט[20] באה"ר

הק' אברהם יצחק ה"ק

ימסור נא חביבי את ברכותי העמוקות ורגשי אהבתי, לכללות עדת קודש היקרה החרותה עמנו על לבבי לאהבת עולם. וביחוד ליח"ס[21] המקושרים באהבה גלוי' אהבת עולמים בלבבי ונפשי. ומה מאד אבקשו לעורר את מפעלות הסתדרותנו הקדושה "ירושלים". ["דגל ירושלים"] אשר בעה"י[22] גדולות נוכל לקוות ממנה לימים הבעל"ט[23], לעודד לב [כ...] עם ד', תמימי הלב וישרי הדעת, החוכים לצעדי ישועה וצמח גאולה, באופן המרהיב את הלב הכמה לאור ד' ולקדושת יפעת כבוד כל קודש בישראל באמת ואמונה, אשר על ידי תנועת קודש זו יגלה ההוד וההדר הכללי, המלא בחיי ליחידי סגולה נשמת עם ד' השוקקה

אל קדושת נאות הקודש, לכל הכבוד של התחיה הלאומית בישראל, [ובאמת] אך בתוכה היא גנוזה בעזה"י[24], ידי"ע ה"ק[25]

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. ת"ו - תבנה ותכונן
3. תר"פ - השנה תר"פ (1919/1920)
4. שלו' - שלום
5. באה"ר - באהבה רבה
6. לכ' - לכבוד
7. בתו"י - בתורה ויראה
8. מו"ה - מורנו הרב
9. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
10. שי' - שיחיה
11. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
12. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
13. בעוה"ר - בעוונותינו הרבים
14. ולעיה"ק - ולעיר הקודש
15. ות"ל - ותודה לא-ל
16. אה"ק - ארץ הקודש
17. והי' - והיה
18. כנה"י - כנפשו היקרה
19. ידי"ע - ידידו עוז
20. דושה"ט - דורש שלומו הטוב
21. ליח"ס - ליחידי סגולה
22. בעה"י - בעזרת השם יתברך
23. הבעל"ט - הבא עלינו לטובה
24. בעזה"י - בעזרת השם יתברך
25. ה"ק - הכהן קוק

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת תתקצ

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט' כסלו תר"פ **נמען:** ר' עזריאל בליהמן (שוחט ובודק)

תודה על ניחומים על 'הנפש היקרה התמה והעדינה' שנלקחה 'בעצם ימי שמחתנו בעלותנו'. הרב קוק מבקש שיוסיף לפעול למען 'דגל ירושלים' עם שאר הרבנים והעסקנים.

עיקרי הדברים

- תודה על ניחומים.
- עידוד לפעול לדגל.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1] ט' כסליו תר"פ[2]

ידידי היקר המופלג בתו"י[3] ובעדינות רוח מ' עזריאל בליהמן [שו"ב[4] בק"ק...] ממעמקי לבבי הנני להביע לכבודו בזה את ברכותינו ותודתנו הרבה על דברי נחמתו היקרים לשבר צרותינו הנוראה, אשר פגעה בנו יד ד' שופט צדק ופועל תמים, להעלות מאיתנו לגנזי מרומים במעלת קדושים את הנפש היקרה [ככל הנראה בתו של הרב קוק, אסתר יעל, שנפטרה זמן קצר לאחר שובו לארץ; ראו (כרך ד', אגרת תתקפז)] התמה והעדינה, בעצם ימי שמחתנו בעלותנו ושובנו אל הקודש, בע"ה[5], לתנחומות עליון עינינו נשואות, שינחמנו ויעודדנו בנחמות ציון וירושלים, ישועתו השלמה ובמהירות פדות והצלה לכל פזורי בית ישראל, ויחזקנו ויאמצנו לעבודת קדשו למען עמו ונחלתו ושמו הגדול. בזה אקוה שגם כי[6] יוסיף אומץ גם להבא במעוז דגל קדשינו בטהר לבבו והכרתו הנאמנה, ועאכו"כ[7] ברכזנו ובכוננו את עבודתינו הקדושה, פה עיר קדשנו ותפארתנו, שבשמה אנו דוגלים, ואשר פה מתברר ביותר כי אך בדרך הקדש הזאת של הגברת תנועתנו והסתדרותנו הק'[8] "ירושלים", [ראו (כרך ג', אגרת תתע)] יתוכנן יסוד תוה"ק[9] בחיי עמנו ויתבסס כל בנין בית ישראל בארץ נחלתו באור ד', אשר ע"י[10], ויחד עם שאר חברנו הרבנים והעסקנים הנאמנים לדגלנו, ישתדלו לחזק ולאמץ את עבוה"ק[11] ולהפיץ את רעיוננו הקדוש, להרבות פעלים בכל הדרכים הראויים לזה ונועם ד' יהי'[12] עלינו.

---

1. ב"ה – ברוך השם
2. תר"פ – השנה תר"פ (1919/1920)
3. בתו"י – בתורה ויראה
4. שו"ב – שוחט ובודק
5. בע"ה – בעזרת השם
6. כי – כבוד
7. ועאכו"כ – ועל אחת כמה וכמה
8. הק' – הקטן
9. תוה"ק – תורתנו הקדושה
10. ע"י – על ידי
11. עבוה"ק – עבודת הקודש
12. יהי' – יהיה

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת תתקצא

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט' כסלו תר"פ **נמען:** מר יעקב פערלאוו

תודה על מכתבו. הרב קוק מבקש עזרה בהפצת 'הסתדרות ירושלים', שערכה מתברר בארץ. אחרי הטרדות וה'יצער פרטי' הם מסדרים את העבודה בירושלים.

עיקרי הדברים

- תודה.
- בקשת עזרה להסתדרות.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1] ט' כסליו תר"פ[2] כבי' ידיד היקר והנכבד מאד מ"ר[3] יעקב פערלאוו. ב"ה על החוה"ש[4] אשר אתנו פה החיים בארץ החיים ת"ו[5]. קבלתי מכתבו היקר עם בשורת החוה"ש אשר עמו ת"ל[6], וברכות ידידותו הנאמנות, שאני מודה לו עליהן מקרב לב. וגם על שאר הענינים המעניינים אשר בדעת כ'[7] לכתוב לי על אודותם באריכות. כן אקוה שגם להבא יעמוד כי ידידי על המשמר לעזור בכל האפשרות וההזדמנות. והתפשטותה של תנועתנו והסתדרותנו הק'[8] "ירושלים", [ראו (כרך ג', אגרת תתע)] אשר ביחוד פה באויר דא"י[9] ובעיר קודשינו ותפארתנו מתברר ביותר גודל ערכה והכרחיותה, לישור דרך הקודש גאולים ולהצמחת קרן ישועה אמתית, בהתעוררות תחית ישראל הפנימית, לבסוסה ויסודה של כל עבודת עמנו בארצנו הק' ברוממות קרן תוה"ק[10], ואשר אחרי הטרדות הרבות הכלליות והפרטיות, טרדות נועם אויר חיי [נשמות] עם שמחת עלותינו ושובינו לבית חיינו, וטרדת עבודה ויגיעה וצער פרטי ל"ע[11] [ראו (כרך ד', אגרת תתקצ)] ד' יעודדנו ויחזקנו לעבודת קדשו למען [עמו] ונחלתו, הננו עומדים עתה בסדורה וברורה של העבודה הכללית הקדושה הזאת פה בעיר בירתנו הק' ת"ו.

והנני מברכו להתבשר אך טוב מכב"ב[12] באשר הם שם. בצפית ישועה שלמה גאולה קרובה.

1. ב"ה – ברוך השם
2. תר"פ – השנה תר"פ (1919/1920)
3. מ"ר – מר
4. החוה"ש – החיים והשלום
5. ת"ו – תבנה ותכונן
6. ת"ל – תודה לא-ל
7. כ' – כבוד
8. הק' – הקטן
9. דא"י – דארץ ישראל
10. תוה"ק – תורתנו הקדושה
11. ל"ע – לא עלינו
12. מכב"ב – מכל בני ביתו

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת תתקצג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ג כסלו תר"פ **נמען:** הרב דב לוינטל, רב פילדלפיה

אחרי שנפרדו בלונדון היה עליו להקדים את נסיעתו, ושם 'יסר יסרני ה' באסון נורא, בבתי הצעירה'. הרב קוק שואל על סכום נדבת הגבירים ומה יוקצה למגרש, כדי לקבוע ועד בניין. הם אינם מפריעים לעבודת החול, אלא מוסיפים לה הדרת קודש, וזה גם יחזק את המהלכים הפוליטיים. צריך תעמולה באמריקה ל'ירושלים': מהלך החול ילך במסילתו, ומהלך הקודש יקבע 'צביונו, שיטתו, רוחו, מפעליו ומשרדיו'.

עיקרי הדברים

- האסון בבתו.
- הישיבה - נדבה ומגרש.
- קודש לצד חול.
- תעמולה באמריקה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1] י"ג כסליו תר"פ[2].

שלו'[3] וברכה לכ'[4] ידי"נ[5] הרב הגאון המפורסם רב פעלים כליל תפארה מו"ה[6] דוב לעווינטאהל [הרב דב לוינטל, רבה של פילדלפיה] שליט"א[7]

האבד"ק[8] פילאדעלפיא יצ"ו[9]. אחדשה"ט[10] באה"ר[11], ידידי ורב חביבי, מאז אשר התראינו בלונדון ובאהבה נפרדנו, אחר שלקחנו ביניינו חליפות דברים ע"ד[12] מחשבותינו, ע"ד רוממות הקודש בארץ חמדתנו ובעיר עז לנו, [תוכנית להקים בירושלים ישיבה מרכזית עולמית, כחלק מתנועת "דגל ירושלים"] רבות מחשבות היו עם לבי איך להחל לכונן את הדברים. וצמאתי מאד להודע מכת"ר[13] דברים ברורים ע"ד המצב, מצד תמימי הדעים [שעמנו] באמעריקא. אמנם אח"כ[14] מאת ד' היתה זאת שהייתי נדחק להקדים את נסיעתי לאה"ק[15] ולעקו"ת[16] ת"ו[17], ובעוה"ר[18] יסור יסרני ד' [תהלים קיח, יח] פה באסון נורא, בבתי הצעירה ע"ה[19] תנצב"ה[20], ונבהלה נפשנו מאד ד"י[21], כ"ז[22] גרמו עכובים למהלך העבודה שהיא חייבת כעת ללכת בזריזות גדולה, כי ים הזמן הולך וסוער ותופשי המשוט [יחזקאל כז, כט] להעוז הקודש צריכים להיות אמיצי לב ומזורזים לעבוה"ק[23], אמנם בדעתי להחל בעבודה והשי"ת[24] יעזרנו ע"ד כבוד שמו, עמו, ארצו, ונחלתו, נחלה זו ירושלים.

והנה ע"ד הישיבה [הישיבה המרכזית העולמית בירושלים, שנוסדה כעבור ארבע שנים (מרכז הרב)] צריכים אנו להחל את העבודה בהקדם האפשרי. יודעני נא כתר"ה[25] אם הנדיבים עומדים על עומדם, וכמה הוא סכום נדבתם, וכמה ירצו להקצות מזה על המגרש, ואז נקבע פה בע"ה[26] ועד הבנין מאנשים מוכשרים לכך ונחל בעבודה. יש תקוה שמעברים שונים יבואו לעזרתנו, כי פנינו הלא אל השלום מועדות, ואין אנחנו מפריעים את עבודת החול באיזה צורה שתהי'[27], כי אם הננו עורגים להוסיף לתחית עמנו המתנהלת בדרך חול כעת, פאר מקדושים והדרת קודש לתפארה, ותכן זה הלא עז ועצמה יתן גם למהלכים

הפוליטיים שלנו. התחלת המחשבות ע"ד הסעיפים שהותחל לראש פינה בעבודת התנועה הירושלמית שלנו, המתקדמת ע"י[28] הסתדרותינו הקדושה "ירושלים", יוצאות הן לאיטן אל הפועל, וחובה קדושה לנו להתאגד יחד מזה ומזה לבנות בקודש, ככל אשר תשיג ידינו, ויסוד הישיבה בע"ה תוכל להיות חטיבה נכרת ליתר המפעלים, וראוי להקדימה בראש, ועם זה כמה הדבר מחויב לעשות תעמולה באמעריקא לשם התנועה "ירושלים" בבירור שתנועת קדש ותחית קודש מוכרחת הפעם להופיע בעולם. ידע ישראל וידעו העמים שעם קדוש הוא ישראל, וע"פ[29] יסוד תכונת הקודש ברום מעלתה וצביונה, הוא נותן את דעתו לשוב אל מכונו ואל ארצו.

אמנם לפי מהלך החיים השורר בעולם בזמן הזה, מוכרח הוא מהלך החול ללכת במסילתו, אבל לעומת זה מוכרח באין ספק מהלך הקודש ג"כ[30] לקבוע את צביונו, שטתו, רוחו, מפעליו ומשרדיו, התאגדותו הכללית והרמת דגלו, ואז יהיה לאור חיים ולמרבה השלו'[31] בישראל ובעולם. אקוה שכתר"ה[32] רב רחימאי שליט"א, יודעני במוקדם מכל העומד להעשות אצלם. והנה להרב ד"ר[33] רעוול [הרב ד"ר דב רבל, ראש ישיבת "רבנו יצחק אלחנן" בניו יורק] נ"י[34] כתבתי ג"כ ע"ד הישיבה, ולידידנו ד"ר זיידל נ"י אקוה ג"כ לכתוב בקרוב, ובציפיתי אצפה שאיש את רעהו יעזרו לרומם בכבוד, דגל הקודש, דגל "ירושלים", ויסוד מוסד של הישיבה המרכזית הכללית, יופיע אור בתחלה ע"י הכרזת בניה, ואח"כ[35] בסמוך בעז"ה[36] ע"י גדולת רוחה, אור תורתה, רוממות קדשה, בעז גבורת ישראל האזור בגבורה, מפלא יועץ אל גבור [ישעיהו ט, ה] צורו וגואלו ב"ה.

והי'[37] זה שלום וברכה מהר הקודש מירושלים, כנה"ר[38] ונפש ידי"ע[39] באה"ר דוש"ת[40] ומצפה לתשובתו הנכבדה

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם הקודש על אדמת הקודש עובד עבודת הקודש פעיה"ק[41] ירושלים תובב"א[42].

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. תר"פ - השנה תר"פ (1919/1920)
3. שלו' - שלום
4. לכ' - לכבוד
5. ידי"נ - ידיד נפשי
6. מו"ה - מורנו הרב
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. האבד"ק - האב בית דין קהילת
9. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
10. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
11. באה"ר - באהבה רבה
12. ע"ד - על דבר
13. מכת"ר - מכבוד תורתו
14. אח"כ - אחר כך
15. לאה"ק - לארץ הקודש
16. ולעקו"ת - ולעיר קודשנו ותפארתנו
17. ת"ו - תבנה ותכונן

18. ובעוה"ר - ובעוונותינו הרבים
19. ע"ה - עליו השלום
20. תנצב"ה - תהא נשמתו צרורה בצרור החיים
21. ד"י - די ירחם
22. כ"ז - כל זה
23. לעבוה"ק - לעבודת הקודש
24. והשי"ת - והשם יתברך
25. כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו
26. בע"ה - בעזרת השם
27. שתהי' - שתהיה
28. ע"י - על ידי
29. וע"פ - ועל פי
30. ג"כ - גם כן
31. השלו' - השלום
32. שכתר"ה - שכבוד תורתו רום הדרתו
33. ד"ר - דוקטור
34. נ"י - נרו יאיר
35. ואח"כ - ואחר כך
36. בעז"ה - בעזרת השם
37. והי' - והיה
38. כנה"ר - כנפשו הרמה
39. ידי"ע - ידידו עוז
40. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
41. פעיה"ק - פה עיר הקודש
42. תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת תתקצח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"א כסלו תר"פ - ירושלים **נמען:** הרב יחזקאל הכהן עפשטיין

תודה על ניחומים על 'אסוננו הנורא', ומזל טוב על הצלחתו בבחינה. הרב קוק עומד על הצעתו שהרב עפשטיין יבוא לארץ ויקבע בה את עבודתו הרוחנית. המכשולים רבים, והבאים חדשים שחשבו ש'הכול סוגי שושנים' מתאכזבים, אבל 'כדאי לשאת ולסבול'. ת"ח בעלי כשרון נדרשים, אבל עליו לדאוג שבתחילה לא ייאלץ לקבל משרה מזדמנת.

עיקרי הדברים

- ניחומים ומזל טוב.
- הזמנה לעלות.
- מכשולים ותקווה.
- מצב חומרי.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1] ירושלים עיה"ק[2]. כ"א כסלו, תר"פ[3] [כ"א בכסלו תר"פ (1919)]

ידידי החביב, הרב הגדול. אוצר נחמד, חו"ב[4] סוע"ה[5] מו"ה[6] יחזקאל הכהן עפשטיין שליט"א[7]

שלו'[8] וברכה באה"ר[9] רב תודות לך ידיד אהוב על דברי נחומיך על אסונינו הנורא, [ראו (כרך ד', אגרת תתקצ)] אשר הפגיע ד' בנו בצדקת משפטיו ב"ה, ירחם ד' עלינו וינחמנו בישועת עמו ונחלתו ב"ה בקרוב. כמו כן על דברי בשורתך הטובה על הצלחת בחינתך לטובה למז"ט[10]. והנה אודות בואך פה לאה"ק[11], הנני עומד בדעתי אשר הצעתיה לפניך חביבי, כי ראוי להציב לפניך בעה"י[12] את מגמת עבודתך הרוחנית בעתיד - פה במקום בית חיינו. אמנם יודעים אנו כולנו, מבית ומחוץ, כי הרבה מאד המה המכשולים העומדים לנו על כל מפעל ועבודה כללית, הספוגה ברוח אור ד' לתורתו בדעת וכשרון, - בכ"ז[13] הלא ארץ החיים לעם ד' היא ארצנו הקדושה, וכדאי לשא ולסבול בעבור נועמה וצפיית הישועה העתידה לצאת ממנה ועל ידה. אנכי אשר התחלתי ב"ה בעניני א"י[14] בשנים שעברו, ויודע אני את מהלכם וכל צביוניהם, כמובן אינם מפתיעים אותי שום ענינים של הפרעות שמזדמנים, כי אדע נאמנה כי הכל הולך ונארג למגמת האור וצדקת הקודש. אצל אחרים הבאים מחדש, וסוברים שכל הדברים סוגי שושנים הם, [על פי שיר השירים ז, ג: "סוגה בשושנים" – שהכול נעים וקל] ימצאו בראשית בואם גם רגשות שיש בהם דכאות לב. אקוה שאם כ"ת[15] יסכים לבא בע"ה[16], הנה יבין כבר למדי את אפני המהלכים, ועז ד' ותורתו תשגבהו, וכשרונותיו המצויינים ומדותיו היקרות יעטרוהו רצון בחסד צור ישועתו ב"ה.

ע"ד[17] מצבו החמרי בבואו, כפי הנראה אין מה לפחוד, אנשים בעלי כשרון וחמושים בידיעות ות"ח[18] חשובים. נדרשים לנו פה, ויש תקוה שימצא מקום מכובד ונאות לכבודו וכשרונו, אבל בכ"ז ראוי לדאוג שבזמן הראשון לא יהיה נדחק לקבל איזה משרה ועבודה המזדמנת מפאת דאגת המצב, אבל כ"ז[19] אקוה שלא יהי'[20] חוצץ בעדו.

והנני בזה חותם בכל חותמי ברכות באה"ר בצפית ישועה ובתקוה להתראות בחסד ד' על אדמת הקודש, ובהר הקודש בירושלים, כנה"י[21] ונפש ידי"ע[22] דוש"ת[23] בכל לונ"ח[24]

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עיה"ק - עיר הקודש
3. תר"פ - השנה תר"פ (1919/1920)
4. חו"ב - חריף ובקי
5. סוע"ה - סיני ועוקר הרים
6. מו"ה - מורנו הרב
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. שלו' - שלום
9. באה"ר - באהבה רבה
10. למז"ט - למזל טוב
11. לאה"ק - לארץ הקודש
12. בעה"י - בעזרת השם יתברך
13. בכ"ז - בכל זאת
14. א"י - ארץ ישראל
15. כ"ת - כבוד תורתו
16. בע"ה - בעזרת השם
17. ע"ד - על דבר
18. ות"ח - ותלמידי חכמים
19. כ"ז - כל זה
20. יהי' - יהיה
21. כנה"י - כנפשו היקרה
22. ידי"ע - ידידו עוז
23. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
24. לונ"ח - לבב ונפש חפצה

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת א (אלף)

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ה כסלו תר"פ **נמען:** הרב מנדל יצחק בעהרמאן וחברי 'דגל ירושלים' במנצ'סטר

תודה על הניחומים על 'שברנו הגדול'. על שאלתם בעניין היחס לאגודות אחרות: כל אגודה קשורה למטרותיה ויש לחזקה, אבל החילונים מאורגנים במרכז מדיני, ואילו כוחות הקודש מפוזרים. הציונות מבוססת על החול, וגם 'המזרחי' אינו מספיק כי אצלה החול עיקר והקודש טפל. ב'אגודת ישראל' ארץ ישראל היא רק חלק מעבודתה ולא יסוד מגמתה. לכן 'ירושלים' תשחרר את הקודש בארץ מעול חילוני, תייסד מוסדות תורה, ותבסס גם את המהלכים הפוליטיים על הקודש.

עיקרי הדברים

- תודה על ניחומים.
- החילונים מאורגנים, הקודש מפוזר.
- המזרחי ואגודת ישראל אינם מספיקים.
- שחרור הקודש.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1] כ"ה כסליו תר"פ[2] [כ"ה בכסלו תר"פ (1919)]

כבוד ידי"נ[3] הרב המאוה"ג[4] אוצר נחמד בתוי"י[5] מו"ה[6] מענדעל יצחק בעהרמאן שליט"א[7]

וכל חביריו הנכבדים יראי ד' וחושבי שמו חברי הסתדרותינו הקדושה הנושאים בימין ד' רוממה את דגלינו הקדוש דגל ירושלים בעי"ת[8] מאנשעסטער [מנצ'סטר שבאנגליה] יצ"ו[9]. שלו'[10] שלו' עד העולם מהר הקודש מירושלים. אחי האהובים, דברי תנחומותיכם היקרים על שברנו הגדול, [ככל הנראה פטירת בתו של הרב קוק, אסתר יעל, זמן קצר אחרי שובו לירושלים] אשר הואיל הצור תמים ב"ה בצדקת משפטיו ליסרנו בו בזמן הקרוב לבואנו אל חצרות ד' ועיר קדשו, הגיעוני, והיו כצרי על פצעי לבבנו. [על פי ירמיהו ח, כב: "הצרי אין בגלעד"] אהבתכם הנאמנה היא יקרה לי מכל הון, ונקוה בעזה"י[11] שקשרי הידידות שבינינו ילכו הלוך וגבור, לכבוד שם ד' שוכן ציון ובוחר בירושלים [על פי תהלים קלה, כא] ב"ה, ולכבוד עמו וחבל נחלתו, קדושת תורתו ואור זיו אמונתו הקדושה, חיי עולם אשר נטע בתוכנו עדי עד. ובישועתו יראנו אור חדש אשר יאיר על עם ממושך וממורט. [על פי ישעיהו יח, ב] ומציון מכלל יופי, [על פי תהלים נ, ב] ומירושלים מכון קודש יופיע בהדרת קרני גאולה ופורקן על צאן ידו ועם מרעיתו, וישלם לנו בכלל ובפרט נחומים, לחבוש לכל שבורי לב בזריחת אור קדושתו, לחן ולכבוד ולצבי תפארה, לעיני כל אפסי ארץ.

וע"ד[12] שאלת כת"ר[13] חביבי בענין הסתדרותינו הק'[14] ודגל קדשו "ירושלים", בחושו ליתר ההתאגדיות וההסתדרויות הבאות מכחם של שלמי אמוני ישראל, ידע אהובי שלא ככל אגודה וחברה שבעולם היא תנועתינו הקדושה "ירושלים", שעל פיה נוסדה הסתדרותינו הקדושה הסתדרות "ירושלים", ודגלנו הקדוש "דגל ירושלים". כל אגודה היא מקושרת לחוגה ולמטרותיה המיוחדות, שכל אחת מהנה טובות וקדושות הן, ואנו צריכים לחזקן ולאמצן, אבל לא בזה בלבד אנו יוצאים ידי חובתינו לעבודת ד' ועם

קדשו, קדושת יפעת ארץ חמדתו ועיר קדשינו ותפארתנו אשר שמו הגדול ב"ה נקרא עליה לעולמי עולמים, ביחוד בעת כזאת, שמצד אחינו העובדים בתכונה של חול, הכחות מסודרים ומאוגדים בתכונה מדינית ומרכזית, ואם כוחותינו אנו הדוגלים בקודש, יהיו רק מפוזרים ונטויים לצדדים שונים ביחש ליחושנו לארצינו הקדושה, אז הננו נתונים במצב נורא מאד. הצד החילוני פועל את פעולותיו ברוח אמיץ, הוא יודע את רצונו לבנות את הארץ בדרך חיים של חול, ורוח הקדושה של תורה ומצוה ואמונה הנה הוא מפורד לפרודים שונים.

על כן שמה הסתדרותינו הקדושה ירושלים, את מגמתה לשאת את הדגל הקדוש ברמה, להודיע לעולם כולו, כי אמנם עושה היא התנועה הציונית את המפעל של תחית האומה מצדה החילוני, אבל הצד של החול לבדו לא יוכל להיות לישועה לישראל, ואע"פ[15] שהמזרחי שואף להכניס בהציוניות [תנועת "המזרחי", הציונות הדתית] איזה רגשי קודש, אין הדבר מספיק. כי הלא היסוד של הציוניות הוא נוסד על החול, ויהיה אצלה החול עיקר והקודש טפל, וזה לא יוכל לפעול את הרוממות הנדרשה לקדושת ישראל, וקדושת ארץ ישראל, וקדושת ירושלים עיה"ק[16] ת"ו[17]. "שלמי אמוני ישראל" או "אגודת ישראל" ["שלמי אמוני ישראל" – על פי שמואל ב כ, יט. "אגודת ישראל" – התנועה החרדית שנוסדה בשנת תרע"ב (1912)] חפצים לחזק את יסוד הקדושה בכלל, אבל בהיות אצלם "ארץ ישראל" רק חלק מעבודתם ולא יסוד מגמתם, אינם יכולים להכריע את הכף על מהלך החיים בארץ הקודש.

על כן באה הסתדרותינו הק' "ירושלים" להודיע לעולם כולו, שכל אגודה ואגודה שהיא שואפת לטובת התורה והקדושה בישראל, חייבים אנו לחזק אותן, אבל עיקר מגמתינו ביחש לבנין האומה בא"י[18] צריך להיות מצוין בשם "ירושלים", והחפץ של שלמי אמוני ישראל, לראות את כנסת ישראל בארץ ישראל, מפוארת בהדרת קודש יבוטא ע"י[19] דגל קדשינו "ירושלים", שהוא ישאף לשחרר את הקודש בא"י מכל עול זר חילוני, והוא ייסד מכונות ומוסדות לתורה ולקדושה, בגודל רוח באה"ק[20] ובעה"ק[21], והוא יגלה לעין כל... המפעלים של ארחות הפוליטיקה שלנו בא"י, גם הם צריכים להיות בנויים על יסוד הקודש, כי רק על ידי זכות של דבר ד', ושל קדושת תוה"ק[22] הנודעת לכבוד ולתפארת בעמים, יש לנו יחש וזכות לא"י[23]. וכל העבודות הללו שהן רבות מאד, ודורשות כחות רבים חמריים ורוחניים, צריכות הן להיות מתכוננות ע"י הסתדרותינו הק' "ירושלים"- בצירוף וקשר של ידידות עם כל מה שפועל לטובה לישראל ולא"י[24], וביחוד עם כל אגודות המיחסות לשם יראי ד' וחושבי שמו. וממוצא דבר תלמדו אחי היקרים שבשביל שום אגודה שבעולם אינה מתעכבת הסתדרותינו הקדושה מעבודתה, ומקדושת מטרתה העליונה, והיא צריכה להיות משתמרת בצביונה ולא להיות נטפלת לשום חברה אחרת, כי כל האגודות הנן ממלאות תפקידים אחרים, ואין גם אחת מהן שתמלא את תפקידה של הסתדרותינו הקדושה "להיות נושאת ברמה את דגל התחיה של האומה בארצה ובעיר קדשה, על יסוד הקודש, במעמד בלתי משועבד לשום כח חלוני".

ועם זה כל חבר וחבר בפני עצמו יוכל ג"כ[25] להיות חבר לאיזה אגודה מהאגודות העוזרות לטובת מצב האומה והיהדות, כאשר תהיה נטית לבבו לשם שמים, אבל ה"דגל" וה"הסתדרות" בכללה מוכרחים הם לשאת עליהם את השם הנכבד והמקודש, שם העיר אשר ד' שמה, [על פי יחזקאל מח, לה] את שם ירושלים

מקום בית חיינו עיר קדשינו ותפארתנו, מכון כסא מרום מראשון מקום מקדשנו, [על פי ירמיהו יז, יב] להודיע לכל כי לא בכח החלוני תוכל התחלת צמיחת ישועה לישראל להתבסס, בהיותו לבדו הפועל בעבודת התחיה ובנין האומה, כי אם כאשר זה הכח החלוני יהיה כח מכשיר ומבסס לכח הקודש, שהוא הכח היותר עליון והיותר נצחי, הכח אשר אור ד' יגלה על ידו בישראל ובעולם, וזה יתגלה בהודו ע"י רוממות קרן צדיקים ות"ח[26], וכל שלמי אמוני ישראל באה"ק ובעה"ק, כשיראו המפעלים הטובים של הסתדרותינו הקדושה "ירושלים", להאיר את אור תחית האומה באור ד' וקדושתו בעולם.

והנני מצפה לחסדי השי"ת[27] ורחמיו, שיאיר לנו באור ישועתו, וישגבנו חיל ואומץ לעבודת קדשו, ומעברים וממדינות שונות ילוו אלינו כל חרד לדבר ד', הרוצה בכבוד אה"ק[28] ובכבוד של יראי ד' ואוהבי שמו, לחוק ולאמץ את ידינו בעבודת הקודש של הסתדרותנו הקדושה העולמית הכללית, הסתדרות "ירושלים".

ונקוה שחבור תדירי במכתבים בכתב ובדפוס יהיו מתמידים ביניינו, לעורר את האהבה לקדושת עם ד' על אדמת הקודש, מהר הקודש מירושלים, ויתברכו בכט"ס[29] כנה"י[30] ונפש ידי"ע[31] דוש"ת[32] באהבה רבה

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש ועובד עבוה"ק[33] בעיה"ק[34] ירושלים תובב-א

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. תר"פ - השנה תר"פ (1919/1920)
3. ידי"נ - ידיד נפשי
4. המאוה"ג - המאור הגדול
5. בתו"י - בתורה ויראה
6. מו"ה - מורנו הרב
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. בעי"ת - בעיר תהילה
9. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
10. שלו' - שלום
11. בעזה"י - בעזרת השם יתברך
12. וע"ד - ועל דבר
13. כת"ר - כבוד תורתו
14. הק' - הקטן
15. ואע"פ - ואף על פי
16. עיה"ק - עיר הקודש
17. ת"ו - תבנה ותכונן
18. בא"י - בארץ ישראל
19. ע"י - על ידי
20. באה"ק - בארץ הקודש
21. ובעה"ק - ובעיר הקודש
22. תוה"ק - תורתנו הקדושה
23. לא"י - לארץ ישראל
24. ולא"י - ולארץ ישראל

25. ג"כ - גם כן
26. ות"ח - ותלמידי חכמים
27. השי"ת - השם יתברך
28. אה"ק - ארץ הקודש
29. בכט"ס - בכל טוב סלה
30. כנה"י - כנפשו היקרה
31. ידי"ע - ידידו עוז
32. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
33. עבוה"ק - עבודת הקודש
34. בעיה"ק - בעיר הקודש

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ג טבת תר"פ - ירושלים **נמען:** הרב שאול הכהן, שוחט 'מחזיקי הדת' בלונדון

תודה על ניחומים. השוחט מרגיש שאינו יכול לשחוט כבשים בכשרות בלי לגזוז את הצמר ממקום השחיטה; הרב קוק בטוח ששום רב לא יכריחו לנהוג נגד הכרתו, ושיניחו לו להחזיק במנהגו.

עיקרי הדברים

- תודה על ניחומים.
- גזיזת הצמר בשחיטה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] ירושלים ת"ו[3], כ"ג טבת תר"פ[4] לכבוד ידיד היקר הרב המופלג בתו"י[5] מו"ה[6] שאול הכהן שליט"א[7].

שו"ב[8] דמחזיקי הדת בלונדון יצ"ו[9]. אחדשה"ט[10] באה"ר[11], תודה לכי[12] ידידי על דברי נחומיו אשר כתב לנו, לנחמנו בשברנו הנורא [ככל הנראה פטירת בתו של הרב קוק, אסתר יעל, זמן קצר אחרי שובו לירושלים] אשר הוגה ד' ביום חרון אפו בעוה"ר[13]. גודר פרצות עמו ישראל הוא יגדור פרצותינו ופרצות כל ישראל ברחמיו, וינחמנו בכפלים בנחמת ציון וירושלים, במהרה בימינו אמן. וע"ד[14] ענין השחיטה של הכבשים, אשר באר לי כת"ר[15] כמה פעמים, שהוא מרגיש בעצמו שאי אפשר לו לשחוט בכשרות, בלא גזיזת השער ממקום השחיטה, מובטחני בע"ה[16], ששום ת"ח[17] ושום רב לא יכריח אותו לעשות בעניני השחיטה דבר שלא ע"פ[18] הכרתו הפנימית בכחותיו ובכשרונו באומנות השו"ב[19], ואקוה שהכל יכירו את צדקו לפי דרכו התמים ותכונת רוחו הנאמן, ויניחו אותו להחזיק במנהגו בלא שום מפריע.

והנני בזה חותם בברכה בצפיית ישועה וגאולה קרובה.

כנה"י[20] ונפש ידידו דוש"ת[21] באה"ר[22]

הק' אברהם יצחק ה"ק

עיין שו"ת[23] דעת כהן [ספר השו"ת של הרב קוק] סי'[24] קסו'. דחסרות ויתירות.

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תר"פ - השנה תר"פ (1919/1920)
5. בתו"י - בתורה ויראה
6. מו"ה - מורנו הרב
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. שו"ב - שוחט ובודק
9. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
10. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב

11. באה"ר - באהבה רבה
12. לכ' - לכבוד
13. בעוה"ר - בעוונותינו הרבים
14. וע"ד - ועל דבר
15. כת"ר - כבוד תורתו
16. בע"ה - בעזרת השם
17. ת"ח - תלמידי חכמים
18. ע"פ - על פי
19. השו"ב - השוחט ובודק
20. כנה"י - כנפשו היקרה
21. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
22. באה"ר - באהבה רבה
23. שו"ת - שאלות ותשובות
24. סי' - סימן

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אכב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ה' ניסן תר"פ - ירושלים **נמען:** הרב זלמן פינס

הרב קוק מתנצל: 'האסון הנורא והאיום' - בת 'ילדה נחמדה וחביבה' נלקחה פתאום, והפצע עמוק. 'הסתדרות ירושלים' מתאמצת: יש להחיות את צד הקודש של התחייה, וזה ירים את כבוד התורה יותר מכל קינטור. הפוליטיקה בארץ צריכה להיות מבוססת על הקודש, אחרת האומות לא יבינו; הרב קוק דיבר על כך עם הרברט סמואל, שמסר בשם לויד ג'ורג' שהוא מבין את התחייה רק על יסוד התנ"ך. ארבע מטרות: ישיבה עולמית בירושלים; בית דין גדול כללי; קרן דתית; רכישת החצרות ליד הכותל ובניית בית כנסת מפואר.

עיקרי הדברים

- האסון בבתו.
- פוליטיקה על יסוד הקודש.
- שיחה עם הרברט סמואל.
- ארבע המטרות.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1] ירושלים יום ה' לחודש ניסן תר"פ[2]

שלום וברכה מקודש לכבוד חביבי וידיי"נ[3] הרב המאוה"ג[4] סוע"ה[5] אוצר תו"י[6] חכמה ודעה טהורה מוהר"ר[7] זלמן פינס [הרב זלמן פינס, מראשי "דגל ירושלים" בלונדון] שליט"א[8] וכא"ל[9],

ברכת ה' אתם עדי עד. אחדשה"ט[10] באה"ר[11] ונאמנה, ידידי הנעלה, הרבה מאד אני צריך להתנצל קדם כתר"ה[12] על עיכוב כתיבתי עד כה. ואמנם יש לי במה להתנצל, ראשית יודע כ"ת[13] את האסון הנורא והאיום אשר הלמנו בראשית זמן באנו אל הקודש. בהלקח מאתנו באופן מבהיל ופתאומי, בת יקרה ילדה נחמדה וחביבה, אשר עמוק עמוק מאד נשאר הפצע הזה בנפשנו. ירחם ד' ויגדור את פרצותנו ופרצות עמו ברחמיו. ובענינים הכלליים כ"כ[14] הטרדות והדרישות לפעולות תכופות, וחובות מעשיות ועיוניות בכל עת, עד אשר כמעט מהנמנע היה לי לקחת מועד לכתב לכת"ר[15] מכתב ערוך ומפורט כחפץ לבבי, וע"כ[16] נדחה הדבר מיום ליום ואתו הסליחה. ב"ה על המצב המאושר של חתנו היקר חביבינו. ובתו היקרה תחי'[17], כפי אשר שמענו ממכרנו שבאו מלונדון. יפרש ד' עליהם סוכת שלומו, ויראה כת"ר[18] מהם ומכל צאצאיו רב טוב ונחת לאוי"ט[19].

כעת ע"ד[20] הסתדרות ירושלים. ["דגל ירושלים", התנועה שהרב קוק ייסד בלונדון להבליט את צד הקודש בתחייה הלאומית] עצם הענין ב"ה הולך הוא ומתאמץ. ובכל חידוש של הזמן השוטף מתגלה תמיד יותר ויותר הנחיצות הגדולה של הופעת רעיוננו בצורה מוגלמת בתכנית מעשית ועיונית אנחנו חייבים להחיות את הצד הקודש שבתחיה הלאומית, ובזה נחזק גם את צדה החולני ונשפיע עליו הוד קודש, שיגרום להרים את כבוד התורה והיהדות הנאמנה יותר מכל מיני אמצעיים של קינטוריות ומעמדים נגדיים. [מכל מיני אמצעים של קנטרנות ועמדות של התנגדות] הפוליטיקא שלנו באי"י[21] מוכרחת היא להיות נסעדת [נשענת] על יסוד התוכן

הקדוש. באופן אחר לא יבינו אותנו האומות ומנהיגיהן, וא"א[22] להיות יסוד תחיה לאומי מבוסס מקודש מרושם בעולם, אם לא תהיה לו הסתדרות פועלת לזה מסומנת בשמה וצביונה. היום דברתי אודות זה ארוכות עם הרברט סמואל [הרברט סמואל, שמונה באותה שנה לנציב העליון הבריטי הראשון בארץ ישראל] מלונדון, וכמה אדם מדינאי גדול כזה מקשיב לשיח-צדק זה, וכמהו הנם כל המדינאים הגדולים שבאוה"ע[23], ככה הבליטה תשובתו של המלך אלי, [תשובת מלך בריטניה, ג'ורג' החמישי, לברכה ששלח לו הרב קוק] על ברכתי אשר שלחתי לו. וככה אמר לי מר סמאל בשם לויד ג'ורג', [דייוויד לויד ג'ורג', ראש ממשלת בריטניה בזמן הצהרת בלפור] שהוא מבין את הצדק בנ"א[24]: מוריהם של תנועת התחיה הלאומית רק ע"פ[25] היסוד של קדושת התנ"ך[26], ואנשי החול שלנו הם טרודים בפוליטיקה חלונית, ואין בידם להבליט את הערך של קדושתה של התחיה הלאומית וזאת היא חובתנו הנאמנה.

מקוים אנו שבגליוני דגלנו ירושלים יתבטאו המחשבות הללו בצורות שונות בע"ה[27], והעולם יקשיב מזה קשב רב. ע"כ[28] קורא אני לכת"ר ולכל אותם אנשי המעשה, אשר פתחה אזנן להקשיב את שיחה של תנועתנו הקדושה, כמו ידידינו הד"ר[29] אשר ושאר אנשי השם שהתחילו בעבודת הקודש העדינה והעליונה הזאת, הרימו נא את קולכם ברמה הודיעו נא לכל מפלגות אחינו בכלל, שאת טובת כולם אנו דורשים, את הטוב שבכל סיעה אנו מחזקים ועם כלם אנו עובדים. לשם אותה המטרה העליונה שבעליונות, שהיא תחית התחיה הלאומית ע"י[30] אור הקודש, ע"י דבר ד' אשר יצא מירושלים. מגמותינו התיאוריות ארוכות ורחבות הן, ספריות גדולות מוכרחות לנבע מהשפעתן ושאיפותינו המעשיות גם הן רבות הגונים הן, ומהן אנו צריכים לפרש:

א) את יסוד הישיבה העליונה העולמית בעיר קדשנו.

ב) יסוד בית דין גדול כללי בירושלים בעד כל א"י[31], וביחושים שונים ורבים אנו מוכרחים להרחיבו בצורה מאוגדת עם כח התורה והרבנות של כל קהל הגולה, ג) יסוד פונד רליגאזי [קרן דתית] לכל בנין וצביון שנוגע לאימוץ הקודש, בצורה עשירה שתשפיע גם בהדרה החצון לטובה ולכבוד.

ו) רכישת החצרות שסמוך למקום הר הבית לפני כותל המערבי [רכישת השטחים הסמוכים לכותל המערבי, שהיו אז בבעלות ההקדש המוסלמי] ולבנות שמה בית הכנסת, גדולה ומפוארה בהוד קודש גדול, שיהי'[32] לעד לישראל שהוא הולך וצועד לקראת גאולתו השלמה. ושופך שיחו ומצפה לבנין בית מקדשו. אלה ארבעה הפרטים, כל אחד מהם צריך פירוש ופירוט גדול מאד. ועם כולם התבלט ההשפעה הפוליטית ממקור הקודש שתשלים את עבודת החול. ותתן לה יפעת כבוד. וכמה כדאים הם דברים גדולי ערך כאלה שיקדישו יחידי סגולתנו להם כחות רבים. הנני מקצר חביבי ומצפה לדבריו היקרים ולפעולותיו הנכבדות. וצור ישראל יעזרנו ע"ד כבוד שמו.

והיה זה שלום כנה"ר[33] ונפש ידידו עוז דוש"ת[34] מהר הקודש מירושלת"ו[35], ה"ק[36]

אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. תר"פ - השנה תר"פ (1919/1920)

3. וידי"נ - וידיד נפשי
4. המאוה"ג - המאור הגדול
5. סוע"ה - סיני ועוקר הרים
6. תו"י - תורה ויראה
7. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
9. וכא"ל - וכל אשר לו
10. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
11. באה"ר - באהבה רבה
12. כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו
13. כ"ת - כבוד תורתו
14. כ"כ - כל כך
15. לכת"ר - לכבוד תורתו
16. וע"כ - ועל כן
17. תחי' - תחיה
18. כת"ר - כבוד תורתו
19. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
20. ע"ד - על דבר
21. באי"י - בארץ ישראל
22. ואי"א - ואי אפשר
23. שבאוה"ע - שבאומות העולם
24. בנ"א - בני אדם
25. ע"פ - על פי
26. התנ"ך - התורה נביאים וכתובים
27. בע"ה - בעזרת השם
28. ע"כ - על כן
29. הד"ר - הדוקטור
30. ע"י - על ידי
31. א"י - ארץ ישראל
32. שיהי' - שיהיה
33. כנה"ר - כנפשו הרמה
34. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
35. מירושלת"ו - מירושלים תבנה ותכונן
36. ה"ק - הכהן קוק

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אכה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: חול המועד פסח תר"פ - ירושלים **נמען:** הספד בלוויית הרוגי פרעות תר"פ

אין מספידים במועד, אבל המאורע הנורא - פראי אדם שהתנפלו על נקיים בעיר הקודש בזמן חירותנו - דורש בינה. הרב קוק ביקר את הרב מטלי, זקן מעל שמונים, שהוכה בדרכו לכותל. המאורע הוא כ'חותם' שעדיין פועל ואי אפשר לקראו. 'בדמייך חיי' נאמר על דם פסח - יהדות כללית - ועל דם מילה - יהדות פרטית; תחיית החול 'ככל הגויים' קיבלה עתה אות בשני הדמים.

עיקרי הדברים

- הספד במועד.
- הרב מטלי שהוכה.
- המאורע כחותם.
- דם פסח ודם מילה.

נוסח האגרת עם ביאור

[חוה"מ[1] פסח תר"פ[2]]

רבותי! מתי מספר אנחנו פה אבל הרי אנו כקהל גדול, שהיה בלי ספק מתאסף ללוית הקדושים האלה. [הרוגי מאורעות תר"פ, הפרעות בירושלים בחול המועד פסח תר"פ (אפריל 1920)] אנוסים אנחנו. וגם שורת ההלכה מונעת אותנו מלהספידם [אין מספידים בחול המועד] כראוי ועליהם נאמר: אשריהם שלא נספדו - כהלכה כקהל גדול אנחנו כי שלוחי צבור אנחנו, לא אנחנו אלה העומדים פה היום הבוכים אותם כאן, - כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף בנו ה'. [על פי ויקרא י, ו] - אין אנו מספידים היום, אבל המאורע הנורא הזה דורש הוא בינה מיוחדת לעמוד עליו. אינינו יכולים לבוא לידי בירור בינה זו, של ערך המאורע הנורא והאיום הזה, של מעללי פראי אדם שהתנפלו באה"ק[3] ובעיה"ק[4] במועד שמחתנו בזמן חרותנו על אנשים נקיים וצדיקים, - הנה הייתי היום לבקור חולים אצל הרב, ר'[5] מטלי, את הזקן הצדיק והקדוש הזה, למעלה משמונים, הכו הפראים הרשעים האלה בלכתו לשפוך שיח לפני הכותל המערבי הכה ופצוע! - המאורע, החתים לנו בחותם דם נקיים אותנו הספד על הרוגי מהומות תר"פ, נאמר בשעת הלוית ההרוגים בחוה"מ[6] פסח. או"ח[7] תקמ"ז ס"א. ואת עיר קדשנו, כחותם הוא לנו - אשר עודנו רב פעולתו, ולא נתן לקרוא לא בו בעצמו מפני שאותיותיו הפוכות ולא במכתב שהוא חתום עליו, מפני שכלי החותם עודנו מונח ופועל עליו, רק אחרי שהחותם יוסר אז נוכל לקרא אותו להכירו ולהבינו.

- בשני פרקים אנו קוראים את הפסוק: בדמיך חיי. [יחזקאל טז, ו; נאמר בהגדה של פסח ובברית מילה] בליל התקדש חג בסדר של פסח ובעת הכנסה בברית מילה. אלה הם דם פסח ודם מילה. בדמים ובמס"נ[8] מיסודנו נחתמנו על יהדותנו בכל זמן קיומנו, בימי חסננו הלאומי [בימי עוצמתנו הלאומית] ובנודנו אח"כ[9] מגוי לגוי ממלכה לעם אחר, בדם יהדותנו הפרטית שהוא דם המילה, ובדם יהדותנו הכללית שהוא דם הפסח, עשרת השנים האחרונות התחילה לנו תקופת התחייה החדשה, בדרך חול של ככל הגוים בית ישראל, [יחזקאל כה, ח] ונצטרפו אליה קלי דעת החושבים ומשפיעים שרק בדרך זה בלבדו נבוא לבנות את בנין

האומה בארצה, עתה והיה לנו הדם הזה לאות: בדמיך חיי, בשני הדמים, דם פסח ודם מילה בדמיך חיי.

---

1. חוה"מ - חול המועד
2. תר"פ - השנה תר"פ (1919/1920)
3. באה"ק - בארץ הקודש
4. ובעיה"ק - ובעיר הקודש
5. ר' - רבי
6. בחוה"מ - בחול המועד
7. או"ח - אורח חיים
8. ובמס"נ - ובמסירות נפש
9. אח"כ - אחר כך

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אקד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: (אייר תרפ"א) **נמען:** הרב צבי הירש פערבער, לונדון

צער על פטירת ר' י' ואיסט, ומכתב ניחומים מצורף למשפחה. העם 'מפוזר על החומה לעדרים שונים', ומלאכת הכינוס קשה במיוחד בהר הקודש, אבל רבים מחזקים את ידיהם. מצורפת קבלה של 'הסתדרות ירושלים' על 40 לירה.

עיקרי הדברים

- ניחומים.
- קושי האיחוד.
- 40 לירה להסתדרות.

נוסח האגרת עם ביאור

כ'[1]

ידי"נ[2] וחביבי הרב הגאון המפורסם איש חמודות רב פעלים אוצר תו"י[3] מו"ה[4] צבי הירש פעדבער [הרב צבי הירש פרבר; ראו (כרך ג', אגרת תתקע)] שליט"א[5],

האב"ד[6] דמערב עיר הבירה לונדון יצ"ו[7] יתן ד' עמו ויברך טעמו בכל טוב סלה יקרת מכתבו הגיעני, ונתבשמתי בשמחה לראות אור דבריו היקרים משיבי לב ונפש, אבל יחד עם זה נשבר לבבי, לבשורה לא טובה מפטירתו של האדם היקר והנכבד מר' י' ואיסט ז"ל[8] תנצב"ה[9], ודי' יתי'[10] ישלם תנחומים למשפחתו היקרה, ויטיב נא מר חביבי להמציא את מכתב התנחומין למשפחה הרצוף בזה. ודי' יגדור פרצות עמו ברחמיו ולא נוסיף לדאבה עוד. מאד חפצתי להאריך בדברים עם כבוד ידי"נ שליט"א, אבל רבו הטרדות עלי בפרט בעת כזאת עת בנות. ונצוצי ישועה וגאולה הנם מתגלים, והעם עם ד' מפוזר על החומה לעדרים שונים ואין איש מבין יפה שפת רעהו, אף שבכלל כל אחד ביחוד מהישרים בלבותם מתכוין לטובה.

אבל מלאכת הכינוס ואוסף הדעות לאגודה אחת קשה מאד, והכובד היותר אמיץ מתגלה פה בהר הקודש דוקא, במקום התחיה והעלות אור הישועה המקווה. בכ"ז[11] הננו מתחזקים, ורבים גדולים וטובים מחזקים את ידינו מכל מקומות פזורי ישראל, ותקותנו תעודדנו כי בעז"ה[12] חפץ ד' יצליח, והתאגדות הכללית של עם ד' תופיע, לעבוד בקודש בכל ערכי הקודש, בעניני הדת והיהדות להעלות אור קודש יראת ד' ואמונת אומן, בכל תכסיסי תקוניהם המוגדרים בגדרי ירושלים, עיר דשמה כשמא דמלכא, מקדש מלכנו ב"ה[13], ועכ"פ[14] יעלה לרצון והצלחה כל כווניות החול המחזקים את הקודש בכללות האומה, בחפץ בנין ושכלול ציבורי, ככל החזון אשר יאמר בשם ציון. ולזה יקוו כל יראי ד' באמת ותמים המצפים לתשועה שלמה. יקבל רצו"פ[15] הקבלה של הסתדרות ירושלים [ראו (כרך ג', אגרת תתע)] על הסך ארבעים לי"ש[16], ואשרי הזוכה והמזכה מר וכל מסעדוהי, ותחזקנה ידיו גם לימים

הבעל"ט[17], לחזק ידים רפות הפועלות בעד עם ד' תורתו ועירו ונחלתו, והי'[18] זה שלו'[19] כנה"י[20] ונפש ידי"ע[21] דוש"ת[22].

---

1. כ' - כבוד
2. ידי"נ - ידיד נפשי
3. תו"י - תורה ויראה
4. מו"ה - מורנו הרב
5. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
6. האב"ד - האב בית דין
7. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
8. ז"ל - זכרונו לברכה
9. תנצב"ה - תהא נשמתו צרורה בצרור החיים
10. ית' - יתברך
11. בכ"ז - בכל זאת
12. בעז"ה - בעזרת השם
13. ב"ה - ברוך השם
14. ועכ"פ - ועל כל פנים
15. רצו"פ - רצוף / רצופה (מצורף למכתב)
16. לי"ש - לירות שטרלינג
17. הבעל"ט - הבא עלינו לטובה
18. והי' - והיה
19. שלו' - שלום
20. כנה"י - כנפשו היקרה
21. ידי"ע - ידידו עוז
22. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אקעג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"א אדר תרפ"ג **נמען:** הרב אברהם דובער כהנא שפירא, רב קובנה

ניחומים על פטירת אביו, שהיה 'עטרת תפארת ליושב ציון וירושלים'. אף שהיה חלש כל ימיו, לא חשבו שיילקח כה מהר. 'חותם הקודש... הניח את רשומו כאילו היה עמנו שנים רבות', ועשו לו כבוד גדול בחייו ובמותו.

עיקרי הדברים

- ניחומים על פטירת האב.
- כבודו בירושלים.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1]. י"א אדר ג'

מנחם ציון וירושלים ינחם את כבוד ידי"נ[2] הגאון הגדול פאר הזמן סוע"ה[3] הנודע למשגב מו"ה[4] אברהם דובער הכהן שליט"א[5] שפירא הגאבד"ק[6] קאוונא יצ"ו[7] וכל המסתופפים בצלו וכל משפחתו, ינוחמו מן השמים בברכת טוב סלה.

ידי"נ הדר"ג[8] שליט"א אמנם אין בפי די מילין לנחם כעת את כתר"ה[9] על השבר הגדול של סלוקו של אותו צדיק אביו הגאון זצ"ל[10], שהי'[11] אבן חן לכל בית ישראל ובאחרונה עטרת תפארת ליושב ציון וירושלים. אכן לא פללנו שכל כך בקרוב ילקח מאתנו ארון-קדש זה בעוה"ר[12]. ידענו אמנם שהיה חלש מאד, אבל חשבנו הלא כל ימיו גם בימי-עלומיו היה נודע בחולשתו, ובכ"ז[13] עצר חיל לשקוד כ"כ[14] על התורה והעבודה. חשבנו שכה ימשיך את חייו עוד ימים רבים וארוכים. אבל לא כן גזר דין האמת שופט הצדק ב"ה. ועד אשר לא שבעו עדיין בעקו"ת[15] עינינו [עד שעדיין לא שבעו עינינו בעיר הקודש ותפארתנו] מבלי-חמדה זו לוקח מאתנו ונגנז ארון הקודש. גדול כים שיברנו ואיך זה אוכל לנחם את כ"ג[16], ואנחנו כולנו הננו הולכים קדורנית נמוגים ושבורי לב על השרפה אשר שרף ד', אבל רק זאת תהי לנחמה לנו ולכתר"ה[17] וכל משפחתו, כי חותם הקודש אשר היה מאתנו הניח את רשומו כאילו היה עמנו שנים רבות מאד. קשרי הקדש אשר נקשר כל עם ד' ויחידי הסגולה להוקרתו ואהבתו של כבוד אביו הגאון זצ"ל הוכר הרבה מאד בעת אשר נדהמה עיר הקודש לשמועה הנוראה של הסתלקותו ז"ל[18], וכבוד גדול כראוי לו ז"ל עשו לו במותו ביקרא דחיי ויקרא דשכבי, [בכבוד החיים ובכבוד המתים (ארמית)] תנצב"ה[19], וזכותו יגן על כ"ג שליט"א וכא"ל[20] ועכ"י[21], [ועל כל ישראל] וינוחם בכפלים וירומם אף ינשא, כאות נפשו הטהורה, ויתברך מקודש בכל טוב סלה, כעתירת ידידו עז המשתתף בצערו ומגיש לו את הבעת תנחומותיו מקרב לב עמוק, ובנחמת ציון וירושלים ינוחם ברחמים

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם

2. ידי"נ - ידיד נפשי
3. סוע"ה - סיני ועוקר הרים
4. מו"ה - מורנו הרב
5. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
6. הגאבד"ק - הגאון אב בית דין קהילת
7. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
8. הדר"ג - הדרת גאונו
9. כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו
10. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
11. שהי' - שהיה
12. בעוה"ר - בעוונותינו הרבים
13. ובכ"ז - ובכל זאת
14. כ"כ - כל כך
15. בעקו"ת - בעיר קודשנו ותפארתנו
16. כ"ג - כבוד גאונו
17. ולכתר"ה - ולכבוד תורתו רום הדרתו
18. ז"ל - זכרונו לברכה
19. תנצב"ה - תהא נשמתו צרורה בצרור החיים
20. וכא"ל - וכל אשר לו
21. ועכ"י - ועל כל ישראל

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת ארטו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט"ז אדר ראשון תרפ"ד - ירושלים **נמען:** משפחת הרב זאב יעבץ

ניחומים על פטירת הרב יעבץ, 'החוקר המפואר של תולדותינו', שספריו יהיו 'למאורות לבית ישראל לדורות'.

עיקרי הדברים

- ניחומים.
- ערך ספריו.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1]. ירושלם ט"ז אד"ר[2] תרפ"ד[3]

לכבוד המשפחה הכבודה, של ידידי המנוח הרב הגדול בישראל החוקר המפואר של תולדותינו והתייר הנאמן לחכמת ישראל, מופלא באנשים, אוצר תם ויושר, ויראת שמים טהורה, מו"ה[4] זאב יעבץ [זאב יעבץ, ההיסטוריון, מחבר "תולדות ישראל", ממייסדי "המזרחי"] זצ"ל[5], תנצב"ה[6] מנחם ציון וירושלים ינחם אתכם, מהאבל הכבד, בהלקח מכם עטרת תפארתכם אביכם היקר והמרומם זצ"ל. אמנם כל ישראל, מוקירי רוח קדשה של אומתנו הקדושה, יבכו את השריפה אשר שרף ד', [ויקרא י, ו] וכולנו כל מכירי הערך הגדול של האוצר היקר אשר היה לנו, בהאדם הגדול, והיהודי הנעלה והמפואר הזה, הסופר הגדול והתלמיד חכם הצנוע הדגול מרבבה. כולנו הננו הולכים קדורנית [הולכים באבל (על פי מלאכי ג, יד)] בלב נשבר, על השבר הפתאומי, אשר השברנו במות אביכם הגדול ז"ל[7]. כולנו כמוכם משפחה יקרה לנחומים אנו זקוקים, והננו מנוחמים בצדקת משפטי ד' אשר תמים פעלו, [דברים לב, ד] ובאור המזהיר אשר הניח אחריו ברכה בספריו היקרים, אשר יהיו למאורות לבית ישראל, לדורות. קחו נא את רגשי נחומותי ואת השתתפותי בצערכם הגדול.

ובירושלים תנוחמו, בכללות עם ד' הגוי כולו, המצפה לישועה ונחמה כנפש מכבדכם החותם ברכת נחומים

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. אד"ר - אדר ראשון
3. תרפ"ד - השנה תרפ"ד (1923/1924)
4. מו"ה - מורנו הרב
5. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
6. תנצב"ה - תהא נשמתו צרורה בצרור החיים
7. ז"ל - זכרונו לברכה

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת ארכב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"א אדר ראשון תרפ"ד **נמען:** הרב חיים עוזר גרודזנסקי

ניחומים על פטירת אשתו. הרב קוק נוסע לאמריקה ביום חמישי, ומבקש מכתב לחיזוק העבודה.

עיקרי הדברים

- ניחומים.
- הנסיעה לאמריקה.

נוסח האגרת עם ביאור

כ"א אד"ר[1] ד'

מנחם ציון וירושלים ינחם את כבוד הדרת רב רחימאי הגאון הגדול פאר הדור כקש"ת[2] מו"ה[3] חיים עוזר גרודוינסקי [הרב חיים עוזר גרודזנסקי, רבה של וילנה ומגדולי הדור] שליט"א[4]

בצער גדול באה אלינו השמועה המחרידה על פטירתה של רעיתו הרבנית החשובה ונכבדה ז"ל[5]. אמנם כל עדת ישראל הקרובים והרחוקים מצטערים בצערו הגדול, ומשתתפים באבלו הכבד, ותחשב נא זאת להדר"ג[6] לנוחם ולחבש לשברו הגדול. הנני כעת מוטרד מאד בטרדות המסע לאמעריקא [המסע לאמריקה לטובת הישיבות, באביב תרפ"ד] בע"ה[7] ביום החמשי הבעל"ט[8]. מה מאד אשתוקק לקבל מכתב מהדר"ג[9] שמה לחזק את ידינו בעבודת הקודש של חזוק תוה"ק[10] ומוסדותי באה"ק[11] ובגולה.

הנני חותם בברכת נחומים ומירושלים ינוחם ובכט"ס[12] יבורך לאוי"ט[13] כנה"ר[14] ונפש ידי"ע[15] קשור באהנ"פ[16] הטהורה.

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. אד"ר - אדר ראשון
2. כקש"ת - כבוד קדושת שם תפארתו
3. מו"ה - מורנו הרב
4. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
5. ז"ל - זכרונו לברכה
6. להדר"ג - להדרת גאונו
7. בע"ה - בעזרת השם
8. הבעל"ט - הבא עלינו לטובה
9. מהדר"ג - מהדרת גאונו
10. תוה"ק - תורתנו הקדושה
11. באה"ק - בארץ הקודש
12. ובכט"ס - ובכל טוב סלה
13. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
14. כנה"ר - כנפשו הרמה
15. ידי"ע - ידידו עוז
16. באהנ"פ - באהבת נפש

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת ארנט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ט מרחשון תרפ"ה - ירושלים (מאת ר' ישראל רבינוביץ, מזכירו)
נמען: ועד התשעה של מושב יהודי טרנסילבניה בעמק

שמחה על התרחבות המושב, וצער על העיכובים בענייני הדת שם ועל פטירת הרב מקלויזנבורג. הרב קוק עדיין לא שב, וכשיבוא יסודרו הדברים.

עיקרי הדברים

- התרחבות המושב.
- צער על פטירת הרב.
- המתנה לשיבת הרב.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1]. ירושלם י"ט חי' מרחשון תרפ"ה[2]

לכי'[3] הנהלת ועד התשעה של מושב יהודי טרנסילבניא בעמק. שמחנו מאד במכתבם היקר, עם ידיעת התרחבות מושבם היקר, כן ירבה וכן ירחב בע"ה[4], והטבת מצב היהדות של אותה הסביבה בכללה שתצא על ידו, זכות הרבים ודאי תהי בעזרכם לשפע הצלחה וברכה ברו"ג[5] לראות בטוב עם ד' וצמח ישועתו בארץ חמדתו. ולעומת זה הננו אתכם בצער על העכובים הארעיים של תקוני עניני היהדות שם. וכן עוד לבנו דוי על האבדה הרבה של האי שופרא דבלי בארעא קדישא הגאון האב"ד[6] דקלויזנבורג זצי"ל[7], [הרב משה שמואל גלזנר, בעל "דור רביעי", שעלה לירושלים ונפטר בה בתרפ"ה; ראו (כרך ד', אגרת אקלט)] ונקוה לשי"ת[8] שיאמצנו ויצליחנו בעבודת תחית ארצנו הק'[9] בתחית אמת של קדושת התורה והמצוה כרוח ה' אשר עלינו ובדברו אשר בפינו.

והנה כ"ק[10] הגאון שליט"א[11] איננו עדיין בביתו לע"ע[12], ונצפה שיבוא בשבועות הקרובים ושיתברכו ויתישרו הדברים והדרכים אז לכוננויות מצב היהדות במרחבי ישובנו בארץ בכלל ובמקומכם בפרט בעה"י[13]. והנני דו"ש[14] ואשרכם בארץ חמדת חיינו עדי עד ומצפה לישע עם ה' ונחלתו. ר'[15] ישראל רבינוביץ.

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרפ"ה - השנה תרפ"ה (1924/1925)
3. לכי' - לכבוד
4. בע"ה - בעזרת השם
5. ברו"ג - ברוחניות וגשמיות
6. האב"ד - האב בית דין
7. זצי"ל - זכר צדיק לברכה
8. לשי"ת - להשם יתברך
9. הק' - הקטן
10. כ"ק - כבוד קדושת
11. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן

12. לע״ע - לעת עתה
13. בעה״י - בעזרת השם יתברך
14. דו״ש - דורש שלום
15. ר׳ - רבי

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת ארסח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"א טבת תרפ"ה **נמען:** הרב חיים ישראל דייכעס, לודז'

אין לו שום טרוניה עליו; רק הביע צער לרב רנג"ש על ביטוי באחד המכתבים כשקיבל את 'אגרות הראיה'. בלונדון דיבר עם ועד ישיבת עץ חיים לטובת הרב רנג"ש, ומקווה שיועיל. ברכת ניחומים.

עיקרי הדברים

- אין טרוניה.
- השתדלות לטובת הרב.
- ניחומים.

נוסח האגרת עם ביאור

י"א טבת ה'

שלו, וברכה באה"ר[1] נחומים וחדות לב לכבוד ידיני"ע[2] הרב הגאון הגדול פה"ד[3] כקש"ת[4] מוהר"י[5] חיים דייכעש [הרב ישראל חיים דייכס, רבה של לידס; ראו (כרך ד', אגרת תתקפא)] שליט"א[6]

הרב דק' לועדז יצ"ו[7] וכא"ל[8] לברכה אחדשה"ט[9] באה"ר הגיעני יקרת ימין קדשו, ותח"ח[10] להדר"ג[11] על ברכותיו הנאמנות, וחלילה לי להתרעם על גברא רבא דכותי' ולא עלתה על דעתי שום קפידא על מניעת דבריו, רק הבעתי צערי לידידינו הרב הגאון רנג"ש[12] שליט"א, ע"ד[13] בטוי אחד באחד המכתבים שכתב כת"ר[14] בעת קבלת הספר אגרות ראי"ה, [הכרך הראשון של "אגרות הראי"ה", שיצא לאור בתרפ"ג] שהי'[15] בהעלם דבר, אבל בטוהר רוח וידידות נאמנה. - יתן ד' ולא יוסיף עוד לדאבה, והחובש לשבורי לב יחבש את שבר לבו וינוב בשיבה טובה, ויזכה להו"ל[16] את ספריו היקרים האצורים עוד אתו. וישרים יראו וישמחו. וע"ד[17] ישיבת ע"ח, דברתי הרבה עם חברי הועד בהיותי בלונדון לטובת הגרנג"ש[18] שליט"א אהובנו, ואם הדברים לא יועילו ח"ו[19] מה יועיל המכתב, אבל תקותי היא שלא ישארו הדברים בלא תועלת, ואחפוץ מאד לדעת את הנעשה שמה אודות ידידינו הרב הנ"ל[20] שי'[21].

והי'[22] זה שלו'[23] וברכה באה"ר[24] כנה"ר[25] ונפש ידי"ע[26] דוש"ת[27] מלונ"ח[28]

אברהם יצחק ה"ק

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. באה"ר - באהבה רבה
2. ידיני"ע - ידיד נפשי עוז
3. פה"ד - פאר הדור
4. כקש"ת - כבוד קדושת שם תפארתו
5. מוהר"י - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
6. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן

7. יצ"ו – ישמרה צורה ויחייה
8. וכא"ל – וכל אשר לו
9. אחדשה"ט – אחרי דרישת שלומו הטוב
10. ותח"ח – ותשואות חן חן
11. להדר"ג – להדרת גאונו
12. רנג"ש – רבי נ... ג... ש... – שם אדם
13. ע"ד – על דבר
14. כת"ר – כבוד תורתו
15. שהי' – שהיה
16. להו"ל – להוציא לאור
17. וע"ד – ועל דבר
18. הגרנג"ש – הגאון רבי נ... ג... ש... – שם אדם
19. ח"ו – חס ושלום
20. הנ"ל – הנזכר לעיל
21. שי' – שיחיה
22. והי' – והיה
23. שלו' – שלום
24. באה"ר – באהבה רבה
25. כנה"ר – כנפשו הרמה
26. ידי"ע – ידידו עוז
27. דוש"ת – דורש שלומו ותורתו
28. מלונ"ח – מצפה לנחמת ציון

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת ארעה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ט טבת תרפ"ה **נמען:** הרב עקיבא גלזנר, רב קלויזנבורג

ניחומים על פטירת אביו, שנלקח זמן קצר אחרי שבא לארץ; הרב קוק מקווה שכתבי ידו יצאו לאור. לאחיו - אין בידו להבטיח משרה, אבל יעזור. בתוספת: יש להשתדל במקוה ושוחט למושב יהודי טרנסילבניה, גם מקרן היסוד, שהרי רבים מהתורמים יראים.

עיקרי הדברים

- ניחומים.
- עזרה לאחיו.
- מוסדות דת למושב.

נוסח האגרת עם ביאור

י"ט טבת ה'

מנחם ציון וירושלים יברך ויעודד את כבוד הרב הגאון המפורסם בנן של קדושים אילי תרשישים איש חמודות מו"ה[1] עקיבא גלאזנער [ראו (כרך ד', אגרת ארמז)] שליט"א[2] האבד"ק[3] קלויזענבערג יצ"ו[4], וכל משפחתו הרוממה יתברכו בכט"ס[5]. אחדשה"ט[6] באה"ר[7] הנני ממרחק מקום אבל מלב קרוב לברך את כתר"ה[8] ברכת נחומים על גניזתו של אותו המאור הגדול והטהור, אותו צדיק וישר, כבוד מר אביו הגאון [הרב משה שמואל גלזנר, בעל "דור רביעי"; ראו (כרך ד', אגרת ארנט)] זצ"ל[9] ולחיי העוה"ב[10]. ידידי וחביבי, מה אומר ואדבר דברי נוחם, כי גם לבי בקרבי שבור ורצוץ מצער ומכאב, על האי שופרא ידיד נעים ונכר, גדל דעה וטהר לב, ענותן ואציל רוח, אשר בו ישראל יתפאר, כי לוקח מאתנו בפתע פתאום אחרי זמן קצר מאד אשר זכינו לאורו פה על אדמת הקודש, אבל זאת נחמתי ונחמת כל ישרי לב, שהיא תהי' [11] ג"כ[12] נחמת בניו היקרים ומשפחתו הכבודה, כי מדותיו התרומיות אהבת התורה וכבודה, ואהבת עם ד' באמת ובתמים, וצפיית ישועתו אשר היו תמיד כאש קדש יוקדת בלבבו הטהור ונפשו הכבודה והקדושה, ועל כולן גדולת תורתו ועמל נפשו בחקר דבר ד' זו הלכה, אשר השאיר אחריו ברכה לדורות, ואקוה כי גם אלה החבושים עוד בטמון באוצר כתי"ק[13], יצאו בעה"י[14] לאור עולם ע"י[15] כתר"ה ואחיו היקרים שליט"א, - כל אלה יחשבו לכל מוקירי שמו הגדול ז"ל[16], להצגתי, מעמד חיים גם בתבל ארצה לנשמתו הגדולה אשר נעם ד' עליון גורלה, ובמשפטי ד' הישרים ננחם, כי צדיק הוא בכל דרכיו, וזכותו תגן בעדנו ובעד כ"י, ונזכה לראות מהרה בישועת עם הקודש על אדמת קדשו לשם ולתפארת לעיני כל עמי הארץ.

וע"ד[17] אחיו הנכבד, אמנם אין בידי להבטיח איזו משרה, כי סניפי העבודות השונות מסורות הנה בידי עסקני הצבור הרבים פה, אבל לא צריכנא למימר כי בל"נ[18] בכל אשר תשיג ידי הכהה הנני בכל לבי ונפשי מסור לטובתו בקדושת קשרי ידידות נצח ששררו ביני ובין כ"ג[19] מר אביהם הגאון זצ"ל, נבדל לחיטו"א[20] בחסדי צור ישועתנו סלה.

והנני בזה חותם כל חותמי ברכות באה"ר

הק' אברהם יצחק ה"ק

נ"ב[21]: לא אמנע מלהעיר את כתר"ה שליט"א ע"ד[22] השתדלות נחוצה בדבר מוסדי היהדות העקריים למושב יהודי טרנסלוואניא, כמו מקוה טהרה שו"ב[23] וכיו"ב[24], שחובה קדושה היא להשתדל בזה בכל מאמצי כחנו בע"ה[25], בין מנדבות של יחידים בין מהכספים הציוניים של קרן היסוד, [קרן היסוד, הקרן הציונית למימון ההתיישבות] שסו"ס[26] בכל המקומות חלק גדול ומכריע של הנותנים הם שלמי אמוני ישראל, ורבנים הם המסייעים, ועלינו לעמוד לימין קדושת תוה"ק[27] והצדק האמתי, שבנין אה"ק[28] המתחדש יהי'[29] ערוך בכל תקוני הדת והיהדות מיסודו, כמו שנהג הברון נ"י[30] ביסוד המושבות שלו, אקוה שכתר"ה[31] יוכל להשפיע לעזור לנו בהמצאת העזרה הדרושה בעבור המושב הנ"ל[32], ומד' ישא ברכה. וראוי הי, להאריך בפרט גדול זה ובע"ה[33] עוד חזון למועד כשיזכנו השי"ת[34] לבא בכתובים במכתבים מבשרי שלו'[35] וברכות טוב לימים הבע"ל[36] אי"ה[37], ידי"ע[38] הנ"ל.

---

1. מו"ה - מורנו הרב
2. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
3. האבד"ק - האב בית דין קהילת
4. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
5. בכט"ס - בכל טוב סלה
6. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
7. באה"ר - באהבה רבה
8. כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו
9. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
10. העוה"ב - העולם הבא
11. תהי' - תהיה
12. ג"כ - גם כן
13. כתי"ק - כתב ידו הקדושה
14. בעה"י - בעזרת השם יתברך
15. ע"י - על ידי
16. ז"ל - זכרונו לברכה
17. וע"ד - ועל דבר
18. בל"נ - בלי נדר
19. כ"ג - כבוד גאונו
20. לחיטו"א - לחיים טובים ולשלום
21. נ"ב - נכתב בצד (תוספת למכתב)
22. ע"ד - על דבר
23. שו"ב - שוחט ובודק
24. וכיו"ב - וכיוצא בזה
25. בע"ה - בעזרת השם
26. שסו"ס - שסוף סוף
27. תוה"ק - תורתנו הקדושה
28. אה"ק - ארץ הקודש
29. יהי' - יהיה
30. נ"י - נרו יאיר
31. שכתר"ה - שכבוד תורתו רום הדרתו
32. הנ"ל - הנזכר לעיל

33. ובע"ה - ובעזרת השם
34. השי"ת - השם יתברך
35. שלו' - שלום
36. הבע"ל - הבא עלינו
37. אי"ה - אם ירצה השם
38. ידי"ע - ידידו עוז